

eISSN:2757-5640 2024 VOLUME:06 ISSUE:02 2024 CİLT:06 SAYI:02

DEÜ MİMARLIK FAKÜLTESİ DERGİSİ

DEU JOURNAL OF FACULTY OF ARCHITECTURE

Editors

Assoc. Prof. Dr. Deniz BALIK (Architecture)
Assoc. Prof. Dr. İlgi ATAY KAYA (City and Regional Planning)

Editorial Board

Prof. Dr. Yenal AKGÜN
Assoc. Prof. Dr. Eva María ALVAREZ ISIDRO
Prof. Dr. Ebru ÇUBUKÇU
Prof. Dr. K. Meri ÇUBUKÇU
Assoc. Prof. Dr. Carlos José GÓMEZ ALFONSO
Prof. Dr. Mercan EFE GÜNEY
Prof. Dr. Jean-Michel GULDMAN
Prof. Dr. Gökçeççek SAVAŞIR
Prof. Dr. Ayyoob SHARIFI
Prof. Dr. Dimitrios TSIOSTAS
Assoc. Prof. Dr. Federico WULFF BARREIRO
Prof. Dr. Özgül YILMAZ KARAMAN

Technical Publishing Editors

Asst. Prof. Dr. Ahunur AŞIKOĞLU
Res. Asst. Can Hazal AÇIKGÖZ AR
Res. Asst. Ayşegül ÇAKAN
Res. Asst. Hüseyin KÜÇÜKOĞLU
Res. Asst. Dr. Nurten ÖZDEMİR GÖKMEN
Res. Asst. Fulya SELÇUK
Arefe KARACA
Asya KOCABIYIK

Language Editors

Asst. Prof. Dr. Zeynep DÜNDAR

Cover Design

Prof. Dr. G. Deniz DOKGÖZ
Prof. Dr. Ferhat HACIALİBEYOĞLU

Publisher

Dokuz Eylül University
Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Tınaztepe Kampüsü
Doğuş Caddesi No: 207/K 35390 Buca – İzmir

Contact

Assoc. Prof. Dr. Deniz BALIK, deniz.balik@deu.edu.tr
Assoc. Prof. Dr. İlgi ATAY KAYA, ilgi.kaya@deu.edu.tr
Res. Asst. Ayşegül ÇAKAN, aysegul.cakan@deu.edu.tr
Res. Asst. Dr. Nurten ÖZDEMİR GÖKMEN,
nurten.ozdemir@deu.edu.tr

Website

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/eksen>
<https://eksen.deu.edu.tr/tr/anasayfa/>

Scientific Board

Prof. Dr. Aysu AKALIN (Gazi University)
Prof. Dr. Müjde ALTIN (Dokuz Eylül University)
Prof. Dr. T. Didem ALTUN (Dokuz Eylül University)
Prof. Dr. Muhammed AYDOĞAN (Dokuz Eylül University)
Prof. Dr. Dimitris BALLAS (Groningen University)
Prof. Dr. Asu BEŞGEN (Karadeniz Technical University)
Prof. Dr. Burak BEYHAN (Muğla Sıtkı Koçman University)
Prof. Dr. Cana BİLSEL (Middle East Technical University)
Prof. Dr. Hümeysra BİROL (Dokuz Eylül University)
Prof. Dr. Ali CENGİZKAN (Middle East Technical University)
Prof. Dr. Graham CLARKE (University of Leeds)
Prof. Dr. Ebru ÇUBUKÇU (Dokuz Eylül University)
Prof. Dr. G. Deniz DOKGÖZ (Dokuz Eylül University)
Prof. Dr. Dany DORLING (Oxford University)
Prof. Dr. Rachael FRANKLIN (Newcastle University)
Prof. Dr. Emel GÖKSU (Dokuz Eylül University)
Prof. Dr. Deniz GÜNER (Dokuz Eylül University)
Prof. Dr. Ferhat HACIALİBEYOĞLU (Dokuz Eylül University)
Prof. Dr. Deniz İNCEDAYI (Mimar Sinan Fine Arts University)
Prof. Dr. Efi LEVI AKYÜZ (Dokuz Eylül University)
Prof. Dr. Neil REID (University of Toledo)
Prof. Dr. Gökçeççek SAVAŞIR (Dokuz Eylül University)
Prof. Dr. Ayyoob SHARIFI (Hiroshima University)
Prof. Dr. Levent ŞENTÜRK (Eskişehir Osmangazi University)
Prof. Dr. Mine TANAÇ ZEREN (Dokuz Eylül University)
Prof. Dr. Ayça TOKUÇ (Dokuz Eylül University)
Prof. Dr. Zeynep TUNA ULTAV (Yaşar University)
Prof. Dr. Osman TUTAL (Eskişehir Technical University)
Assoc. Prof. Dr. Meltem AKSOY (Istanbul Technical University)
Assoc. Prof. Dr. Eva María ALVAREZ ISIDRO (Polytechnic University of València)
Assoc. Prof. Dr. Özgür BİNGÖL (Mimar Sinan Fine Arts University)
Assoc. Prof. Dr. Hikmet ELDEK GÜNER (İzmir Demokrasi University)
Assoc. Prof. Dr. Carlos José GÓMEZ ALFONSO (Polytechnic University of València)
Assoc. Prof. Dr. Fatma Feyzal ÖZKABAN (Dokuz Eylül University)
Assoc. Prof. Dr. Fatma ŞENOL (İzmir Institute of Technology)
Assoc. Prof. Dr. Funda UZ (Istanbul Technical University)
Assoc. Prof. Dr. Federico WULFF BARREIRO (Cardiff University)
Asst. Prof. Dr. Sevinç ALKAN KORKMAZ (Toros University)
Asst. Prof. Dr. Talga ÇİLİNGİR (Dokuz Eylül University)
Asst. Prof. Dr. Andrzej TOKAJUK (Białystok University of Technology)
Asst. Prof. Dr. Dimitrios TSIOSTAS (University of Volos)

Indexing and Abstracting

Academindex, Advanced Science Index (ASI), Architectural Periodicals Database, Bielefeld Academic Search Engine (BASE), CiteFactor, CORE, Directory of Research Journals Indexing, Eurasian Scientific Journal Index, EuroPub Directory of Academic and Scientific Journals, Index of Academic Documents, Root Society for Indexing and Impact Factor Service

EKSEN JFA is an open-access, peer-reviewed, bi-lingual, international e-journal published by Dokuz Eylül University, Faculty of Architecture two times a year in June and December.

All published articles are licensed under the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License. **EKSEN JFA** supports the Budapest Open Access Initiative (BOAI) statement of principles.

Contents

Editorial

Editorial

Deniz BALIK

i

Tarihi Bitlis Belediye Binası'nın Restorasyon Çalışmaları ve Yeniden İşlevlendirilmesi Üzerine Bir Araştırma

A Study on the Restoration and Reuse of the Historical Bitlis Municipality Building

Şahabettin ÖZTÜRK

1

Yeni Afyon Müzesi'nin Kamusalılık Bağlamında Değerlendirilmesi

Evaluation of the New Afyon Museum in the Context of Publicity

Yasemin DEMİREL ŞEN

31

İklim Değişikliğine Uyum-Mekansal Planlama Bütünleşme Sorununa Literatür Üzerinden Bakış: Türkiye Bağlamının Değerlendirilmesi

An Overview of Climate Change Adaptation-Spatial Planning Integration Problem Through Literature: Evaluation of the Context in Türkiye

Gökçe DEMİRCAN, Mediha Burcu SILAYDIN

50

Mimarlıkta 3D Baskı Yönteminin Kullanıldığı Çalışmaların Bibliyometrik Analiz Yöntemiyle İncelenmesi

The Examination of Studies Using 3D Printing in Architecture Through Bibliometric Analysis Method

Begüm Yelda GÜR KARABULUT

65

Modern Konutun Kooperatifler Aracılığı ile Üretilmesi: Isparta – Gülevler Yapı Kooperatifi Örneği

Production of Modern Housing Through Cooperatives: The Case of Isparta – Gülevler Building Cooperative

Ükü ÇELEBİ GÜRKAN

84

EDITORIAL

Deniz BALIK*

As the year draws to a close, this issue of our journal invites a moment of reflection on the evolving intersections of design, technology, and culture. In an era defined by ecological precarity and the accelerating pace of urbanization, the discipline of architecture faces both immense challenges and unprecedented opportunities. The authors of this issue explore how practitioners and theorists reimagine the built environment by embracing adaptive reuse, pioneering material innovations, and redefining the role of public spaces in fostering resilience and inclusivity. With contributions spanning critical essays, case studies, and speculative projects, this issue intends to provoke dialogue and inspire action within a profession poised to shape the narratives of our shared future.

Şahabettin Öztürk's article "A Study on the Restoration and Reuse of the Historical Bitlis Municipality Building" analyses the 2012-2014 restoration project of the historical Municipality Building of Bitlis, a significant structure in the city's Urban Protected Area, which aims to preserve its architectural integrity while ensuring its continued cultural and functional relevance. Yasemin Demirel Şen's article "Evaluation of the New Afyon Museum in the Context of Publicity" focuses on the new Afyon Museum for the publicization of museology, as she unfolds that public spaces serve as places of cultural and social exchange, and especially museums evolve beyond their conventional functions of storage and exhibition to include theatres, workshops, and educational spaces. Gökçe Demircan and Meliha Burcu Silaydın's article "An Overview of Climate Change Adaptation-Spatial Planning Integration Problem Through Literature: Evaluation of the Context in Türkiye" scrutinizes climate change, which threatens ecological and social systems, making adaptation strategies essential, with spatial planning playing a key role in urban resilience; yet for them, challenges remain in integrating these strategies, as highlighted by issues in Türkiye's spatial planning practices. Begüm Yelda Gür Karabulut's article "The Examination of Studies Using 3D Printing Methods in Architecture Through Bibliometric Analysis" examines scientific research on the applications of 3D printing in architecture, focusing on its technological and sustainability advancements using the Web of Science database and Vosviewer software. Ülkü Çelebi Gürkan's article "Production of Modern Housing Through Cooperatives: The Case of Isparta – Gülevler Building Cooperative" suggests the preservation of a significant example of modern urbanism and architecture, built between 1968-70, characterized by its rapid construction, modern design, and impact on the city's architectural development.

We sincerely thank the authors, referees, and our precious team of Technical Publishing Editors, especially new recruits, for their invaluable contributions. We are deeply grateful to our readers for continued support and engagement. We wish you a happy new year and pleasant reading.

*Dokuz Eylül University, Faculty of Architecture, Department of Architecture, deniz.balik@deu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-9031-9511.

EDİTORYAL

Deniz BALIK*

Bu yılı sonlandırırken, dergimizin bu sayısı, tasarım, teknoloji ve kültürün kesişim noktaları üzerine düşünmeye davet ediyor. Ekolojik sorunlar ve hızla artan kentleşme ile tanımlanan bir dönemde, mimarlık disiplini, hem büyük zorluklarla hem de fırsatlarla karşı karşıyadır. Bu sayının yazarları, yeniden işlevlendirme, yenilikçi malzeme ve kamusal alanları ele alarak, inşa edilmiş çevrenin kuram ve uygulamada nasıl yeniden düşünüldüğü keşfetmektedir. Eleştirel makaleler, vaka incelemeleri ve projeleri kapsayan katkılarla gerçekleşen bu sayının amacı, geleceğimizi şekillendirme noktasında mimarlık alanını diyaloga ve harekete geçmeye çağırılmaktadır.

Şahabettin Öztürk'ün "Tarihi Bitlis Belediye Binası'nın Restorasyon Çalışmaları ve Yeniden İşlevlendirilmesi Üzerine Bir Araştırma" başlıklı makalesi, Bitlis'in tarihi Belediye Binası'nın 2012-2014 yılları arasında yapılan restorasyon projesini incelemektedir. Bu proje, binanın mimari bütünlüğünü korurken, kültürel ve fonksiyonel önemini sürdürmeyi amaçlamaktadır. Yasemin Demirel Şen'in "Yeni Afyon Müzesi'nin Kamusal Bağlamında Değerlendirilmesi" başlıklı makalesi, müzeciliğin halkla buluşturulmasında önemli bir örnek olan Yeni Afyon Müzesi'ni ele almakta, kamusal alanların kültürel ve sosyal etkileşim mekanları olarak nasıl işlev gördüğünü ve özellikle müzelerin, depolama ve sergileme gibi geleneksel işlevlerinin ötesine geçerek, tiyatro, atölye ve eğitim alanlarına dönüştüğünü ortaya koymaktadır. Gökçe Demircan ve Meliha Burcu Sılaydın'ın "İklim Değişikliğine Uyum-Mekânsal Planlama Bütünleşme Sorununa Literatür Üzerinden Bakış: Türkiye Bağlamının Değerlendirilmesi" başlıklı makalesi, ekolojik ve sosyal sistemleri tehdit eden iklim değişikliği ile birlikte, adaptasyon stratejilerinin önemini incelemektedir. Bu stratejilerin entegrasyonu, Türkiye'nin mekânsal planlama uygulamalarındaki zorluklar ile vurgulanmaktadır. Begüm Yelda Gür Karabulut'un "Mimarlıkta 3D Baskı Yönteminin Kullanıldığı Çalışmaların Bibliyometrik Analiz Yöntemiyle İncelenmesi" başlıklı makalesi, mimarlıkta 3D baskı uygulamalarına dair bilimsel araştırmaları incelemekte ve Web of Science veritabanı ve Vosviewer yazılımını kullanarak teknolojik ve sürdürülebilirlik ilerlemelerine odaklanmaktadır. Ülkü Çelebi Gürkan'ın "Modern Konutun Kooperatifler Aracılığı ile Üretimi: Isparta – Gülevler Yapı Kooperatifi Örneği" başlıklı makalesi, 1968-70 yılları arasında inşa edilmiş olup hızlı yapım süreci, modern tasarımı ve kentin mimari gelişimi üzerindeki etkisi ile dikkat çeken önemli bir modern şehircilik ve mimarlık örneğinin korunmasını önermektedir.

Yazarlarımıza, hakemlerimize ve değerli Teknik Yayın Editörleri ekibimize, özellikle de aramıza yeni katılan ekip arkadaşlarımıza, katkılarından dolayı içtenlikle teşekkür ederiz. Okurlarımıza, süregelen destek ve ilgileri için minnettarlığımızı belirtmek isteriz. Mutlu bir yeni yıl diler ve keyifli okumalar dileriz.

*Dokuz Eylül Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, deniz.balik@deu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-9031-9511.

Tarihi Bitlis Belediye Binası'nın Restorasyon Çalışmaları ve Yeniden İşlevlendirilmesi Üzerine Bir Araştırma

Şahabettin Öztürk*

Öz

Bitlis Eski Belediye Binası, Kentsel Sit Alanı içerisinde Gazibey Mahallesi, Kazım Karabekir Caddesi üzerinde yer almaktadır. Yapı, 1998 yılına kadar Bitlis Belediyesi hizmet yapısı olarak kullanılmıştır. Bitlis Belediye hizmet binası Bitlis-Tatvan Yolu üzerine taşındıktan sonra yapı farklı işlevlerde kullanılmıştır. Binanın zemin, üst kat bölümleri ile kuzey ve güney cephelerinde aslına uygun olmayan bazı değişiklikler yapılmıştır. Yapı, XIX. yüzyılın son çeyreğinde dönemin Bitlis Valisi Ömer Bey tarafından yaptırılmıştır. Zaman içerisinde değişen talep ve ihtiyaçlara karşı yetersiz ve kullanım dışı kalan tescilli yapıların, koruma ilkeleri kapsamında yeniden işlevlendirilerek kullanılması zorunluluk arz etmektedir. Bu araştırmanın amacı, kadim Bitlis kenti içerisinde tarihî kimliği ve yerel mimari özellikleri ile önemli bir değere sahip olan tescilli Bitlis Belediye Binası'nın uygun işlevle yeniden kullanılmasına gerekmektedir. Bitlis Belediye Binası Zabıta ve Trafik Amirliği, Su ve Otobüs İşletme Müdürlüğü, Bitlis Belediyesi Sanat Merkezi olmak üzere kısa zaman aralıklarıyla farklı amaçlarda kullanılmıştır. Tarihi Bitlis Belediye Binası, 2021 yılından sonra ise geleneksel Bitlis mutfak kültürünü yaşatmak amacıyla, Bitlis Büryan Salonu olarak hizmet vermektedir. 2012 yılında Bitlis Belediyesi tarafından konusunda uzmanlar tarafından hazırlanan koruma uygulama projeleri ilgili kurul tarafından onaylanmıştır. Bitlis Tarihi Belediye Binası'nın onarımı, 2012-14 yılları arasında TOKİ tarafından yapılmıştır. Mevcut bulgular için nitel araştırma yöntemleri kullanılarak betimsel analiz yapılmıştır. Bitlis Eski Belediye Binası'nın işlevlendirilmesi ile tarihî mimari dokunun ve kentsel bellekte yarattığı anlamın yitirilmeden yaşatılabilmesi ve gelecek nesillere aktarılması Bitlis kültür ve turizmüne önemli katkılar sağlayacaktır.

Anahtar Sözcükler: Tarihi Bitlis Belediye Binası; Onarım; Yeniden işlevlendirme; Koruma; Restorasyon

*Doç. Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü,
sahozturk13@yyu.edu.tr
ORCID ID: 0000-0001-6979-3342

Research Article**A Study on the Restoration and Reuse of the Historical Bitlis Municipality Building****Şahabettin Öztürk*****Abstract**

The Old Municipality Building of Bitlis is located on Kazım Karabekir Street in the Gazibey neighborhood, within the Urban Protected Area. The building was used as the service structure for Bitlis Municipality until 1998. After the Bitlis Municipality service building was relocated to the Bitlis-Tatvan Road, the structure has been used for various functions. Certain alterations that are not in line with the original design have been made to the building's ground floor, upper floors, and the north and south facades. The building was commissioned by Ömer Bey, the Governor of Bitlis at the end of the 19th century. Registered structures that have become inadequate and functionally obsolete over time due to changing demands and needs must be refunctionalized in accordance with preservation principles to ensure their continued use. This research aims to ensure the appropriate refunctionalization of the registered Bitlis Municipality Building, which holds significant value within the ancient city of Bitlis due to its historical identity and local architectural features. The Bitlis Municipality Building has been used for different purposes over short intervals of time, including as the Municipal Police and Traffic Department, the Water and Bus Operations Directorate, and the Bitlis Municipality Art Center. Since 2021, the historical Bitlis Municipality Building has been serving as the Bitlis Büryan Hall, aimed at preserving and promoting traditional Bitlis cuisine. In 2012, the conservation implementation projects prepared by experts on behalf of Bitlis Municipality were approved by the relevant authority. The restoration of the historical Bitlis Municipality Building was carried out by TOKİ between 2012 and 2014. Descriptive analysis was conducted using qualitative research methods for the existing findings. In conclusion, preserving and transmitting the historical architectural texture and the meaning it holds in the urban memory, without losing them during the refunctionalization process, will provide significant contributions to Bitlis culture and tourism for future generations.

Keywords: Historical Bitlis Municipality Building, Restoration, Adaptive reuse, Preservation, Conservation.

*Associate Professor., Van Yüzüncü Yıl University, Faculty of Architecture and Design, Department of Architecture, sahozturk13@yyu.edu.tr
ORCID ID: 0000-0001-6979-3342

GİRİŞ

Bitlis'in M.Ö. 700 yıllarında Mitanni ve Urartular tarafından kurulduğu, bölgede yapılan bilimsel araştırmalar sonucunda anlaşılmaktadır. Bitlis, Büyük İskender döneminden sonra M.Ö. 60 yılında Romalılar tarafından istila edildi. Sonraki yıllarda şehir Selevkiler, Sasaniler ve Romalılar arasında sık sık el değiştirir. Bitlis şehri 641 yılında Halife Ömer komutasındaki İyaz Bin Ganem tarafından fethedilmiştir (Tuğlacı, 1995).

1071 Malazgirt Savaşı'nda Alpaslan'ın yanında yer alan Mehmet Bey'e bırakılan Bitlis, Dilmaçoğlularının merkezi olmuştur. 1231'de Moğolların işgaline maruz kalan Bitlis, yıkılmış ve tahrip olmuştur (Ohsson, 1834). Bölge Anadolu Selçuklular tarafından tekrar ele geçirilmiş, Moğolların yıktığı şehirde yeniden imar çalışmaları yapılmıştır. Daha sonra Bitlis bölgesi Melik Eşref'in denetiminde kalmış ve uzun süre Şerehanlar tarafından idare edilmiştir. Bu süre içinde şehir sırasıyla; İlhanlı, Karakoyunlu, Akkoyunlu, Safevi ve Osmanlı hâkimiyetlerinde kalmıştır (Tuncel, 1992).

Yavuz Sultan Selim'in 1514 Çaldıran Seferi dönüşünde İdris'i Bitlis'inin desteği ile Bitlis yeniden Osmanlı Devleti'ne bağlanmıştır (Tuncel, 1992). Matrakçı Nasuh'un Sefer-i Irakeyn menzillerinden biri olarak hazırladığı Bitlis Minyatürü kentin XVI. yüzyıldaki durumunu tasvir bakımından önem taşımaktadır (Şekil 1.a), (Yurdaydın, 1976).

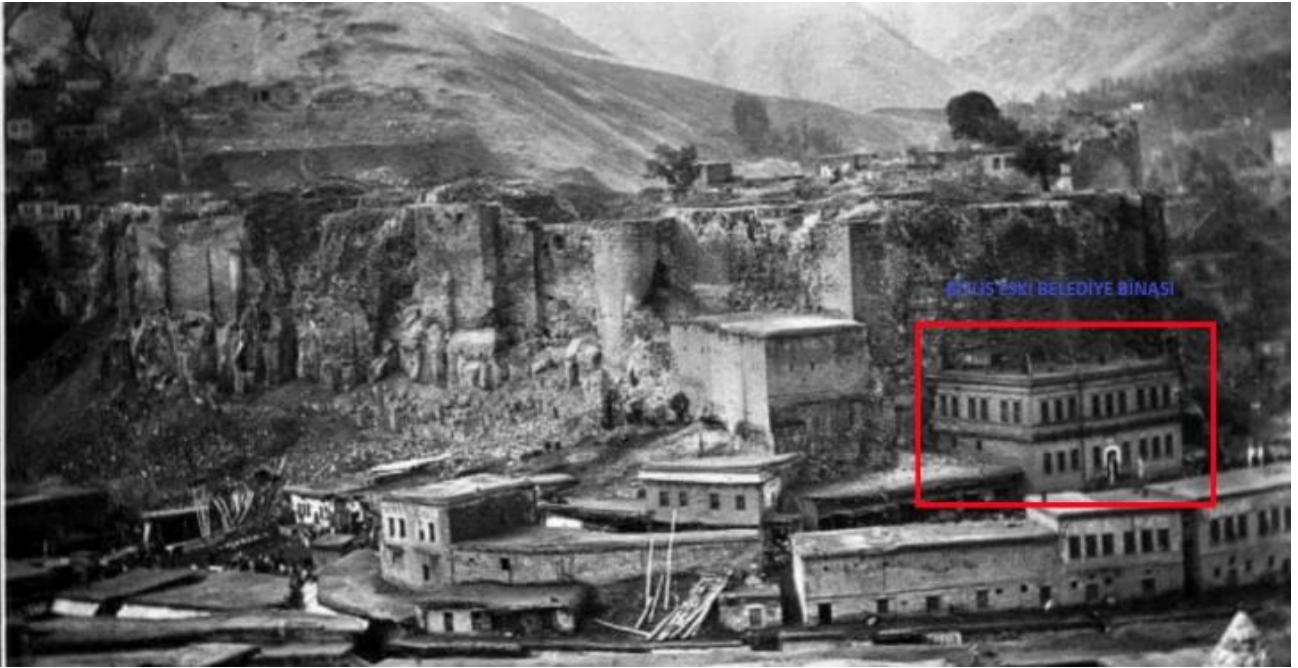
(a)

(b)

Şekil 1. (a) Matrakçı Nasuh XVI. Yüzyıl Bitlis minyatürü (Kaynak: H. G. Yurdaydın, 1976); (b) Bitlis Belediye Binası röleve vaziyet planı (Kaynak: Çalışma kapsamında yazar tarafından oluşturulmuştur, 2012).

Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Bitlis şehir merkezinin 19 mahalleden olduğunu belirtmiştir. Bunlar: Hüsrev Paşa, Şam, Zindan, Çorum, Çinedar, Kızılmescid, Şeyh Hasan, Cirek, Keçur, Gökmeydan, Gümes, Tablaban, Nakşüd, Arap Köprüsü, Avulmeydanı, Karadere, Âviyh, Değirmen ve Hanbağı Mahalleleridir (Çelebi, 1986). Şehrin ortalarında Bitlis Çayı ile onun kolu durumundaki Kömüs Deresi arasında kalan vadinin merkezinden yükselen doğal kayalığın üzerinde Bitlis Kalesi yer almaktadır. Bitlis'in mevcut tarihi çevre kent planı incelendiğinde, eski evlerin bazı kesimlerde daha çok yoğunlaştığı dikkati çekmektedir.

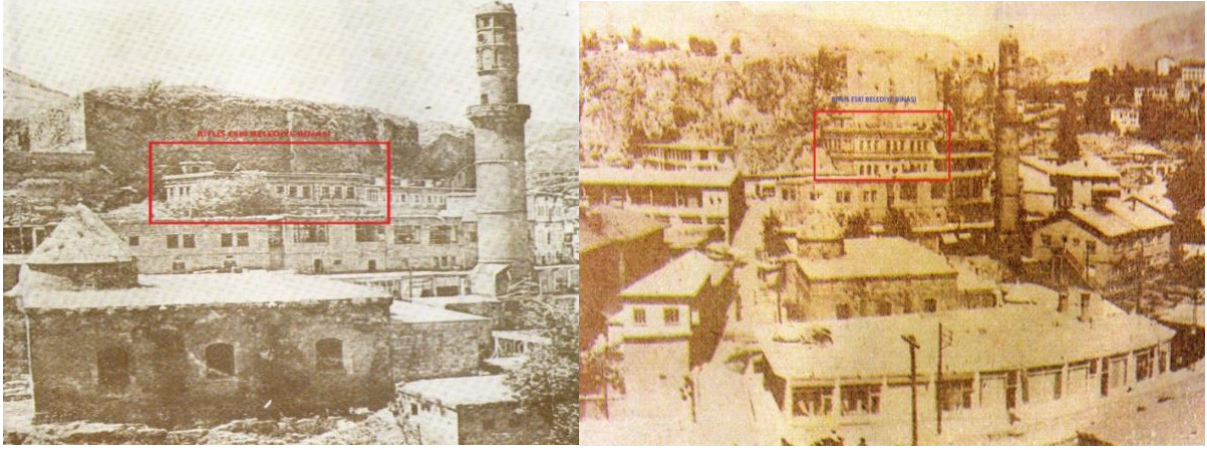
Tarihi Bitlis kenti iç içe ve karma bir kültür dokusu barındırmaktadır. Bir yandan şehirde ve çevresinde yaşayan gayrimüslim halkın bölgede yakın bir tarihe kadar varlığı, diğer yandan buranın İslâm'ın erken dönemlerinden itibaren bu dinle tanışması ve ardından Arapların bölgeye yoğun göçleri sonucunda farklı etnik toplulukların bir arada yaşamaları, daha başından böyle bir kültürün oluşmasına zemin hazırlamıştır. Şehirde sosyal ve kültürel anlamda Osmanlı hâkimiyetinin ağırlığını hissettirdiği görülmektedir (Şekil 1.b, Şekil 2).

Şekil 2. Bitlis şehir merkezi 1923 yılı görünüşü (Kaynak: Anonim).

Orta Çağ kent oluşum sürecinde askeri, dini ve sivil mimarinin iç içe homojen olmayan bir gelişme sağlayan Anadolu'nun ender kentlerinden biri Bitlis kentidir. Bu mimari oluşum ve gelişim XX. yüzyılın başlarına kadar devam etmiştir. Bitlis, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde eski önemini kısmen yitirmiş, I. Dünya Savaşı'nda Ruslar tarafından işgal edildi. Yaklaşık iki yıl Rusların yönetiminde kalan Bitlis, 6 Nisan 1916 tarihinde işgalinden kurtulmuştur. 1929 yılında kaza haline getirilen şehir, önce Muş Valiliği'ne bağlanmış, daha sonra 25 Aralık 1935 tarih ve 2885 sayılı kanunla Bitlis tekrar İl'e dönüştürülmüştür (Serdar, 2000).

Kentte yıllarca devam eden geleneksel mimari kültür, bölgedeki yerel anonim usta ve işçiler tarafından yaklaşık 1960 yılına kadar devam etmiştir. 1970 yıllarında Bitlis kentinde beton ve betonarme yapı kültürü kısa bir sürede etkili olmuş, kent merkezinden geçen derelerin üzerinde kamu yapıları inşa edilmiştir. Kentteki betonarme yapıların inşası, kent kültürünün oluşmasında önemli rolü olan geleneksel kent kültürünün ve mimari yapısını olumsuz bir şekilde etkilemiştir.

(a)

(b)

Şekil 3. (a, b) Bitlis Eski Belediye Binası genel görünüşleri (Kaynak: (a, b) Anonim).

1990 yılından itibaren kentin mimari yapısında belirgin bir konumda ortaya çıkan mimari yozlaşma birçok yerel sivil mimari ve dini yapıların yok olmasına neden olmuştur. Mimari yozlaşmanın nedenleri arasında yerel ve merkezi yönetimlerin kültürel bilinç eksikliği, teknik eleman eksikliği ve özellikle koruma amaçlı imar planının hazırlanmayışının önemli bir rolü vardır.

1990 yılında korumaya yönelik başlatılan münferit çalışmalar gerek yerelde ve gerekse merkezi yönetimde istenilen sonuca ulaşamamıştır. 2000 yılından sonra ÇEKÜL Vakfı, TMMOB Mimarlar Odası Van Şubesi ve BETAV Vakfı gibi birçok yarı kamu niteliğindeki meslek örgütleri ile sivil toplum örgütlerinin kültürel mirası korumaya yönelik girişimlerin sonuçları 2010 yılında belirgin bir şekilde ortaya çıktı. Bu amaçla özellikle Ulaştırma Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, DSİ, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Bitlis Valiliği, Bitlis Belediyesi, Bitlis Eren ve Van Yüzüncü Yıl Üniversitelerinin katkıları ile kentin geleneksel mimari yapısının ortaya çıkartmak amacıyla çok önemli çalışmalar yapılmıştır. Bu kapsamda kentteki derelerin üzerinde yer alan bütün kamu yapıları ile özel mülkiyet yapılarının kamulaştırılması yapılarak tescilli yapıların restorasyonu yapılmıştır (Şekil 2, Şekil 3.a, 3.b, Şekil 4).

Şekil 4. Günümüz Bitlis şehir merkezi genel görünüşü (Kaynak: çalışma kapsamında yazar tarafından oluşturulmuştur, 2023).

MATERYAL VE YÖNTEM

Tarihî Eski Bitlis Belediye Binası'nın onarım ve işlevsel değişim sürecinin değerlendirilebilmesi için ilk olarak arşiv ve doküman taraması yapılmıştır. Bu kapsamda Bitlis Belediyesi, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Van Kültür Varlıklarının Koruma Müdürlüğü arşiv bilgileri, koruma, onarım ve yapılan bilimsel çalışmaları incelenmiştir. Özellikle mülkiyet sahibi ve yapıdaki birçok işlev değişikliğini yapan Bitlis Belediyesi arşiv belgelerinde tarihî Bitlis Belediye Binası'nın yapısal ve işlevsel değişimi yıllara göre sistematik bir şekilde tespit edilmiştir.

Yapının yeniden işlevlendirilmiş olduğu mevcut durumunun irdelenebilmesi için ise; nitel araştırmalarda gerçekliğin ortaya çıkarılması amacıyla diğer yöntemleri tamamlayıcı nitelikte olan katılımcı gözlem yöntemi kullanılmıştır. Yapıya ait tarihî bilgiler, fotoğraf arşivleri ve yüklenen işlevden kaynaklı birtakım değişiklikler belgelenmiştir.

Bitlis Eski Belediye Binası, betimsel ve araştırma model yöntemiyle tarihsel belge ve fotoğrafların tespiti yapılarak, mevcut fotoğraflardan elde edilen tüm bulgu ve belgeler ile özellikle restitüsyon çalışmaları değerlendirilmiştir. Bitlis Eski Belediye Binası, onarım çalışmaları Kültür ve Turizm Bakanlığı, Bitlis Belediye Başkanlığı, TOKİ ve Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi Mimarlık Bölümü Restorasyon Anabilim Dalı Başkanlığı tarafından ortaklaşa sürdürülmüştür. Restorasyon aşamasında özellikle yapının iç mekân duvar satırlarındaki çimento esaslı sıvaların raspalanması, muhdes zemin kaplamasının kaldırılması ile ortaya çıkan yeni mimari özgün verileri kullanarak, revizyon restorasyon projesine işlenmiştir.

Bitlis Eski Belediye Binası, onarımı işveren (Bitlis Belediyesi ve TOKİ) yüklenici firma arasındaki yapım sözleşmesi kapsamında proje müellifliğinin mesleki denetiminde yapının onarımı yapılarak tamamlanmıştır. Onarım çalışmasının başlangıcında yapının kullanımına kadar geçen tüm aşamaları görsel, betimsel ve kayıt verilerinin arşivlenmesi, proje müellifi ile ilgili kurum denetim elemanları tarafından belgelenecek kayıt altına alınmıştır.

BİTLİS ESKİ BELEDİYE BİNASI

Yapının Konum ve Tarihçesi

Bitlis Eski Belediye Binası, Bitlis İli Kentsel Sit Alanı içerisinde, Müştakbaba Mahallesi Kazım Karabekir Caddesi üzerinde 29 pafta, 112 ada, 38 parselde kayıtlı olup, mülkiyeti Bitlis Belediyesi'ne aittir (Şekil 5.a, 5.b).

(a)

(b)

Şekil 5. (a, b) Bitlis Eski Belediye Binası genel görünüşleri (Kaynak: (a, b) Anonim)

Yapı iki katlı Bitlis küfeki taşından, düz damlı olarak inşa edilmiş, batısı tarihi Bitlis Kalesi'nin sarp kayalıklarına bitişiktir. Yapının kuzey ve güney yan cepheleri ise sonradan inşa edilmiş yapılar ile çevrelenmiştir (Şekil 6.a, 6.b). Bitlis Eski Belediye Binası, Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarının Koruma Bölge Kurulunun 01.12.1989 tarih ve 317 sayılı kararı ile "Anıt" Sivil Mimari olarak tescil edilmiştir.

Şekil 6. (a, b) Bitlis Eski Belediye Binası genel görünüşleri (Kaynak: Çalışma kapsamında yazar tarafından oluşturulmuştur, 2022).

Yapının korumaya yönelik rölöve, restitüsyon ve restorasyon proje çalışmaları Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi Mimarlık Bölümü Restorasyon Anabilim Dalı Başkanı Doç. Dr. Şahabettin Öztürk tarafından hazırlanmıştır¹.

Bitlis Belediyesi Su ve Otobüs İşletmesi Binası olarak kullanıldığı 1998-2012 yılları arasında yapının özgün durumuna aykırı bazı uygulamalar yapılmıştır. Zemin kat döşemesi beton ve mozaik, üst kata çıkan merdivenlerin bir bölümü beton, üst kat zemin ve tavanı beton malzeme kaplıdır. Yapının kuzey ve güney cephelerindeki bazı pencereler kapatılmış ve zemin ile üst katların tüm duvar yüzeyleri çimento katkılı kireç siva ile sıvanmıştır.

Eski Bitlis Belediye Binası'nın giriş doğu cephesinde yer alan 0.45x1.05 m ölçülerinde dikdörtgen formlu ve dört kartuş içerisindeki mermer kitabeye göre yapı, H.1315 (M.1897) yılında Vali Ömer Bey tarafından inşa edilmiştir (Şekil 7, Şekil 8).

Şekil 7. Bitlis Eski Belediye Binası kitabe görünüşü (Kaynak: Çalışma kapsamında yazar tarafından oluşturulmuştur, 2012).

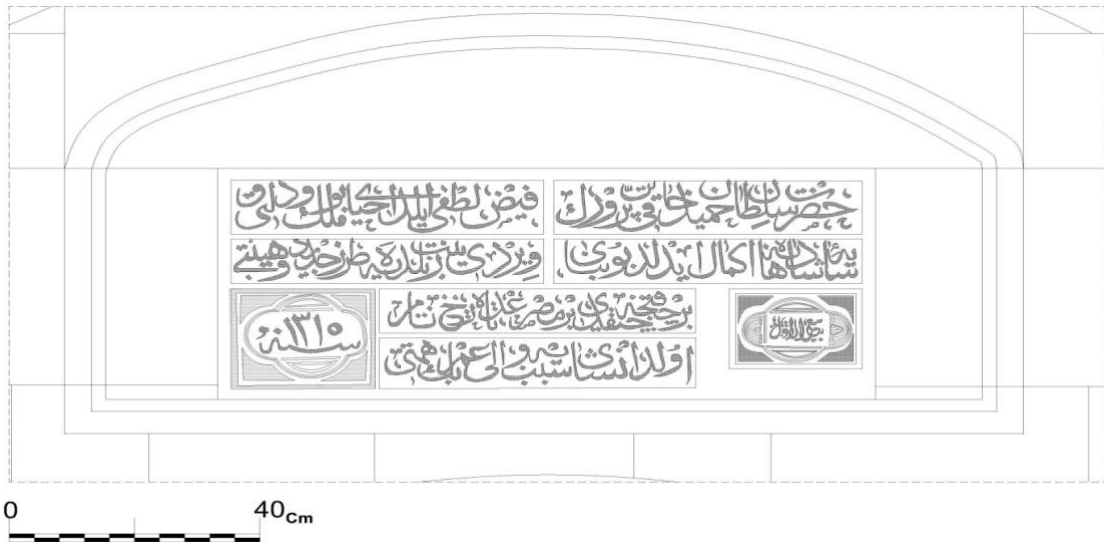
¹Hazırlanan mimari koruma projeleri Van Kültür Varlıklarının Koruma Bölge Kurul Müdürlüğü'nün 15.08.2012-20.03.2014 tarihler ve 213-601 sayılı kararları kapsamında onaylanmıştır. Yapıya ait tesisat projeleri uygulama ölçeğinde ilgili uzman teknik elemanlarınca hazırlanarak koruma kurulu tarafından 16.01.2014 tarih ve 568 sayılı karar ile onaylanmıştır.

حضرت سلطان حميد خان ترقي پرورک
فيض لطفی ایلدی احیا ملک و دولتی
سایه شاهانه ده اکمال ایلدی بو بنا
ویردی بر بیت بلدی طرز جدید و هیبتی
بره قنجه چیقدی بر مصرعه تاریخ تام
اولدی انشایه سبب والی عمر بک هممتی
ربیع الاول سنة ۱۳۱۵
(Kitabe)

Hazret-i Sultân Hamid Hân terakkî perverin
Feyz-i lutfu eyledi ihyâ mülk u devletî
Sâye-i şâhânede ikmâl eyledi bu binâ
Virdi bir beyt-i belediye tarz-ı cedit u heybetî
Bırakınca çıkdı bir mısradâ târîh-i tâm
"Oldu inşâya sebeb valî Ömer Bey himmetî"
Rebi'ü'l-Evvel sene 1315²
(Kitabenin Türkçesi)

Türkçe Tercümesi

İlerlemeyi (gelişmeyi) seven Hazret-i Sultan Abdülhamit Han'ın ihsanının bolluğu, devlet mülkünü ihya eyledi. Hükümdarın sayesinde bu bina tamamlandı. Yapısı yeni tarzda (üslupta) olan bir belediye binası (evi) verdi. Böyle yapınca da tamamlanma tarihi bir mısradâ çıkıverdi. Oldu inşasına sebep, Vali Ömer Bey'in himmeti. Eylül/Ekim 1897.

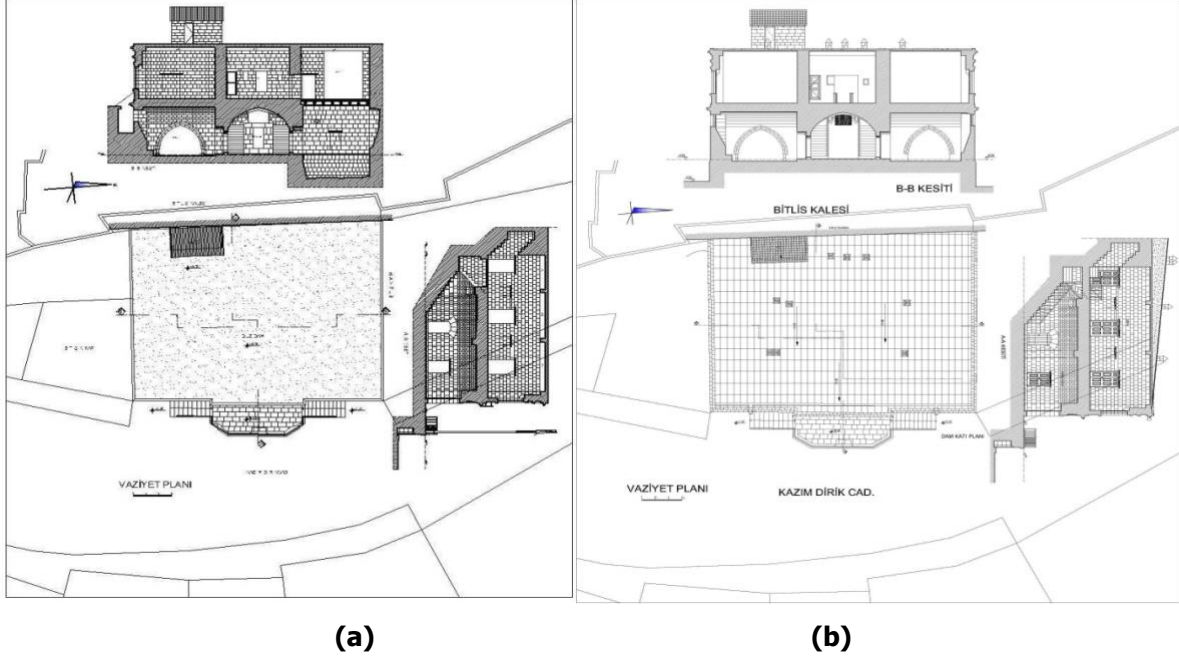
Şekil 8. Bitlis Eski Belediye Binası Kitabesi (Kaynak: Çalışma kapsamında yazar tarafından oluşturulmuştur, 2012).

² Kitabenin okunmasında yardımcı olan Prof. Dr. Ahmet Ali BEYHAN'a teşekkür ederim.

YAPININ İNCELENMESİ

Plan

Bitlis Eski Belediye Binası, iki katlı, düz damlı, 15.75x19.50 m ölçülerinde dikdörtgen planlı olarak doğu-batı istikametinde engebeli bir zemine kurulmuştur (Şekil 9.a, 9.b).

Şekil 9. Bitlis Eski Belediye Binası; (a) Rölöve vaziyet planı; (b) Restitüsyon planı (Kaynak: (a, b) Çalışma kapsamında yazar tarafından oluşturulmuştur, 2012).

Yapının girişi doğu cephesinin ortasında yer alan 1.22 m genişliğinde çift kanatlı ahşap kapının sahanlığına merdivenle yardımıyla ulaşılmaktadır. 1.55 m genişliğindeki taş yapılı merdiven kuzeyde on iki, güneyde ise on bir basamağı vardır. Zemin kat giriş kapısının açıldığı giriş holü 4.83x11.28 m ölçülerinde dikdörtgen planlıdır.

Yapının zemin kat giriş holü boydan boya sivri beşik tonoz örtülü olup tonozun ortasında 0.60 m kalınlığında dışa taşkın sivri bir kemer yardımıyla hol ikiye ayrılmıştır. Giriş kapısının kuzey ve güney yanında iki adet simetrik dikdörtgen formlu pencere yer almaktadır. Holün batı duvarının ortasında yer alan tek kanatlı bir kapı yardımıyla 1.40x2.12 m ölçülerindeki dikdörtgen biçimli mekâna girilmektedir. Kapının kuzey ve güneyinde iki adet pencere yer alır. Bu mekânın kuzey ve güney duvarlarında karşılıklı olarak yerleştirilmiş nişler yer almaktadır (Şekil 10.a, 10.b, Şekil 11.a, 11.b).

Şekil 10. Bitlis Eski Belediye Binası (a) Rölöve zemin kat planı; (b) Restitüsyon zemin kat planı (Kaynak: (a, b) Çalışma kapsamında yazar tarafından oluşturulmuştur, 2012).

Giriş holünün kuzeybatı ve güneybatı bölümünde beden duvarına bitişik 1.30 m genişliğindeki üst kata çıkış sağlayan iki simetrik taş merdiven bulunur. Giriş holünün üzeri doğu-batı istikametine gelişen sivri beşik tonoz ile örtülüdür (Şekil 10.a, 10.b, Şekil 11.a, 11.b). Giriş holünün kuzeydoğu bölümünde 1.03 m genişliğindeki çift kanatlı ahşap kapı ile 4.25x5.14 m ölçülerindeki dikdörtgen biçimli odaya girilir.

Şekil 11. Bitlis Eski Belediye Binası (a) Zemin kat sofa iç mekân görünüşü; (b) Sofa iç mekân görünüşü (Kaynak: (a, b) Çalışma kapsamında yazar tarafından oluşturulmuştur, 2020).

Odanın batı duvarının ortasında bir niş, doğu beden duvarında ise 0.98 m genişliğinde seki ve üç adet benzer mimari özellikte mazgal metal korkuluklu pencere yer almaktadır. Odanın kuzey duvarının ortasında 0.45 m derinliğinde 2.83 m boyunda niş yer almaktadır. Odanın güneydoğu köşesinde yer alan 0.60x0.90 m ölçülerindeki bir kapağın altında yer alan 3.43x5.11 m ölçülerindeki dikdörtgen biçimli mekâna girilmektedir (Şekil 10.a, 10.b).

Zemin kotunun altında yer alan mekân 3.43x5.09 m ölçülerinde dikdörtgen planlı ve 2.39 m yüksekindedir. Bu mekânın doğu duvarında 0.41 m genişliğinde bir seki yer almaktadır. Güney duvarının zeminden yukarıya doğru 0.28 m genişliğinde kademeli olarak inşa edildiği görülmektedir (Şekil 12.a, 12.b).

Şekil 12. Bitlis Eski Belediye Binası (a) Rölöve Zemin Altı Kat Planı; (b) Restitüsyon Zemin Altı Kat Planı (Kaynak: (a, b) Çalışma kapsamında yazar tarafından oluşturulmuştur, 2012).

Yapının zemin kat giriş holünün kuzeybatı bölümünde 1.05 m genişliğindeki tek kanatlı ahşap kapı ile 3.40x5.28 m ölçülerindeki dikdörtgen biçimli odaya girilir. Odanın kuzey duvarının ortasında 0.90 m genişliğinde mazgal pencere yer almaktadır. Odanın üzeri kuzey güney istikametinde yuvarlak beşik tonoz ile örtülüdür. Bu odanın batı duvarının ortasında 0.84 m kalınlığında 3.10 m boyunda sivri bir kemer yardımıyla 2.85x5.25 m ölçülerindeki dikdörtgen planlı oda bulunur. Odanın kuzey duvarının ortasında 0.90 m genişliğinde mazgal pencere yerleştirilmiştir. Odanın batı duvarı zeminden itibaren 0.31 m derinliğinde 3.95 m boyunda bir niş yer almaktadır. Odanın üzeri kuzey-güney istikametinde yuvarlak beşik tonoz ile örtülüdür (Şekil 13.a).

Şekil 13. Bitlis Eski Bitlis Belediye Binası; (a, b) Üst kat iç mekân görüşleri (Kaynak: (a, b) Çalışma kapsamında yazar tarafından oluşturulmuştur, 2020).

Zemin katın giriş holünün güneydoğusunda yer alan 1,17 m genişliğindeki çift kanatlı ahşap kapıyla 4.17x5.07 m ölçülerindeki dikdörtgen planlı odaya girilir. Odanın batı duvarının ortasında 0.45 m

derinliğinde iki adet niş yer almaktadır. Odanın doğu beden duvarında ise 0.98 m genişliğinde üç adet benzer mimari özellikte mazgal metal korkuluklu pencere yer almaktadır. Holün güneybatı bölümündeki 1.00 m genişliğindeki tek kanatlı ahşap kapı yardımıyla 3.35x5.36 m ölçülerindeki dikdörtgen planlı odaya girilir. Odanın güney duvarının ortasında 0.90 m genişliğinde mazgal pencere yer almaktadır. Odanın üzeri kuzey güney istikametinde yuvarlak beşik tonoz ile örtülüdür (Şekil 14.a., 14.b, Şekil 15.a, 15.b).

Şekil 14. Bitlis Eski Belediye Binası (a) Üst kat rölöve planı; (b) üst kat restitüsyon planı (Kaynak: (a, b) Çalışma kapsamında yazar tarafından oluşturulmuştur, 2012).

Odanın batı duvarının ortasında 0.79 m kalınlığında 3.10 m boyunda sivri bir kemer yardımıyla 2.91x5.39 m ölçülerindeki dikdörtgen planlı oda yer alır. Odanın güney duvarının ortasında 0.90 m genişliğinde mazgal pencere yerleştirilmiştir. Odanın batı duvarı zeminden itibaren 0.52 m derinliğinde 4.08 m boyunda bir niş yer almaktadır. Odanın üzeri kuzey-güney istikametinde yuvarlak beşik tonoz ile örtülüdür (Şekil 13.a, 13.b).

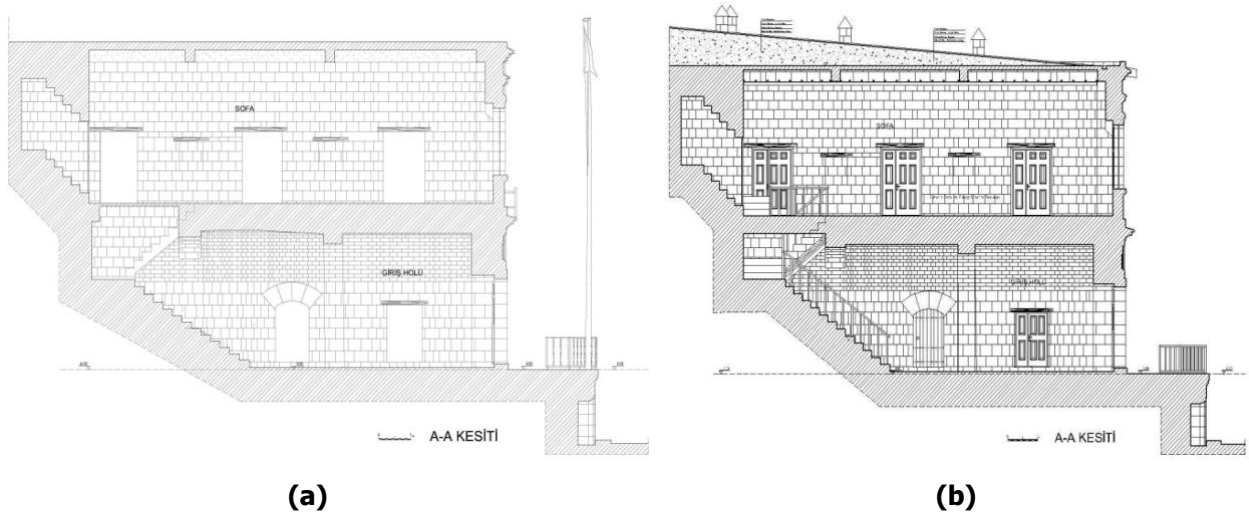
Zemin kat giriş holünün batı bölümünde yer alan üç kollu taş yapıli merdiven kuzey ve güney duvarlarına paralel olarak 1.30 m genişliğinde 12 adet merdiven basamağı ile her iki köşedeki sahanlığa çıkarılır. Simetrik yapıli sahanlıklar 1.30x130 m ölçülerinde olup her iki köşe sahanlığındaki iki merdiven basamağı ile orta sahanlığa çıkarılır (Şekil 12.a, 12.b).

Şekil 15. Bitlis Eski Bitlis Belediye Binası; (a, b) Hela kubbe ve havalandırma menfez görünüşleri (Kaynak: (a, b) Çalışma kapsamında yazar tarafından oluşturulmuştur, 2012).

Sahanlığın batı duvarının ortasında yer alan 0.87 m genişliğindeki tek kanatlı kapı ile 0.89x1.12 m ölçülerindeki üzeri kubbe ile örtülü helaya girilir (Şekil 14.a, 14.b, Şekil 15.a, 15.b). Kubbeyle geçiş köşelerdeki 22 adet üçgen yardımcıyla geçiş yapılır. Kubbenin ortasında 0.20 m çapında yuvarlak bir havalandırma menfezi yer almaktadır. Helanın doğu duvarının ortasında 0.40 m genişlikte bir pencere, batı duvarında ise 0.16 m derinlikte, 0.72 m genişliğinde zeminden yükselen bir niş yer almaktadır. Bu mekânın kuzey duvarının ortasındaki 0.87 m genişliğindeki tek kanatlı kapı ile 1.22x1.27 m ölçülerindeki üzeri kubbe ile örtülü ikinci helaya girilir. Kubbenin ortasında 0.20 m çapında yuvarlak bir havalandırma menfezi yer almaktadır. Helanın doğu duvarının ortasında 0.35 m genişlikte bir pencere yer almaktadır (Şekil 14.a, 14.b).

Orta sahanlığın doğusundaki 1.56 m genişliğindeki tek kollu altı basamaklı taş yapılmış merdiven yardımıyla üst kat sofa bölümüne çıkılır. Üst kat sofa bölümü, 4.88x12.00 m ölçülerindeki doğu-batı istikametinde gelişen dikdörtgen planlı bir düzenlemeye sahiptir. Sofanın güneybatı köşesindeki 0.89 m genişliğindeki kapı ile açılan koridor içerisindeki 17 adet taş yapılmış merdiven basamağı ile dam başı bölümü ile düz dama çıkılmaktadır (Şekil 14.a, 14.b, Şekil 16.a, 16.b).

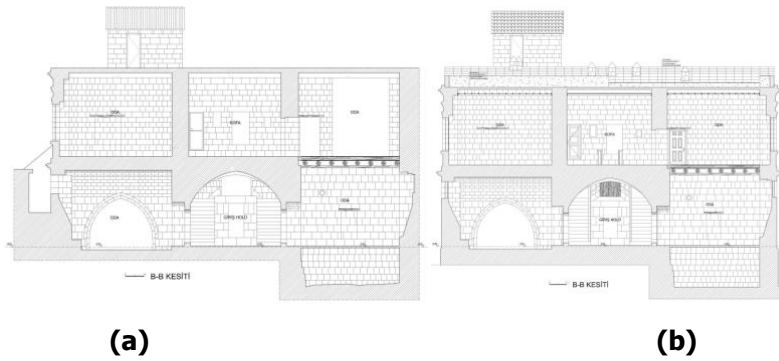

(a)

(b)

Şekil 16. Bitlis Eski Belediye Binası (a) A-A en kesit rölövesi; (b) A-A en kesit restitüsyonu (Kaynak: (a, b) Çalışma kapsamında yazar tarafından oluşturulmuştur, 2012).

Sofanın doğu duvarında üç adet benzer mimari özellikler sahip 1.02 m genişliğinde pencereler yer almaktadır. Sofanın güney ve kuzey duvarlarına karşılıklı olarak açılmış altı adet çift kanatlı ahşap kapı bulunmaktadır. Sofanın kuzeydoğu bölümündeki çift kanatlı 1.22 m genişliğindeki ahşap kapı yardımıyla 3.58x5.57 m ölçülerindeki dikdörtgen planlı odaya giriş sağlanmaktadır. Odanın güney duvarında diğer odalarda olmayan iki adet 0.82 m genişliğinde 0.44 m derinliğinde yuvarlak planlı niş yer almaktadır. Odanın doğu duvarında zemin kattaki odanın düzenleme şeklinde üç kuzey duvarında iki adet toplam beş tane pencere yer almaktadır (Şekil 17.a, 17.b).

(a)

(b)

Şekil 17. Bitlis Eski Belediye Binası (a) B-B boy kesit rölövesi; (b) B-B boy kesit restitüsyonu (Kaynak: (a, b) Çalışma kapsamında yazar tarafından oluşturulmuştur, 2012).

Sofanın güneydoğu bölümündeki çift kanatlı 1.24 m genişliğindeki ahşap kapı yardımıyla 3.86x5.44 m ölçülerindeki dikdörtgen planlı odaya giriş sağlanmaktadır. Odanın doğu duvarında üç adet güney duvarında iki toplam beş pencere yer almaktadır. Sofanın kuzey duvarının ortasında yer alan çift kanatlı 1.24 m genişliğindeki ahşap kapı yardımıyla 3.49x5.56 m ölçülerindeki dikdörtgen planlı odaya giriş sağlanmaktadır.

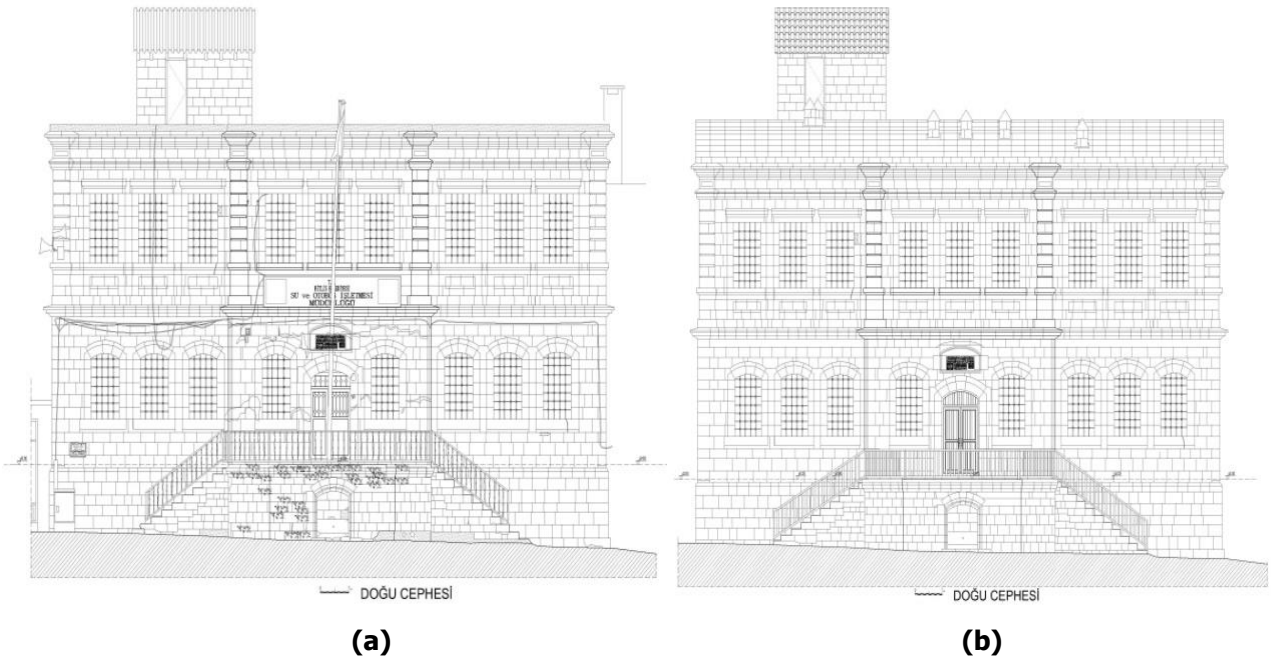
Odanın kuzey duvarında iki adet pencere yer almaktadır. Sofanın güney duvarının ortasında yer alan çift kanatlı 1.23 m genişliğindeki ahşap kapı yardımıyla 3.00x5.51 m ölçülerindeki dikdörtgen planlı odaya giriş sağlanmaktadır. Odanın güney duvarında iki adet pencere, batı duvarı üzerinde 0.50 m derinliğinde bir niş ve doğu duvarının kuzey köşesinde 0.63 m derinliğinde bir niş yer almaktadır (Şekil 14.a, 14.b).

Sofanın kuzeybatı köşesinde yer alan çift kanatlı 1.22 m genişliğindeki ahşap kapı yardımıyla 3.06x5.53 m ölçülerindeki dikdörtgen planlı odaya giriş sağlanmaktadır. Odanın kuzey duvarında iki adet 1.00 m genişliğinde dikdörtgen formlu pencere yer almaktadır. Sofanın güneybatı köşesinde yer alan çift kanatlı 1.24 m genişliğindeki ahşap kapı yardımıyla 2.93x5.52 m ölçülerindeki dikdörtgen planlı odaya giriş sağlanmaktadır. Odanın kuzey duvarında iki adet 1.03 m genişliğinde dikdörtgen formlu pencere ile odanın kuzeydoğu köşesinde 0.50 m derinliğinde 1.40 m genişliğinde bir niş yer almaktadır. Üst kat sofa ve odaların ahşap kirişli örtüsü içten rabitalı ahşap kaplamalı olarak düzenlenmiştir (Şekil 14.a, 14.b).

Cepheler

Bitlis Eski Belediye Binası'nın en hareketli cephesi girişin yer aldığı doğu cephesidir. Cephe 19.43 m uzunluğunda ve 12.00 m yüksekliğindedir. Yapıya giriş sağlayan merdiven sahanlığının altında yuvarlak basık kemer formu içerisinde yer alan bir çeşme inşa edilmiştir (Şekil 18.a, 18.b).

Doğu cephesinin ortasında yer alan giriş kapısı sahanlığının doğu ve batı yönlerde simetrik olarak taş yapılı merdiven basamakları yerleştirilmiştir. Merdiven ve sahanlık boydan boya 0.85 m yüksekliğinde düz donatılı metal ferforje korkuluklar yer almaktadır. Yapı zeminden 2.18 m yükselerek yatay olarak devam eden kavisli bir pah yardımıyla zemin kata geçiş yapılmaktadır.

Şekil 18. Bitlis Eski Belediye Binası (a) Doğu cephe rölovesi ; (b) Doğu cephe restitüsyonu (Kaynak: (a, b) Çalışma kapsamında yazar tarafından oluşturulmuştur, 2012).

Cephe zemin katının ortasında yer alan çift kanatlı ahşap giriş kapısı yuvarlak basık bir kemer ile çevrelenmiştir. Kapı kemerini üzerinde basık yuvarlak kemerli bir pano içerisinde yer alan 0.45x1.05 m dikdörtgen formlu bir alınlık üzerinde mermer kitabe yer almaktadır.

Giriş kapısının her iki yanında dörder dikdörtgen formlu yuvarlak basık bir kemer ile örtülü simetrik pencereler yatay aks üzerinde yer almaktadır. Cephede yer alan pencereler, giriş kapısı ve yapı köşelerindeki taşlarda dışa doğru çıkıntı yaparak vurgulanmıştır (Şekil 18.a, 18.b, Şekil 19.a, 19.b). Üst kat doğu cephesinde yer alan pencereler düz atkılı dikdörtgen biçimli bir yapıya sahip olup yatayda ve düşeyde zemin kat pencereleri ile aynı aks üzerinde yer almaktadır. Her pencerenin altında dikdörtgen şeklinde bir bölüm cephenin biçimlenmesinde önemli yer tutar. Yapının beden duvarları çift ve kademeli saçak yardımıyla düz dama geçiş sağlanmaktadır.

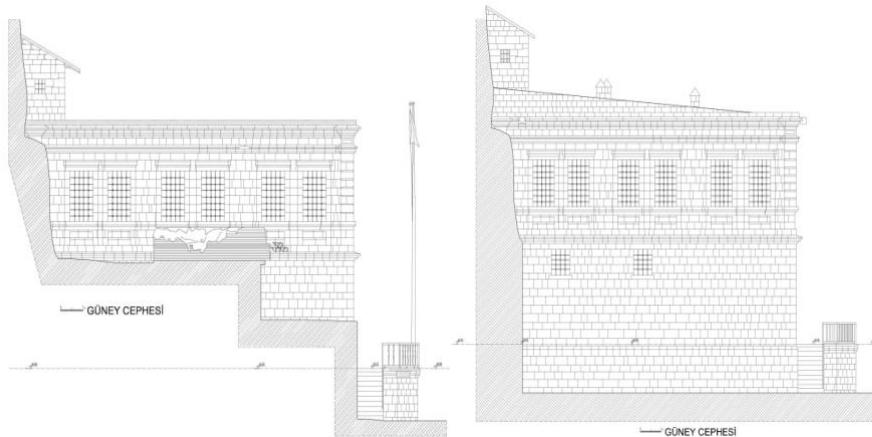

(a)

(b)

Şekil 19. Bitlis Eski Belediye Binası; (a) Doğu görünüşü; (b) Güneydoğu görünüşü (Kaynak: (a, b) Çalışma kapsamında yazar tarafından oluşturulmuştur, 2020).

Bitlis Eski Belediye Binası, batı cephesi tamamıyla Bitlis Kalesi'nin sarp kayalıklarına bitişik olarak inşa edilmiştir. Yapının kuzey cephesi 14.24 m genişliğinde ve 11.91 m yüksekliğindedir. Cephe zeminden yedi sıra yonu taş ile yükselerek 2.18 m kotundaki kavisli bir pah ile zemin katına geçiş yapmaktadır. 2.18 m kotunun doğusunda yapıya giriş sağlayan taş yapılı merdiven basamak ve giriş sahanlık platformu doğuya doğru çıkıntı yapmıştır (Şekil 20.a, 10.b).

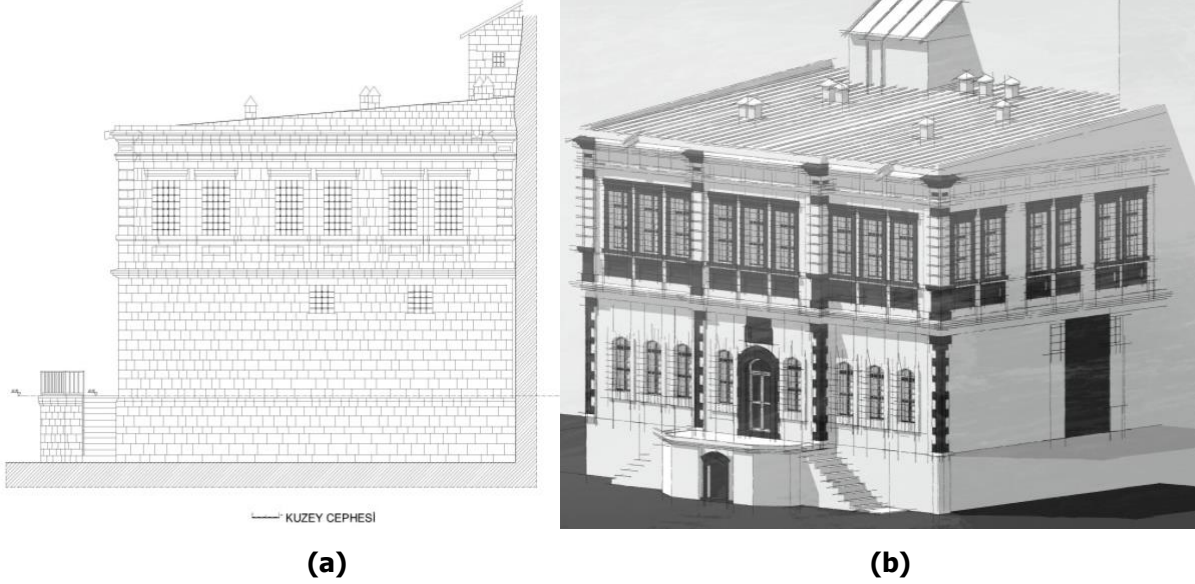

(a)

(b)

Şekil 20. Bitlis Eski Belediye Binası (a) Güney cephe rölovesi ; (b) Güney cephe restitüsyonu (Kaynak: (a, b) Çalışma kapsamında yazar tarafından oluşturulmuştur, 2012)

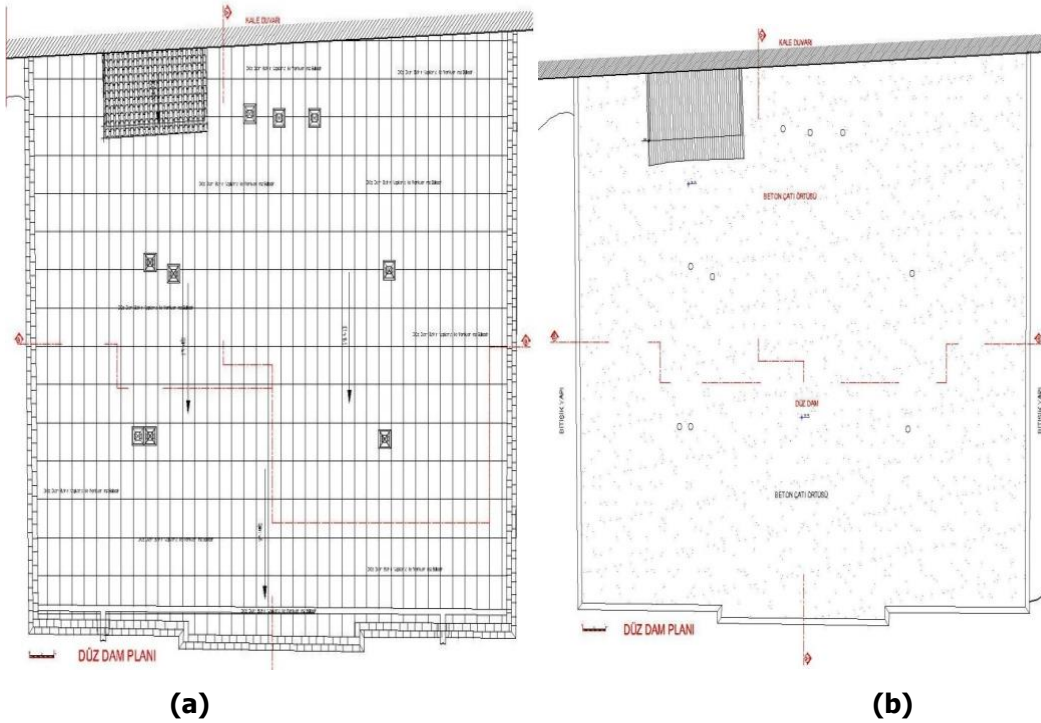
Cephenin zemin katında aynı yatay aks üzerinde iki adet dikdörtgen metal ferforje korkuluklu pencereler yer alır. Cephe pencere atkı taşı üzerinde içbükey korniş ve iki kademeli düz ve pahlı korniş yardımıyla üst kata geçilir. Cephenin doğu ve batı köşeleri yaklaşık 0.05 m dışa taşıntılı 0.50 m genişliğindeki kademeli köşe pahlı söveler ile şekillenmiştir. Genel olarak yapının güney cephesi kuzey cephesi ile aynı mimari özelliklere sahiptir (Şekil 20.a, 20.b, Şekil.21.a, 21.b).

Şekil 21. Bitlis Eski Belediye Binası (a) Kuzey Cephe Restitüsyonu ; (b) Kuzeydoğu Görünüşü (Kaynak: (a, b) Çalışma kapsamında yazar tarafından oluşturulmuştur, 2012).

Düz Dam Örtü Sistemi

Bitlis Eski Belediye Binası'nın örtü sistemi özgün hali ile düz toprak dam şeklinde bir planlamaya sahiptir. Yapı düz damı yaklaşık 16.23x19.84 m ölçülerinde dikdörtgen formundadır. Düz damın batı bölümü tarihi Bitlis Kalesi'nin sarp kayalıklarının doğal formuna göre şekillenmiştir (Şekil 22.a, 22.b).

Şekil 22. Bitlis Eski Belediye Binası (a) Düz dam plan rölovesi ; (b) Düz dam plan restitüsyonu (Kaynak: (a, b) Çalışma kapsamında yazar tarafından oluşturulmuştur, 2012)

Düz damın doğu bölümünün ortasındaki 7.54 m uzunluğunda 0.35 m dışa taşıntılı olarak inşa edilmiştir. Düz dam üzerinde dokuz adet 0.50x0.50 m ölçülerinde kare planlı üzerindeki külah bölümü dört yöne eğimli bacalar yer almaktadır. Düz damın güneybatı bölümünde doğal kayalığa bitişik 2.24x4.20 m ölçülerinde dikdörtgen formlu dam başı bölümü inşa edilmiştir (Şekil 22.a, 22.b).

Düz dam üzerindeki kar ve yağmur sularını tahliye etmek amacıyla doğu cephesine yönelik iki adet yekpare çörten yerleştirilmiştir. Bitlis Eski Belediye Binası'nın düz dam örtü sistemi onarım aşamasında % 5 eğim verilerek üzeri bakır kaplamalı olarak inşa edilmiştir (Şekil 22.a, 22.b, Şekil 23.a, 23.b).

(a)

(b)

Şekil 23. Bitlis Eski Belediye Binası (a) Düz dam genel görünüşü; (b) Düz dam düz dam genel görünüşü (Kaynak: (a, b) Çalışma kapsamında yazar tarafından oluşturulmuştur, 2012).

Malzeme Yapım Tekniği ve Süsleme

Bitlis Eski Belediye Binası'nın inşasında ana malzeme olarak yöresel Bitlis küfeki taşı, moloz taşı, mermer, metal, ahşap, bazalt taş ve bakır malzeme kullanılmıştır. Bitlis Eski Belediye Binası'nın beden ve bölme duvar kalınlığı 1.00-1.20 m kalınlığındadır. Duvar her iki yandan yaklaşık 0.30 m kalınlığında Bitlis küfeki yonu taş, bazalt taş, kaba yonu taş, moloz taş dolgu yığma duvar tekniği ile inşa edilmiştir (Şekil 24.a, 24.b, 24.c).

(a)

(b)

(c)

Şekil 24. Bitlis Eski Belediye Binası (a, b, c) Zemin kat iç mekân soba baca yuvası, baca ve pencere görünüşleri (Kaynak: (a, b, c) Çalışma kapsamında yazar tarafından oluşturulmuştur, 2013).

Yapının iç ve dış duvar satırları sıvasızdır. Binanın inşasında kullanılan bağlayıcı malzeme olarak odun külü katkıli kireç harcı kullanılmıştır. Yapıda kullanılan malzemeler ve yerleri aşağıdaki gibidir:

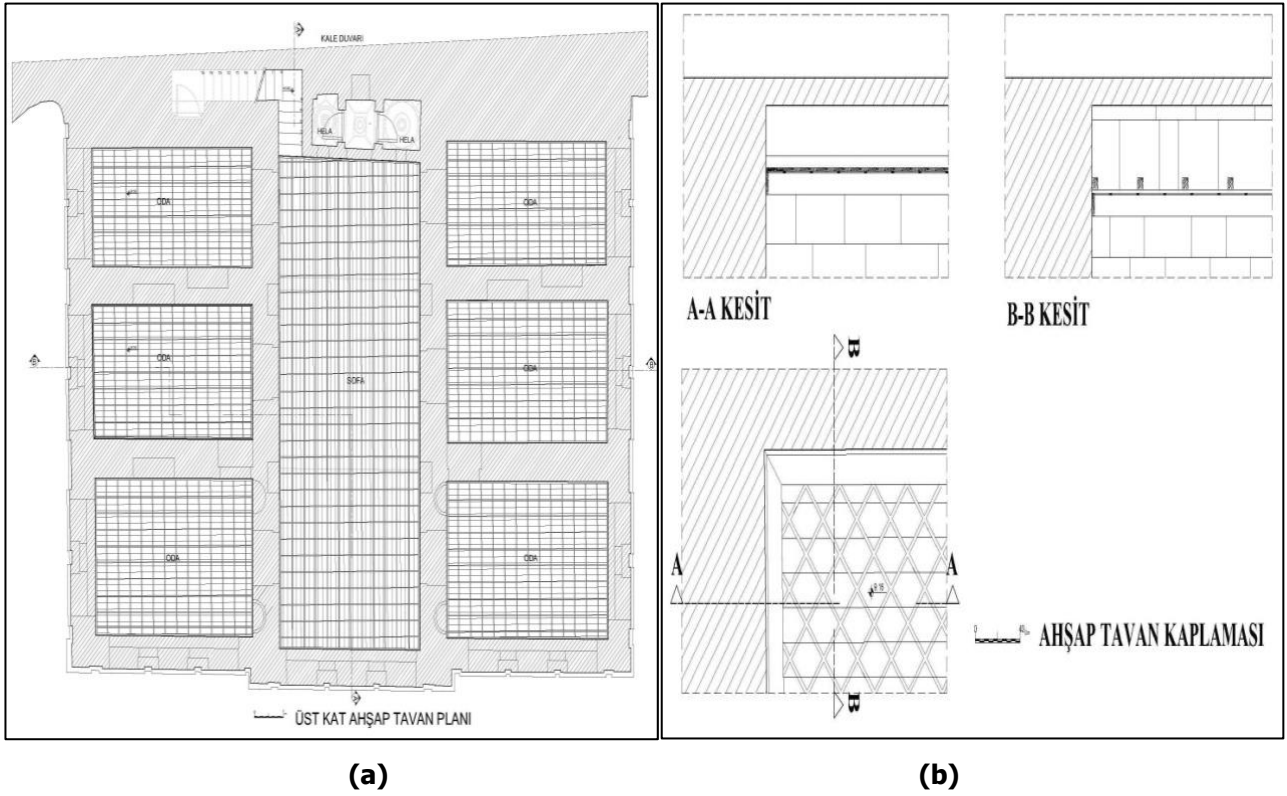
Bitlis Küfeki Taşı: Yapının tüm duvarlarında, tonozlarda, kemerlerinde ve iç mekân taban zemin kaplamalarında kullanılmıştır (Şekil 24.a,b, Şekil 26.a,b,c, Şekil 28.a,b).

Moloz Taş: Yapının beden duvarlarının iç bölümünün kireç harçlı dolgusunda kullanılmıştır.

Mermer: Yapının kitabe bölümünde mermer malzeme kullanılmıştır (Şekil 7, Şekil 8).

Metal: Pencere, giriş merdiven metal korkuluklarında, kapı, pencere ve çeşme aksesuarlarında metal malzeme kullanılmıştır (Şekil 27.a,b).

Ahşap Doğrama: Yapının tüm kapı, pencere doğrama kayıt ve kanatlarında, ara kat döşeme kirişlerinde, iç merdiven korkuluklarında tavan ve zemin kaplamasında ahşap doğrama kullanılmıştır (Şekil 24.c, Şekil 25.a, 25.b, Şekil 27.a, 27.b).

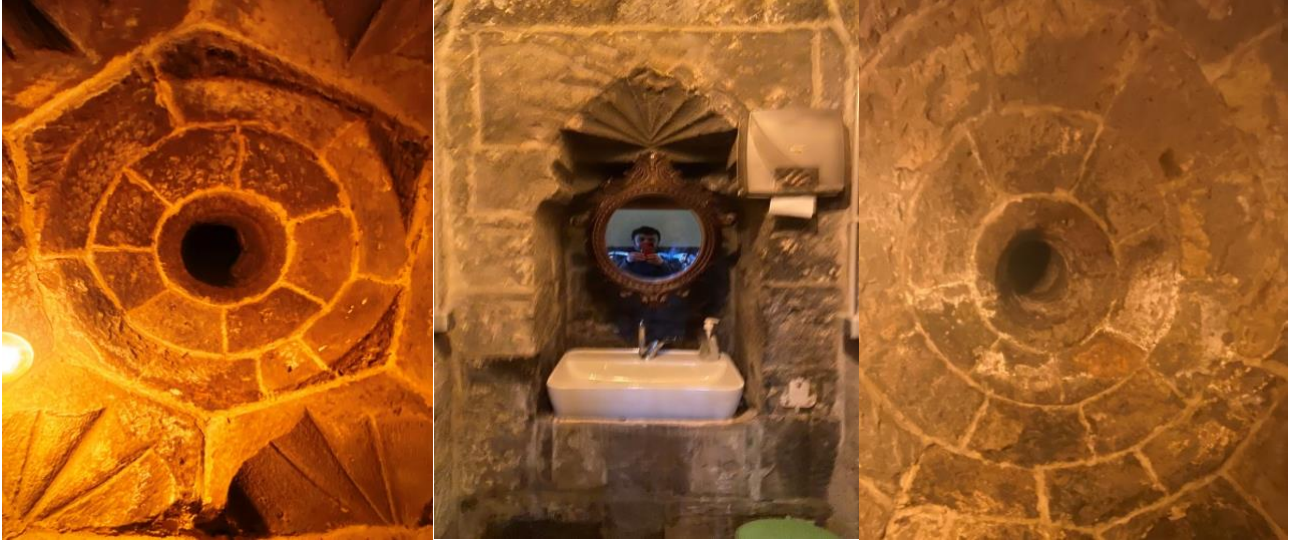

Şekil 25. Bitlis Eski Belediye Binası (a, b) Tavan ahşap kaplaması ve detayları (Kaynak: (a, b) Çalışma kapsamında yazar tarafından oluşturulmuştur, 2012).

Bazalt Taş: Yapının güney cephesinin giriş sahanlığı içerisinde gömülü olarak inşa edilen çeşmenin yekpare yalak ve düz dam çörlenlerinde bazalt taş kullanılmıştır.

Bakır: Yapının düz dam kaplamasında bakır kullanılmıştır (Şekil 24.b).

Bitlis Eski Belediye Binası'nın iç mekânı oldukça yalın olup herhangi bir süslemeye yer verilmemiştir. Yapının doğu cephesi ise oldukça hareketli doluluk boşluk oranı birbirleri ile uyumlu bir düzenlemeye sahiptir. Simetrik olarak yerleştirilmiş giriş merdiveni ve sahanlığı, zemin kattaki yatay bir hat üzerinde yer alan yuvarlak basık dikdörtgen formundaki pencereler ve mimari elemanları önemli rol oynar (Şekil 26.a,b,c).

(a)

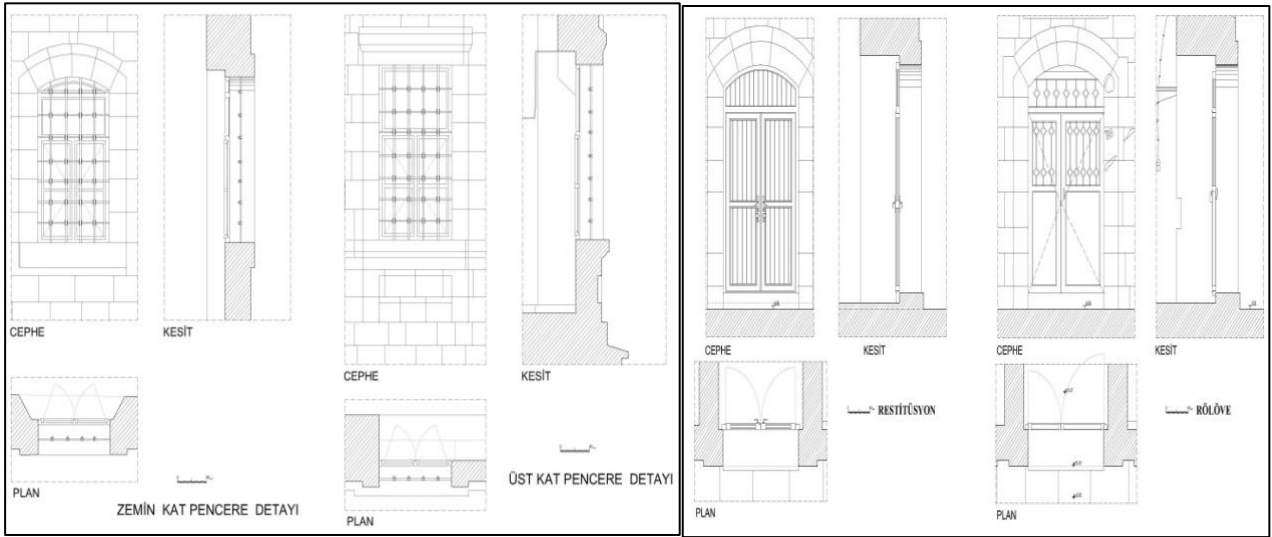
(b)

(c)

Şekil 26. Bitlis Eski Belediye Binası (a) İç mekân hela kubbe tavanı, (b) Çeşme, (c) İç mekân hela kubbe tavan görünüşleri (Kaynak: (a, b, c) Çalışma kapsamında yazar tarafından oluşturulmuştur, 2016).

Zemin kat ile üst kat cephede çok kademeli saçak yardımıyla birbirinden ayrılmıştır. Üst kattaki dikdörtgen formlu düz atkılı pencereler düşeyde zemin kat pencereleri ile aynı hizada bir uyum içerisindedir. Cepheye, giriş kapısı üzerinde yer alan yapı kitabesi yuvarlak bir kemer nişi içerisinde dört kartuş halinde dekoratif bir mimari özellik kazandırmaktadır (Şekil 7, Şekil 8, Şekil 32.a,b, Şekil 26.a,b,c).

Yapının kuzey ve güney cepheleri ise doğu cephesi gibi hareketli olmasına rağmen günümüzde kuzey cephesi bitişik yapılar ile tamamıyla kapalıdır. Güney cephenin ise sadece üst kat bölümü açık bir konumdadır. Yapı onarım çalışmalarında bağlayıcı malzeme olarak kireç harcı kullanılmıştır.

(a)

(b)

Şekil 27. Bitlis Eski Belediye Binası (a) Pencere detayları, (b) Kapı detayları (Kaynak: (a, b) Çalışma kapsamında yazar tarafından oluşturulmuştur, 2012).

Yapıda kullanılan yöresel küfeki taşı Bitlis Merkez Hersan Mahallesi'ndeki geleneksel taş ocaklarından temin edilerek, usta ve işçiler tarafından işlenerek yapıda kullanılmıştır. Yerel Bitlis küfeki taşının mukavemet ve sertliği yapılan deneylerde tek eksenli basınç mukavemeti değeri (Ortalama: 83,93 MPa) olarak tespit edilmiştir.

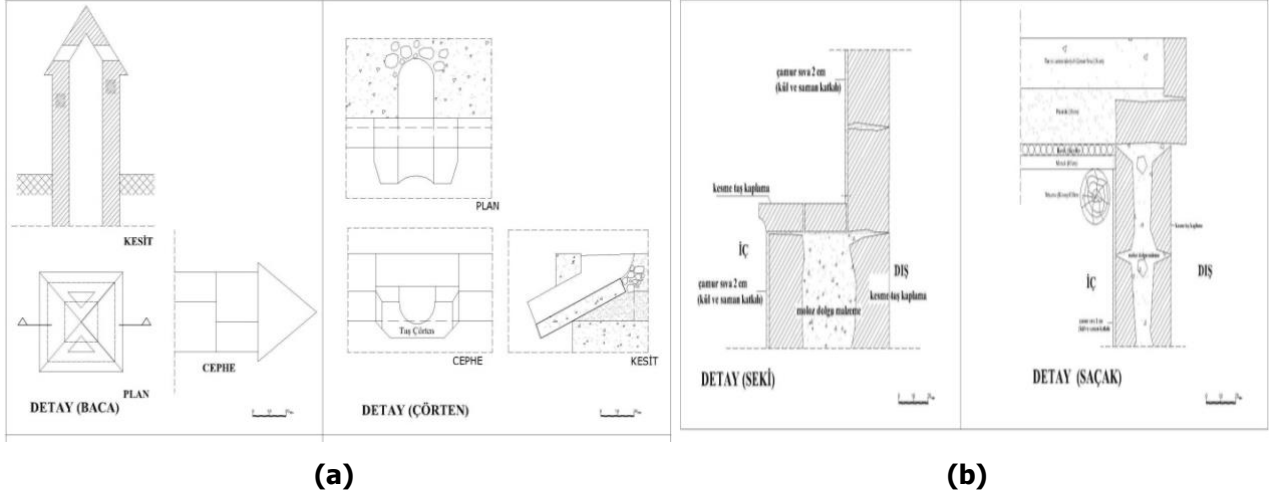
Yerel Bitlis küfeki taşının işlenebilirlik (sertlik) derecesinin Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün kullandığı sertlik derecesi cetveline göre 2.00 olduğu tespit edilmiştir (Öztürk 2023).

Harç Numunesi Karışım Oranları

% 28-30 birim sönmüş ve bekletilmiş kaymak kireç malzeme.

% 25-27 birim taş tozu malzeme.

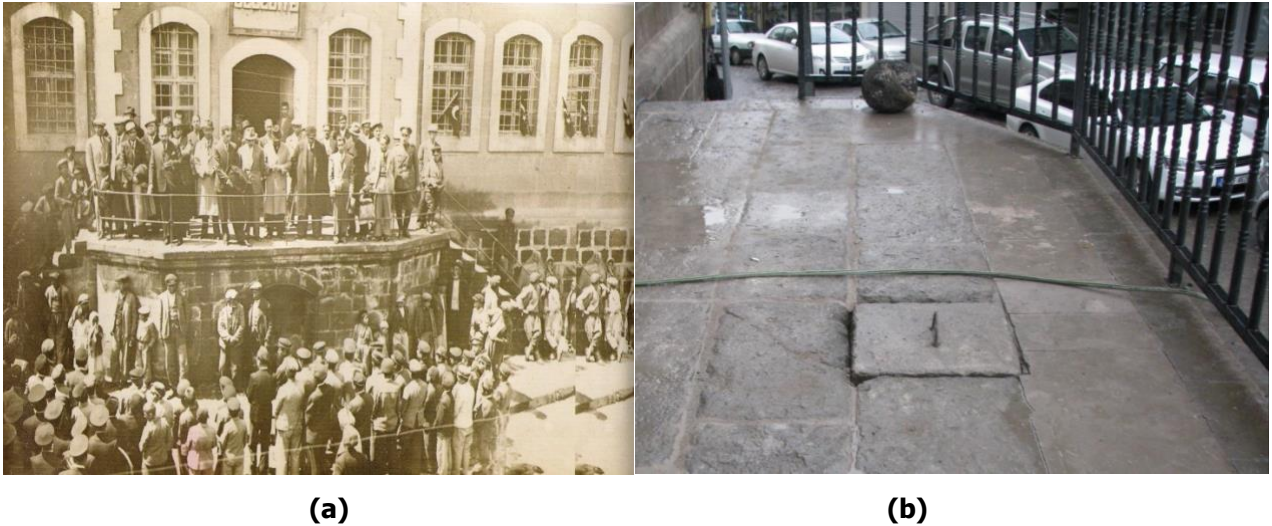
% 40-43 birim temiz su ile yıkanmış ince dere kumu.

Şekil 28. Bitlis Eski Belediye Binası (a) Baca ve çörtten plan-kesit-cephe detayları, (b) Seki ve saçak-düz dam kesit detayları (Kaynak: (a, b) Çalışma kapsamında yazar tarafından oluşturulmuştur, 2012).

Çeşme

Bitlis Eski Belediye Binası'nın giriş sahanlık platformu, zeminden 2.18 m yüksekliğinde ve 2.79 m genişliğinde olup çeşme giriş sahanlığı içerisine bina edilmiştir. Çeşmenin haznesine sahanlık platformunun ortasında yer alan yekpare taş kapak yardımıyla periyodik bakım ve onarımı buradan yapılmaktadır (Şekil 29.a, 29.b).

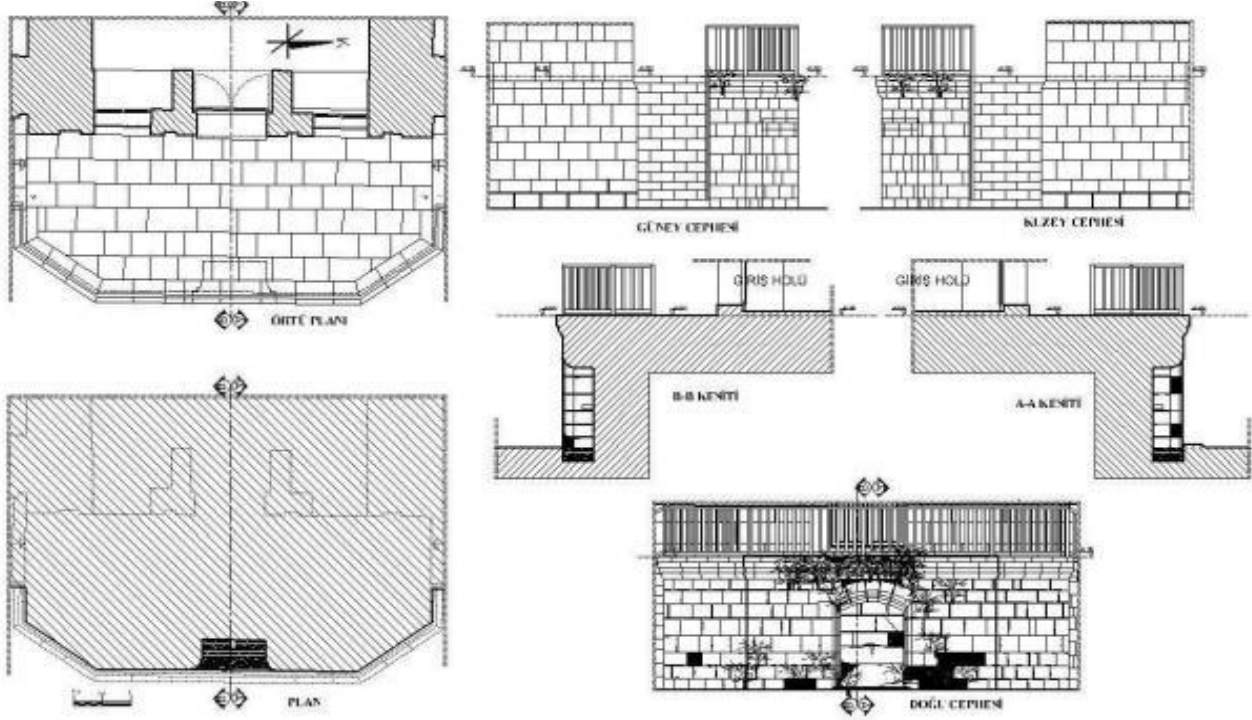

Şekil 29. Bitlis Eski Belediye Binası (a) Doğu görünüşü; (b) Çeşme üst plan görünüşü (Kaynak: (a), Anonim; (b), Çalışma kapsamında yazar tarafından oluşturulmuştur, 2012).

Çeşme plan tipolojisi olarak buldukları yere göre "Bağımlı Çeşmeler", cephe kompozisyonuna göre "Yuvarlak Basık Kemerli Çeşmeler" grubu içerisinde değerlendirilmektedir (Öztürk, 2002; Öztürk,

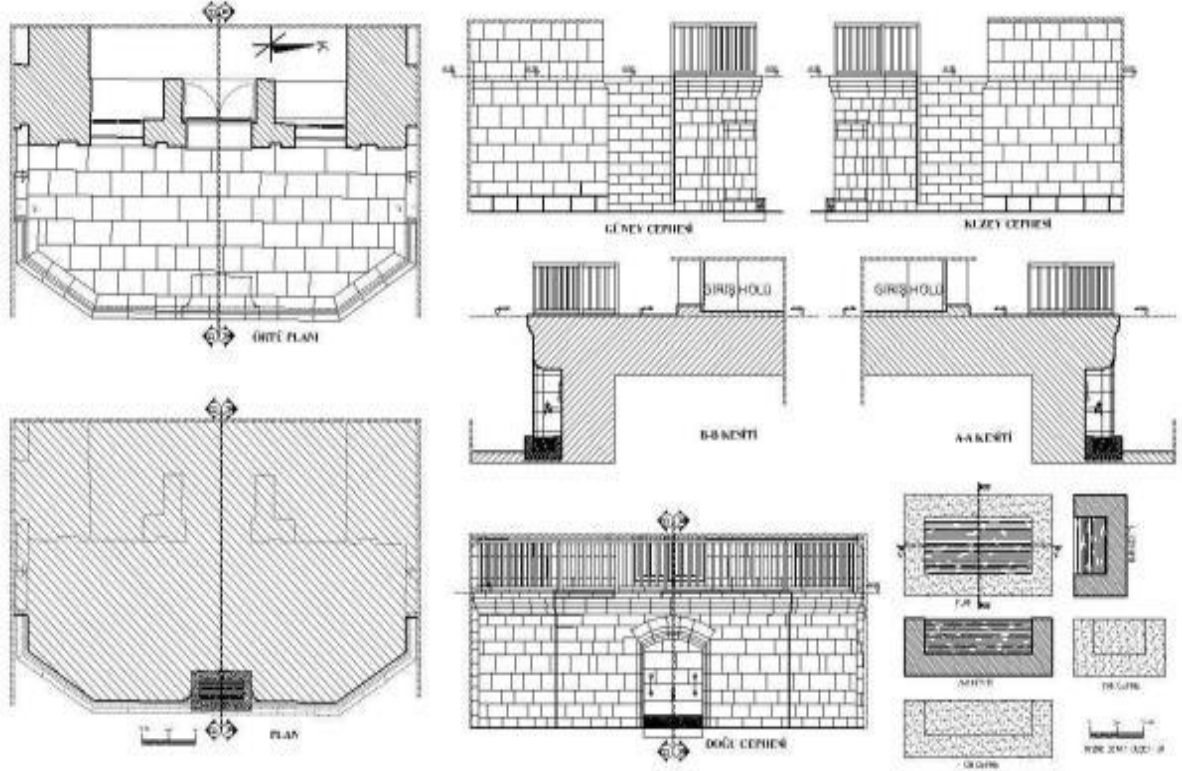
2004; Öztürk, 2023). Çeşme, 0.75x2.10 m ölçülerinde dikdörtgen planlı basık yuvarlak örtülü olarak kuzey-güney istikametinde zemine kurulmuştur.

Çeşme nişi 0.54x1.10 m ölçülerinde dikdörtgen planlıdır. Çeşme nişini örten yuvarlak basık kemer 1.00 m yarıçapında ve kemer kalınlığı 0.33 m olup, 0.10 m. içerlek ve üç sıra bordur kavis ile kemer ve kemeri iki yanındaki duvar şekillenmiştir. Yuvarlak basık kemer zeminden 1.38 m yüksekliğinde kesme taştan örülen yığma ayaklar üstüne oturmaktadır (Şekil 30).

Şekil 30. Bitlis Eski Belediye Binası Rölöve Detayları (Kaynak: Çalışma kapsamında yazar tarafından oluşturulmuştur, 2012).

Çeşme alınlığı ortasında yer alan dekoratif bir musluk ve musluğun her iki yanında simetrik olarak yerleştirilen iki adet zincirli bakırdan imal edilmiş taşlar yer almaktadır. Musluktan akan su zeminde 070x1.10 m ölçülerine yekpare olarak bazalt taştan yapılan 0.15 m kenar kalınlığı olan yalak içerisindeki ile drene edilmektedir. Belediye Çeşmesi, oldukça yalın bir şekilde inşa edilmiş olup, herhangi bir süsleme unsuru bulunmamaktadır. Belediye Çeşmesi'nde kullanılan yapı malzemesi ince yonu taştır (Şekil 30, Şekil 31).

Şekil 31. Bitlis Eski Belediye Binası rölöve detayları (Kaynak: Çalışma kapsamında yazar tarafından oluşturulmuştur, 2012).

Yapının Geçmiş İşlevleri Ve Geçmişte Yapılan Müdahaleler

Bitlis Eski Belediye Binası'nın inşa edildiği 1897 yılından günümüze kadar altı kez çeşitli işlevler verilerek kullanılmıştır (Tablo 1), (Öztürk & Tökmeci, 2013). Bitlis Eski Belediye Binası'nın restorasyon çalışmaları TOKİ tarafından 2012-14 yılında tamamlanarak Bitlis Belediyesi'ne teslim edilmiştir.

Bitlis Eski Belediye Binası, 2021 yılından sonra Bitlis Belediyesi tarafından özel bir işletmeye kullanım hakkı verilerek geleneksel Bitlis yemek kültürünün uygulama eğitimi, hizmet vermek tanıtmak amacıyla kullanılmaya başlanmıştır.

Tablo 1. Bitlis Eski Belediye Binası kullanım dönemleri (Kaynak: Çalışma kapsamında yazar tarafından oluşturulmuştur, 2024).

SIRA NO	KULLANIM SÜRESİ	YAPI İŞLEVİ
01	1897-1998	BİTLİS BELEDİYE HİZMET BİNASI
02	1998-2012	BİTLİS BELEDİYE SU VE OTOBÜS İŞLETMESİ BİNASI
03	2012-2014	BELEDİYE-TOKİ ONARIM ÇALIŞMALARI
04	2014-2015	BİTLİS BELEDİYE ZABITA AMİRLİĞİ BİNASI
05	2015-2021	BİTLİS BELEDİYE KÜLTÜR VE SANAT MERKEZİ
06	2021- ----	BİTLİS BELEDİYE YEREL MUTFAK BÜRYAN SALONU

Bitlis Eski Belediye Binası, günümüzde eski kent dokusu içerisinde oldukça önemli bir yapıya sahip olup kent kültür ve turizmüne önemli kazanımlar sağlamaktadır.

Onarım Çalışmaları

Bitlis Eski Belediye Binası'nın onarım çalışmaları, yapının mülkiyet sahibi olan Bitlis Belediyesi, TOKİ, mesleki denetimi mimari proje müellifi ve ilgili yüklenici firmanın teknik elemanlarının eş güdümlü işbirliği kapsamında 2012-14 yılları arasında yapılarak tamamlanmıştır. Yüklenici firma, Bitlis Eski Belediye Binası'nın koruma raporu kapsamında, alanında gerekli can, mal güvenliğini ve diğer zaruri önlemleri alarak çalışmaya başlamıştır (Şekil 32.a, 32.b).

Şekil 32. Bitlis Eski Belediye Binası (a) Doğu genel görünüşü; (a) Güneydoğu genel görünüşü (b) (Kaynak: (a, b) Çalışma kapsamında yazar tarafından oluşturulmuştur, 2012).

Onarımın ilk aşamasında, yapının içerisinde uzun süreden beri farklı işlevler verilerek kullanılan yapının zemin ve üst katlarındaki sonradan muhdes olarak inşa edilen bölümler özgün yapının mimari yapısına zarar vermeden proje koruma raporuna uygun olarak sökülerek çıkartılması ve tüm mekânların temizliği yapılmıştır (Şekil 33.a, 33.b).

Bitlis Eski Belediye Binası'nın tüm dış beden ve iç mekân duvarlarına güvenli çalışma yapabilmek amacıyla ahşap iskele kurulmuştur. Yapıyı oluşturan tüm mekânların duvar satırları yakın dönemlerde çimento katkılı yüzeydeki harçlar uzman elemanların denetiminde duvar, tonoz ve kemerleri özenle raspaları yapılmıştır. Ortaya çıkan özgün yonu taş duvarları, pencere, niş ve soba bacası tespit edilmiştir. Bitlis Eski Belediye Binası'nın kubbe, kemer, merdiven, tonoz ve ahşap kirişli taşıyıcı ve örtü sisteminin raspa, temizlik bakım ve onarımı yapıldıktan sonra kireç katkılı harç ile sıvası yeniden yapılmıştır.

Şekil 33. Bitlis Eski Belediye Binası (a, b) Zemin kat iç mekân görünüşleri (Kaynak: (a, b) Çalışma kapsamında yazar tarafından oluşturulmuştur, 2012).

Yapının tüm kapı ve pencere ahşap kanat ve kasa doğramaları yeniden imal edilmiş, pencere ve kapı metal korkuluk ve diğer aksesuarların bakım ve onarımı yeniden yapılmıştır. İskele kurulan yapının tüm dış cephelerindeki yonu taş duvarının yüzey ve derz temizliği yapılarak cephelerin bakım, onarım ve derz dolguları düzenli bir şekilde yapılarak tamamlanmıştır (Şekil 34.a,b,c).

(a)

(b)

(c)

Şekil 34. Bitlis Eski Belediye Binası (a, b, c) Zemin kat iç mekân çeşme, soba bacası ve hela tavan görünüşleri (Kaynak: (a, b, c) Çalışma kapsamında yazar tarafından oluşturulmuştur, 2012).

Bitlis Eski Belediye Binası'nın güney cephesi zemin katı ile kuzey cephesinin tümünü kaplayan bitişik muhdes yapılar sonradan inşa edildiğinden herhangi bir fiziki müdahale yapılmamıştır. Bitlis Belediyesi tarafından yıkılarak kaldırılması amacıyla kamulaştırma çalışmaları başlatılmıştır.

Bitlis Eski Belediye Binası'nın düz dam ve dam başı örtü sistemi farklı dönemlerde beton ve ahşap uygulamaları ile özgün yapısı tamamıyla deforme olmuştur. Aslına uygun olmaya yapılan tüm uygulamalar düzenli bir şekilde söküldükten sonra restorasyon projesindeki malzeme katmanları uygulaması yapılarak su sızmalarını önlemek üzere iki katlı izolasyon membranı kullanılmıştır (Şekil 35.a, 35.b, Şekil 36).

(a)

(b)

Şekil 35. Bitlis Eski Belediye Binası (a, b) İç mekân zemin onarım görünüşleri (Kaynak: (a, b) Çalışma kapsamında yazar tarafından oluşturulmuştur, 2012).

Düz dam ve dam başı bölümünün üzeri bakır kaplama yapılmıştır. Düz dam yağmur ve kar sularının tahliyesi için doğu cephesine yerleştirilen iki adet yekpare bazalt taşın inşa edilmiş çörtene yönelik % 5 eğim verilmiştir. Bitlis Eski Belediye Binası'nın elektrik ve mekanik tesisat sistemi yeniden onaylı hazırlanan tesisat projesine uygun armatürleri uzman teknik elemanlar denetiminde yapılmıştır.

Şekil 36. Bitlis Eski Belediye Binası iç mekân zemin kaplama onarım görünüşü (Kaynak: Çalışma kapsamında yazar tarafından oluşturulmuştur, 2012).

Yapının zemin ve üst kat yonu taş kaplama mekânlarının temizlik, bakım ve onarımı yapılarak yeniden küfeki taş kaplaması inşası yapılmıştır. Ahşap olan mekânların zemin kattaki yuvarlak kesitli ahşap kirişler (Keranlar) ve merteklerin onarımları yapılmıştır. Üst kattaki ahşap zemin kaplamasının içerisindeki toprak izolasyonu temizlenerek yeniden doldurularak bakım ve onarımları koruma projesindeki öneriler kapsamında yapılmıştır.

Yapıdaki ahşap bakım ve onarım çalışmalarından sonra tüm ahşapların satırları koruyucu bezi yağı iki kat olarak uygulanmıştır (Şekil 37.a, 37.b).

(a)

(b)

Şekil 37. Bitlis Eski Belediye Binası (a, b) İç mekân ahşap tavan onarım görünüşleri (Kaynak: (a, b) Çalışma kapsamında yazar tarafından oluşturulmuştur, 2012).

Mekân Kullanımı

Tarihi yapıların onarım çalışmalarında yapılan müdahalelerde; restorasyon (koruma), restitüsyon (itibar iadesi), rekonstrüksiyon (yeniden yapım), renovasyon (yenileme) kavramlarının sıkça kullanılmaktadır.

Refontioning (yeniden işlevlendirme) re-use (yeniden kullanım), Rehabilitation (iyileştirme) Regeneration (yeniden hayat verme), revalorisation (değer kazandırma) coversion (dönüştürme) readaptation (yeniden uyarlama) kavramları, tarihi yapıları günümüzde koruyarak gelecek nesillere aktarılmasında önemli yaklaşımlardır (Tanrıseven & Saraç & Aydoğdu, 2016).

Tarihi yapıların içerisinde yer aldığı kentlerin mimari yapısını, kültürünü, kimliğini ve yılların bilgi hafızasını gelecek kuşaklara aktarmak gerekmektedir. Yılları bilgi ve kültür hafızasını oluşturan mimari eserler geçmişten günümüze ve geleceğe aktarımı aşamasında bazı ilave ya da eksikliklere maruz kalan değişime rastlanmaktadır. Özgün mimarisi ile kullanımlarını sürdüren yapıların yanında yeniden işlevlendirilenlerde günümüz kullanım koşullarına uygun düzenlemeler yapılmaktadır.

Kayıt altına alınan tescilli yapıların korunması, yapıların özgünlük durumuna göre değişiklik göstermektedir. Yapılarda kullanılan malzemelerin özelliklerinin ve yapım tekniklerinin belirlenerek koruma altına alınması, bu yapıların kültürel miras olarak mevcut haliyle belgelenmesine ve tesciline katkı sağlamaktadır. Yeniden kullanım (*reuse*) tarihi yapıların mevcudiyetinin korunması amacıyla yapılan önemli çalışmalardır (Yaldız & Aydın, 2010).

Geçmiş bilgi ve kültürel birikime sahip tarihi yapıların korunması ve sürdürülebilirlik kazandırılması amacıyla yapılacak müdahalelerin yapılış biçimleri ve koruma kuralları genel olarak XIX. yüzyılın başlarından itibaren kurumsal çalışmalar başlamıştır. Birçok ülkenin katılımıyla konusunda uzman uygulamacı ve bilim insanları tarafından zaman zaman çeşitli ulusal ve uluslararası toplantılarında tarihi yapıların mevcut durumu, onarımı ve kullanımı tartışılıp olgunlaşarak evrensel ilkeler olarak kabul edilmiştir.

1964 yılında II. Uluslararası Tarihi Anıtlar Mimar ve Teknisyenleri Kongresi Venedik'te yapılan toplantıda Venedik Tüzüğü olarak kararların alındığı, tarihi yapıların buldukları çevreyle değerlendirilmesi gerekliliği vurgulanmıştır. Ayrıca toplantıda yapıların korunması ve yeniden işlevlendirilmesi durumunda bilimsel çalışmalar öncülüğünde geleneksel yapım teknikleri ile yapılacak yeni tekniklerin kayıt altına alınmasının önemli olduğu belirtilmiştir (Arabacıoğlu ve Aydemir, 2007).

1975 Amsterdam Bildirgesi'nde Avrupa Kültürel ve mimari mirasın korunması, bulunduğu çevre ve kültürle yaşatılması ilkesi benimsenmiştir. 1999 yılında Meksika'da gerçekleştirilmiş olan ICOMOS (Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi) toplantıda, yapılardaki müdahalelerin, boyutu ve niteliğine yönelik alınan kararlar belirlenmiştir.

2013 yılındaki ICOMOS "Türkiye Mimari Mirası Koruma Bildirgesi" yayınlanarak, tarihi yapıların korunmasına yönelik genel kurallar ve kuramlar güncellenmiştir. Bu sözleşmelerde alınan kararlar Türkiye tarafından onaylanmış tarihi yapılarla ilgili yapılan çalışmalar bu kararlar doğrultusunda yapılmaya başlanmıştır.

Yeniden işlevlendirilen tarihi yapıların sürdürülebilirliğinde tercih edilmesini sağlayan çekiçlik boyutlarından bir diğeri ise yaşam tarzıdır. Kültür turizmi, yaşam tarzlarını da korumayı amaç edinmiş bir turizm biçimidir. Çünkü bölgelerin kültür eksenli bir turizm destinasyonu olarak sürdürülebilirliğini sağlamasında büyük bir etki sahibi olan olgulardan biri de kültürel bir yaşam tarzının varlığıdır (Bachlaitner ve Zins, 1999; Cave, Ryan ve Penakara, 2003; Saraç ve Tanrıseven, 2018).

Bu bağlamda Bitlis Eski Belediye Binası'nın onarım aşamasından sonra iç mekânında yapılan bazı değişiklikler ile mekân tefrişi yeniden düzenlenmiş, ilgili bölge kurulundan yeni işleve göre hazırlanan kullanım tefriş projesi ilgili bölge kurulu tarafından onaylanmıştır.

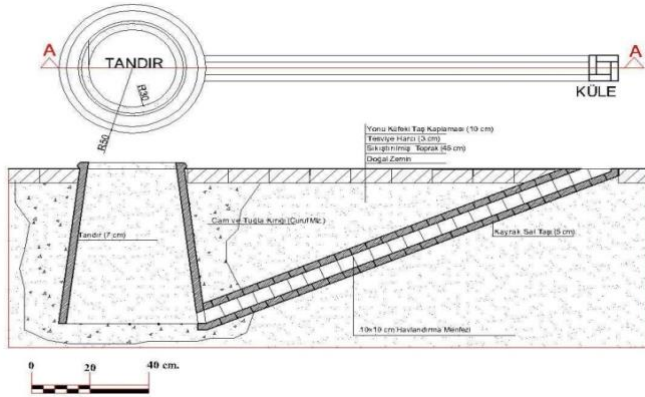

(a)

(b)

Şekil 38. Bitlis Eski Belediye Binası (a, b) İç mekân tavan onarım sonrası görüşleri (Kaynak: (a, b) Çalışma kapsamında yazar tarafından oluşturulmuştur, 2019).

Geleneksel Bitlis mutfak kültüründe sabah kahvaltısında yerel Avşor Çorbası öğlen ve akşam yemeğinde ise yöresel Büryan önemli bir yere sahiptir. Bu amaçla yapının zemin katının kuzeydoğu bölümündeki mekânın zeminindeki alt kısmındaki kapalı mekân içerisinde büryan hazırlamak üzere bir tandır yerleştirilmiştir. Bu mekânın üst bölümündeki alan ise mutfak mekânına dönüştürülmüştür (Şekil 39.a, 39.b).

(a)

(b)

Şekil 39. Bitlis Eski Belediye Binası (a) İç mekân tandır plan ve en kesiti; (b) Tandır genel görünüşü (Kaynak: (a, b) Çalışma kapsamında yazar tarafından oluşturulmuştur, 2019).

(a)

(b)

Şekil 40. Bitlis Eski Belediye Binası (a, b) İç mekân tavan onarım görüşleri (Kaynak: (a, b) Çalışma kapsamında yazar tarafından oluşturulmuştur, 2023).

Bitlis Eski Belediye Binası'nın özgün yapısal durumuna bağlı kalarak iç mekân içerisinde bazı ilave uygulamaları yapılmıştır. Yapının kuzeydoğu köşesindeki zemin döşemesine tamamıyla gömülü bir tandır zemin seviyesinde 0.60 m tabanda ise 1.00 m olan ve 1.80 m yüksekliğinde yuvarlak planlı olarak inşa edilmiştir (Şekil 39.a, 39.b). Tandırın bacası alt kotundan bir menfez yardımıyla mutfak zeminindeki özel hazırlanmış kanal ile hava sirkülasyonu sağlanmıştır (Şekil 39.a, 39.b).

(a)

(b)

Şekil 41. Bitlis Eski Belediye Binası (a, b) İç mekân tavan onarım görüşleri (Kaynak: (a, b) Çalışma kapsamında yazar tarafından oluşturulmuştur, 2023).

Bitlis Eski Belediye Binası'nın sofa ve diğer bağımsız mekânlara ahşap doğramalı masa ve sandalye ile tefriş yapılarak, yaklaşık 250 kişiye hizmet eden mekan olarak yeniden düzenlenmiştir (Şekil 40.a, 40.b, Şekil 41.a, 41.b).

SONUÇ

Kadim Bitlis kenti, yüzyılların oluşturduğu kültürel özgün mimari dokusu ile geleneksel mimari yapısını 1970'li yıllara kadar koruyarak gelmiş, Anadolu'nun ender tarihi kentlerinden biridir. 2010 yılında itibaren ÇEKÜL Vakfı öncülüğünde Bitlis Belediyesi, Mimarlar Odası Van Şubesi, Bitlis BETAV Vakfı'nın destek ve katılımıyla kentte oluşan yerel koruma bilinci başlatılmıştır. Özellikle birçok kamu kuruluşu (Vakıflar Bölge Müdürlüğü, XVII. DSİ Bölge Müdürlüğü, Karayolları XI. Bölge Müdürlüğü vb.) tarafından korumaya yönelik ciddi radikal kararlar alınarak koruma çalışmalar ilk olarak kent içerisinde geçen Kömüs ve Bitlis Çaylarının üzerindeki tüm aykırı çarpık muhdes yapıların önce kamulaştırma çalışmaları yapılmıştır.

Kent merkezini adete üç ayrı bölüme ayıran Kömüs ve Bitlis Çaylarının her iki yakasındaki mevcut alanlar ise rekreasyon düzenlenmesi yapılarak yeşil kuşak bandına dönüştürülmüştür. Dere yatağının ıslah, tahkimat ve temizlik çalışmaları ile birlikte dere üzerindeki muhdes çarpık yapıların tamamı yıkılarak kaldırılmıştır. Böylece şehrin özgün kent dokusuna ait birçok tarihi yapı ve özellikler tarihi taş köprüler yeniden ortaya çıkmıştır. Tarihi yapıların onarımları yapılarak adeta tarihi Bitlis şehrinin omurgasının oluşturan dere yatakları boyunca ortaya çıkan özgün yerel mimari dokusu kent tarihi özgün yerel dokusu ile uyum sağlamıştır.

Tarihi Bitlis kent merkezinde 2012 yılında Bitlis Belediyesi tarafından başlatılan onarım çalışmalarından biride şehir merkezinde yer alan Bitlis Eski Belediye Binası'dır. Bitlis Eski Belediye Binası, XIX. yüzyılın son çeyreğinde (1897) dönemin Bitlis Valisi Vali Ömer Bey tarafından, Geç Osmanlı (II. Abdülhamid) Dönemi'nde inşa edilmiş, mimari üslup olarak da Tanzimat Dönemi Neoklasik Üslup mimari özelliklerin taşıyan bir kamu yapısıdır.

Evrensel korumacılık ölçeğinde tarihî ve kültürel dokunun korunması hakkında düzenlemeler XVIII. yüzyılın ilk çeyreğinden başlayarak çağdaş restorasyon kuram ve teknikleri birlikte gelişerek, günümüze kadar kesintisiz bir şekilde devam etmiştir. Onarımı yapılan tescilli yapılara uygun işlev seçimi, uygulanacak uyarlamaların oranını azaltarak tarihî verilerin korunmasını sağladığı gibi kentsel

bellekteki kültürel değerinin yok sayılmasını de önlemektedir. Tarihi yapıların kültürel değerinin korunmasını temel amacı en uygun işlevli yeniden kullanımdır.

Onarım çalışmalarında tarihi yapının özgün yapısı korumak ve mevcut özgün mimari dokusuna zarar vermeyen bir tarzla işlevlendirilmektedir. Tescilli tarihi yapının mimari formuna, yapısal durumuna, kimliğine saygı gösterildiği sürece kullanımına yönelik uyarılama yapılmasına izin verilmesi gerekmektedir.

Bu bağlamda, Bitlis Belediyesi'nin 2012 yılının Haziran ayında TOKİ ile yapılan protokol kapsamında Bitlis Eski Belediye Binası'nın onarım çalışmaları başlatılmış, 2014 yılının Ekim ayında onaylanan koruma projesi ilkelerine uygun bir şekilde tamamlanmıştır. Yapılan onarımlar sonucunda;

Bitlis Eski Belediye Binası'nda farklı dönemlerde değişik işlevler verilerek kullanılması sonucunda yapının özgün olmayan muhdes ekler kaldırılarak, yapının özgün dokusu ortaya çıkmıştır.

Yapının düz dam örtü sistemindeki yapısal statik sorunlarını gidermek ve kar ve yağmur sularında kaynaklı dış olumsuz etkilerin giderilmesi sağlanmıştır.

Bitlis Eski Belediye Binası'nın arka cephesi tarihi Bitlis Kalesi'ne bitişik nizamda bina edilmesi, yapının tarihi kale ve çevresindeki tarihi kent dokusu içerisinde örnek oluşturmaktadır. Böylece yapı kent ve kale silüetinde oldukça önem arz etmektedir.

Yapının onarımı sonrası verilen işlevlerde istenilen olumlu sonuç alınmamasına karşın, son olarak geleneksel yemek kültürünün yaşatılması ve gelecek kuşaklara aktarılması işlevi bakımından oldukça önemlidir.

Yapının ön cephe giriş merdivenlerinin altında yer alan çeşmenin yapı ile onarımın yapılması ve halk tarafından aktif olarak kullanılması, yapıya yerel halkın sahip çıkmasını sağlamıştır.

Tarihi Bitlis Eski Belediye Binası'nın onarım sonrasında günümüze kadar birçok yerli ve yabancı tarafından ziyaret edilmesi kentin kültür, turizm ve ekonomik yapısına önemli kazanımlar sağlamıştır. Kentteki diğer tarihi yapılara işlev verilmesinde rol model olmuştur. Örneğin kent merkezinde yer alan Şerefiye Külliyesi'nin medrese ve imaret yapı bölümlerin işlevi olarak geleneksel Bitlis Büryan yemeğinin özellikle gastronomi turizmi açısından kentsel bellekte yarattığı olumlu gelişmeler olmuştur.

Sonuç olarak, tarihi Bitlis Eski Belediye Binası'nın yeniden işlevlendirme sürecinde bir farkındalık yaratması amaçlanarak, yeni işlevin sürdürülebilir olması bakımından, ekonomik ve sosyal düzeyde yapının çevresel değerlendirilmesine neden olmuştur. Özellikle Bitlis Eski Belediye Binası'nın yapı tarihi ve doğal çevre ile olan ilişkisi, tarihî çevre dokusu içerisindeki yeri ve erişilebilirliği gibi özellikler bakımında önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

Arabacıoğlu, P. ve Aydemir, I. (2007). Tarihi çevrelerde yeniden değerlendirme kavramı, *Megaron*, 2(4), 205-210.

Aydın, D. ve Yıldız, E. (2010). Yeniden kullanıma adaptasyonda bina performansının kullanıcılar üzerinden değerlendirilmesi, *Metu JFA*, 27 (1), 1-22.

Bachlaitner, R. ve Zins, A. H. (1999). Cultural tourism in rural communities: The residents' perspective, *Journal of Business Research*, 44(3), 199-209.

Cave, J., Ryan, C. ve Penakara, C. (2003). Residents' perceptions, migrant groups and culture as an attraction, the case of a proposed Pacific Island Cultural Centre in New Zealand, *Tourism Management*, 24 (4), 371-385.

Çelebi, E. (1986). *Evllya Çelebi seyahatnamesi, C. III, IV*. İstanbul: Üçdal Neşriyat.

- Saraç, Ö. ve Tanrısever, C. (2018). Kastamonu'da yeniden işlevlendirilen tarihi yapıların sürdürülebilirliğe etki eden çekicilik faktörleri, *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 29(2), 151-163.
- Serdar, M.T. (2000). *Rüyalar şehri Bitlis*, Bitlis: İl Kültür Turizm Yayınları.
- Ohsson, C.D. (1834). *Histoire des Mongols, depuis Tchinguiz-khan jusqu'a Timour ou Tamerlan, III*, Amsterdam: La Haye.
- Öztürk, Ş. (2002). *Van Gölü Havzası ortaçağ ve sonrası su mimarisi*. Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış doktora tezi (YÖK Tez Merkezi No: 113687), Van, Türkiye.
- Öztürk, Ş. (2004). *Bitlis su mimarisi*, Malatya: İl Kültür Turizm Yayınları.
- Öztürk, Ş. ve Tökmeci, K. (2013). Bitlis Eski Belediye Binası, *VII. Uluslararası Van Gölü Havzası Sempozyumu* içinde, 04-07 Ekim 2011-Bitlis (ss. 144-156), Bursa.
- Öztürk, Ş. (2022). Bitlis Tarihi Hatun Çeşmesi koruma çalışmaları hakkında bir araştırma. *Amisos Dergisi*, 7(13), 420-430. DOI: 10,48122/amisos.1166730
- Öztürk, Ş. (2023). Van Gölü Havzası mimarisinde yapım malzemesi olarak taşın kullanılması, *Mimaride Doğal Taş* içinde, Ed. Murat Dal, Lyon: Livre De Lyon, ss: 114-117.
- Tuğlacı, P. (1995). *Osmanlı şehirleri*, İstanbul: Milliyet Gazetesi Yayınları.
- Tuncel, M. (1992). Bitlis. *Diyanet İslam ansiklopedisi, C.VI*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Yurdaydın, H. G. (1976). *Nasūhü's - Silāhi, Beyān-ı Menāzil-i Sefer-i Irākeyn-i Sultān Süleymān Hān*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Tanrısever, C., Saraç, Ö. ve Aydoğdu, A. (2016). Yeniden işlevlendirilen tarihi yapıların sürdürülebilirliği, *İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası Kırgız-Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat-Kır*

Yeni Afyon Müzesi'nin Kamusal Bağlamında Değerlendirilmesi

Yasemin DEMİREL ŞEN*

Öz

Kamusal mekân ülkemizde kamu ile ilişkili mekânlar olarak algılsa da dünya geneli kullanımına bakıldığında her kesimden kentlinin bir arada olup kültürel ve sosyal aktarımlarda bulunabilecekleri mekânlar olarak tariflenebilir. Müzeler ise günümüzdeki anlamıyla kente ve kentliye ait somut ve soyut kavramları bünyesinde barındıran kamusal mekânlardır. 17. yüzyıldan bugüne dek hem fiziksel anlamda hem de içerik anlamında değişim göstererek ve gelişerek var olan müzeler bugün depolama ve sergi işlevinden çok farklı bir noktadadır. Bulduğumuz yüzyılda sergi ve depolama gibi mevcut ve eski işlevlerine ilave olarak tiyatro, atölye, konser, çocuk ve eğitim mekanlarını da barındıran müzeler kimi zaman çağdaş müze olarak da nitelendirilmekte olup kentlinin kamusal anlamda pek çok ihtiyacına cevap verir niteliktedir. Bu anlamda da müzeler kentler ve kentliler adına önem taşımaktadır.

Ülkemiz için bir röper noktası niteliği taşıyan Afyon kenti çevre yolu üzerinde bulunan Yeni Afyon Müzesini kamusal bağlamında ele almak bu çalışmanın içeriğini oluşturmaktadır. Bu bağlamda öncelikli olarak ülkemizde müzecilik tarihi hatırlatılmış ve müzeciliğin kamusallaşma serüvenindeki etken tarihlerine değinilmiştir. Çalışmanın devamında Afyon kentinin tarihsel süreçte müzeleri ve Yeni Afyon Müzesi hakkında bilgi verilmiştir. Son olarak Yeni Afyon Müzesi çevresel ve mimari faktörler çerçevesinde Afyon kentinde tarihsel süreçte var olan eski müzelerle karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme müzenin mimari olarak ele alınmasını, eski müzelerle karşılaştırılmasını, çevre yapılar ve alanlar ile olan ilişkisini ve güncel kamusal kullanımını kapsamaktadır. Müze binasının yeni olmasıyla birlikte mekânsal olarak içerdiği potansiyeller üzerinden kamusal kullanımının artırılmasına yönelik öneriler sunulmuş ve literatüre katkı sağlanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Türkiye'de müzecilik; Kamusalılık; Kamusal mekan; Çağdaş müze; Afyon Müzesi.

* Araştırma Görevlisi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon Meslek Yüksekokulu, Mimari Restorasyon Programı, yasemindemirel@gmail.com, ORCID ID: [0000-0003-2340-4537](https://orcid.org/0000-0003-2340-4537)

Evaluation of the New Afyon Museum in the Context of Publicity

Yasemin DEMİREL ŞEN*

Abstract

Although public spaces are perceived as public-related spaces in our country, when we look at their use around the world, they can be described as spaces where citizens from all walks of life can come together and engage in cultural and social transfers. Museums, in their current sense, are public spaces that embody concrete and abstract concepts of the city and its citizens. Museums, which have existed by changing and developing both physically and in terms of content since the 17th century, are today at a very different point from their storage and exhibition functions. In our century, museums, which host theatres, workshops, concerts, children's and education venues in addition to their current and old functions such as exhibition and storage, are sometimes described as contemporary museums and meet many public needs of the citizens. In this sense, museums are important for cities and their citizens.

The content of this study is to consider the New Afyon Museum, located on the ring road of Afyon city, which is a landmark for our country, in the context of publicity. In this context, first of all, the history of museology in our country is reminded and the effective dates in the publicization adventure of museology are mentioned. In the continuation of the study, information is given about the historical museums of Afyon city and the New Afyon Museum. Finally, the New Afyon Museum was evaluated comparatively with the old museums that existed in the city of Afyon throughout history within the framework of environmental and architectural factors. This evaluation covers the architectural consideration of the museum, its comparison with old museums, its relationship with surrounding structures and areas, and its current public use. Although the museum building is new, suggestions have been made to increase its publicity through its spatial potentials and a contribution to the literature has been made.

Keywords: Museology in Turkey; Publicity; Public space; Contemporary museum; Afyon Museum.

* Research Assistant, Afyon Kocatepe University, Afyon Vocational School, Architectural Restoration Program, yasemindemirel@gmail.com, ORCID ID: [0000-0003-2340-4537](https://orcid.org/0000-0003-2340-4537)

GİRİŞ

Kamusallık kavramına bakıldığında ülkemizde devletle ilişkili mekanlar olarak algılansa da Habermas bu kavramı toplumsal alan olarak nitelendirmiştir. Bu bağlamda toplumsal alan ve toplumun pek çok kesiminin kullanabileceği alanı kamusal olarak nitelendirmek doğru olacaktır. Bir kentte insanların bir araya gelerek sosyalleştiği, iletişim kurduğu ve kültürel etkileşimde bulunduğu kamusal alanlar; çocuk parkları, çarşılar, alışveriş alanları, meydanlar, caddeler, eğlence ve spor alanları, kültür merkezleri, tiyatrolar ve müzeler olarak tanımlanabilir. Kamusal alanlar ve mekanlar çevresi ve fiziki yapıları ile insanlarda aidiyet duygusunu artırmakta olup modern toplum kuramlarında toplumun ortak yararına yönelik düşünce ve eylemlerin üretildiği ve geliştirildiği toplumsal etkinlik alanına işaret etmek amacıyla da kullanılan bir kavramdır (Özbek, 2004). Toplumun pek çok kesiminin kullanabildiği alan veya yapılardan biri olan müzeleri bu bağlamda ele alarak mimari ve çevresel faktörler çerçevesinde kamusalını irdelemek bu çalışma için yerinde bir yaklaşım olacaktır.

Müze kavramı soyut veya somut miraslarımızı koruyan, araştıran, sergileyen ve gelecek nesillere ileten; halka ve her yaşta kullanıcıya açık kurumlar olarak nitelendirilebilir. Genel anlamda müze kavramı da geçmişten günümüze tarihi, bilimsel, sanatsal veya kültürel değeri olan nesnelere depolandığı ve sergilendiği bina olarak tanımlanabilir. Bir diğer tanıma göre de müze kavramı; bilimsel, sanatsal, kültürel, tarihsel açıdan önemli insan yapımı olan veya olmayan nesnelere toplayıp bakım ve korumasını yapan kurumsal enstitülerdir (De Rojas ve Camarero, 2008; Classen, 2007; Falk ve Dierking, 2000; Bennett, 1995; Greenhill, 1992). Az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler için müze eski eserlerin depolanması anlamında olsa da çağdaş müzecilikte müze bir eğitim aracı niteliğinde olup milli kültüre ait öğeleri gelecek kuşaklara aktarma görevini de üstlenmektedir. Bu bağlamda çağdaş müzecilik kavramının yalnızca eser sergi alanı olarak değil kamusal olarak da ele alınması gerekmektedir.

Kamuya açık ilk müze 1683 yılında İngiltere’de kurulmuştur. Türkiye’de ise müzecilik faaliyetlerine eski eserlerin depolanması amacıyla bu tarihten iki yüz yıl sonra başlamıştır. Osmanlı Dönemi’nde ülkenin siyasi ve ekonomik açıdan zor durumda olması toplumun koruma kavramına karşı bilincinin az olmasına neden olmuştur. Bu dönemde koruma mevzuatının yürürlüğe girmesine dek geçen sürede pek çok kültür hazinesi yabancı ülkelere taşınmış ve yitirilmiştir (Önge, 2018). Osmanlı sürecinde eski eserlerin korunması anlayışı ilk olarak 1846 yılında Damat Ahmet Fethi Paşa tarafından eski silahların Aya İrini kilisesinde toplatılarak Mecma-ı Asar-ı Atika ve Mecma-ı Esiha-ı Atika adlarıyla iki müze bölümü oluşturulmasıyla başlamıştır (Öz, 1948) ve müzecilik faaliyetleri 1. Dünya Savaşı’na dek devam etmiştir. 1. Dünya Savaşı sürecinde dahi müzecilik korunarak geliştirilmiştir.

Cumhuriyet Dönemi’nden günümüze dek geliştirilen müzeciliğin ülkemizde modern anlayışa göre ilk faaliyetleri eserlerin kendi tarihi ve çevresi içinde muhafaza edilerek sergilenmesi ile bilimsel ve turistik bir merkezin oluşturulması denemesi Osmaniye Karatepe’de gerçekleştirilmiştir (BCA 114-721-4). 1961 yılında Eski Eserler ve Müzeler Komitesi Türkiye’de bulunan müze çeşitlerini şu şekilde listelemiştir: Arkeoloji Müzeleri, Etnografya Müzeleri, Devrim Müzeleri (TBMM vb.), Anıt Müzeler (Anıtkabir), Müze Evler (Ziya Gökalp Müzesi), Tarih ve Sanat Müzeleri (Topkapı Sarayı Müzesi), Müze Anıtlar (Ayasofya), Millî Savunma Bakanlığı’na bağlı müzeler (Askeri Müze), Belediye Müzeleri, Sağlık Müzesi ve az sayıda özel müze bulunmaktaydı (Özer, 2023). Günümüze dek bu müzelere ilave müzeler yapılmış ve modern anlayışta müze kavramı önem kazanmıştır. 2006 yılında Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü bünyesinde Bilgi Teknolojileri ve Proje Geliştirme Şubesi kurularak müzelerdeki görsel ve envanterlerin dijital ortama aktarılarak merkezi bir sistem üzerinden takip ve kontrollerinin yapılması hedeflenmiştir. 5225 sayılı kanun ile taşınmaz kültür varlıklarının korunması ve gelecek nesillere aktarılması adına kültür yatırımcısı kişilere tahsis edilmesinin önü açılarak özel müzeler ve kültür merkezlerinin yaygınlaşması sağlanmıştır. 5226 sayılı kanun ile de Ulusal Müze oluşturma çalışmalarına başlanarak 23 Müze Müdürlüğü’nün Ulusal Müze Başkanlığı kapsamına alınması gerçekleştirilmiştir (Özer, 2023). Bu sayede çağdaş ve daha katılımcı bir müzecilik bakış açısının Türkiye’de uygulanması amaçlanmıştır.

Bu çalışmanın amacı 2023 yılında açılışı yapılarak ziyarete açılan yeni Afyon Müzesi'ni kamusalılık bağlamında değerlendirmektir. Bu değerlendirme müzeyi bağlam, mimari, iç mimari ve peyzaj konularında ele almaktadır. Çalışma kapsamı yeni Afyon Müzesi ve çevresi olup çalışmanın değerlendirme kısmında Afyon kentindeki eski müzeler ile karşılaştırmalı olarak da irdelenmiştir. Çalışma araştırılırken resmî kurumlara ait internet kaynakları, müze arşivi ve müze yetkilileri ile yapılan görüşmelerden yararlanılmıştır. Müze deneyimlenerek fotoğraf seçkisi oluşturulmuştur. Yeni Afyon Müzesinin Afyon kenti adına kamusalılığı, mimarisi, ulusal bir nitelik taşıması sorusu, geçmiş müze ve müzecilik faaliyetleri çerçevesinde ele alınması da bu çalışma içeriğini oluşturmaktadır. İnşası uzun yıllar süren yeni Afyon Müzesi kent tarihi hakkında bilgi vermekte olup kamusal olarak kullanımının değerlendirilmesi de gözlemlenerek ve deneyimlenerek devam edilecek bir süreci kapsamaktadır.

KAMUSAL ALAN KAVRAMI

Kamu kavramı ülkemizde devletle ilişkili bir kavramdır. Kamusal alan ise devlet eliyle yapılmış olan devlet idaresi altında olan mekanları kapsamaktadır. Kamusal sözcüğü ise meşrutiyet ile yönetilen devletlerde, devlet icraatlarının halka açık ve şeffaf olması olarak tanımlanabilir. Kamusal alan kavramı tarihte pek çok açıdan ele alınmıştır.

Felsefe tarihine baktığımızda kamusal alan kavramına Habermas'ın *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü* kitabında çokça yer verilmiş ve tartışılmıştır. Habermas bakış açısında devlet kamusal alanın bir parçası değildir. Habermas bu kavramı toplumsal alan olarak belirtmiştir.

Her ne kadar devlet otoritesi için kamusal alanın yürütücüsü deniliyorsa da, devlet aslında kamusal alanın bir parçası değildir. Kuşkusuz devlet otoritesi genellikle 'kamu' otoritesi olarak ele alınır; ama bu kabul, kamusal alanın özelliğinden, yani devletin tüm yurttaşlarının selametiyle ilgilenmesi görevinden türetilmiştir (Habermas, 2004: s95).

Jurgen Habermas kamusal alan kavramını tarihsel ve toplumsal durumlarla birlikte ele almış ve kapitalizm bağlamında çözümlemiştir. *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü* kitabında tarihsel süreçte kamusal alan kavramını incelemiş ve feodalizmde temsili bir kamu, sonraki süreçte edebi bir kamu kavramı ve sonrasında politik kamu kavramının oluşum aşamalarını ortaya koymuştur. Son olarak refah devletlerinde ise kamusal alan kavramının çöküşünü ve artık özel alanın özerkliğini yitirdiğini kamusal alanın ise kamusalılığı yitirdiğini belirtir (Yükselbaba, 2008). Habermas'ın kamusal alan kavramının tanımlamasının iki farklı boyutu vardır. Bunlardan biri rasyonel söyleme dayandığını iddia ettiği niteliksel boyut, diğeri ise niceliksel boyuttur ki burada toplumsal katılım üzerinde durmaktadır (Çetinkaya, 2008). Habermas'ın kamusal alan tanımını şu şekilde açıklamak mümkündür (Habermas, 2014; Yükselbaba, 2008):

1. Kamu alanı devlet kurumlarının dışında yer alır.
2. Katılım herkes için açıktır.
3. Katılımda yer alan herkes eşit ve özgürdür.
4. Bu alana erişim garanti altına alınmış olmalıdır.
5. Konuşmalar alenidir.
6. Karşılıklı konuşma sırasında rollerin değişebileceği öngörülür.
7. Tartışmalar rasyonel bir mutabakata yöneliktir.
8. Genel yarara ilişkin olması dışında bir gündem kısıtlaması yoktur.

Bu bağlamda Habermas'ın katkısı demokrasinin evrimsel gelişimi içine kamusal alanı yerleştirmiş olması ve bunun da onu demokrasiyi ulus devleti ve kapitalizme bağlayan anlayış biçimlerinden farklı kılmasıdır (Yükselbaba, 2008). Günümüzde devletle ilgili kurumlar kamusal ifadeyle anılıyorsa bu

devletin halkın yararına yaptığı görevleri meşrulaştırması içindir (Özbek, 2004). Bu bağlamda da kamusal kavramı içindeki kamu ifadesinin kime ait olduğunun bilinmesi önemlidir. Kamusal alan tüm heterojenliği içinde barındıran bir alan olarak ifade edilebilir.

Türkiye’de Cumhuriyet Dönemi ile birlikte kamusal alan kavramı devlete ait bir kavram olarak nitelendirilip anlamı daralmıştır. Kurgulanan yeni devlet ile daha az farklılıklar barındıran daha homojen bir toplum ortaya çıkmıştır. Yeni bir toplum oluşturma çabası içinde eskiye ait olan her şey terkedilirken muhalif görüşlere karşın devlete olağanüstü yetkiler veren Takrir-i Sükun Kanunu (1925) ile devlet homojen bir karar alan mutlak bir güce dönüşmüştür (Çaha, 2006). Özel ve öznel olan tüm iradeler devletle bütünleşerek kamusal sınırlandırılmıştır. Gellner, ulus devletlerin ideolojik bakışını heterojen eski ortamların homojen yeni ortama dönüşmesi olarak yorumlamıştır (Gellner, 1992). Erken Cumhuriyet Türkiye’sinde devletin pek çok alanda homojenleştirici tutumu kamusal alanı da siyasi erkin temsil mekanına dönüştürmüştür. Bununla birlikte devletin belirttiği tanımlar dışında kalan farklılıklar da özel alana indirgenerek kamusal alandan ayrı tutulur. Ancak bu bakışa ters düşünceyle şeffaf kamusal alanın var olabilmesi için devletin kamusal alanda etkisinin azalması ve daha farklı kişilerce bu alanın kullanılabilir olması sağlanmalıdır. Çaha’ya göre de şeffaf kamusal alanın var olması ancak tüm bireylerce hak ve özgürlüklerini temsil ettiği hakkaniyet esası ile mümkün olabilir (Çaha, 2005). Bu anlamda kamusal alanın var olması da çeşitlilik, özgürlük ve şeffaflık gibi faktörlerle doğrudan bağlantılı olmaktadır.

Kamusal alan kavramına fiziksel açıdan baktığımızda ise genel anlamda tüm bireyler tarafından erişilebilen ve kullanımı sağlanabilen fiziksel, kültürel ve sosyal açıdan farklı özellikleri barındıran alanlar olarak nitelendirilebilir (Weber, 2000; Carmona ve diğ, 2003). Kamusal alanlar tarihsel süreçte Antik Yunan Döneminde agoralar Roma döneminde ise forumlar olarak ön plana çıkmaktadır. Agora meydanları Yunan polis kentlerinde halkın bir araya geldiği, kamu binaları ile çevrili ve kentin merkezinde bulunan alanlardır. Roma kentlerinde forum meydanları kentin odak noktasında olup sokak ağının kesişim noktasında kentliler için bir buluşma alanı olarak nitelendirilen ve ticari, sosyal ve siyasi etkinlikleri barındıran alanlar olarak tariflenmiştir (Sitte, 1965; Samsroth, 1995). Ortaçağ kentlerinde kilise meydanları ve pazar yerleri bu işlevle kullanılırken Rönesans Dönemi’nde kamusal alanlar anıtsal boyutta meydanlar olarak gelişerek kamuya açık tören ve etkinliklerin yapıldığı alanlar olarak kullanılmıştır (Samsroth, 1995). Sanayi Devrimi ve modernleşme süreci kamusal alan kavramında da değişim ve dönüşümlere neden olmuştur. Zamanla artan nüfus ve teknolojik gelişmeler eşliğinde kamusal alan kavramı da ‘kentsel ortak mekanlar’ olarak nitelendirilmeye başlanmıştır. Bu alanlar kullanıcıların etkileşimde bulunabileceği ve ortak paylaşımların yapılabileceği alanlar haline gelmiştir (Çubuk, 1991). Bu bağlamda da tarihte farklı fonksiyonlar ile biçimlenen kamusal alan kavramının demokratik katılıma ve çok amaçlı kullanımlara olanak verdiğini söyleyebiliriz.

Kamusal ve kamusal alan tanımları sanat üzerinden ele alındığında halka ait bir sanat anlayışının kamusal sanatı var ettiği söylenebilir. Kamusal sanatın var olması da sanat eserlerinin kamuya açılacağı ortamları yani bir deyişle müzeleri etkilemektedir. 1793 yılında Fransa’da halkın kraliyet koleksiyonuna el koyması sonucu müzenin kamuya geçmesiyle halk kendine ait olduğunu iddia ettiği bir hazineyi devralmıştır (Artun, 2008). Bu dönemde halkın kendi kamusal alanını yaratma ve sanatı toplumla yakınlaştırma çabası sonucu olarak kamusal müzelerin ortaya çıktığı söylenebilir. Habermas da kamusal alan tanımını bu ortamdan beslenerek yapmıştır. Artun ise, müzeler ve sergi ortamlarının zamanla eleştiriyi içerdiğini ve sanatla ilgili kuramlara geliştirme olanağı tanıdığını söylemiş olup Habermas’ın belirttiği anlamda kamusal bir mekân halini aldığını savunmuştur (Artun, 2008). Bu durumla müzeler sanat aracılığıyla da kamusal birer mekân halini almıştır.

Müzelerin kamusal olduğunu savunan fazlaca eleştirmen bulunmaktadır. Bu eleştirel içinde kamusal olmasalardı herkesin kullanabildiği tuvalet mekanları da olmazdı gibi ifadeler de mevcuttur. Müzelerin kamuya ait olduğunu, kamunun belirttiği düşünceler ve gerçekleştirdiği eylemler de bu düşünceleri destekler niteliktedir. Fransa’da Kültür Bakanlığı’nın Louvre Müzesi koleksiyonunu Abu Dhabi’ye satmasıyla Fransa kamuoyunda gündeme gelmiş ve tepki çekmiştir. Sonrasında Kültür Bakanlığı

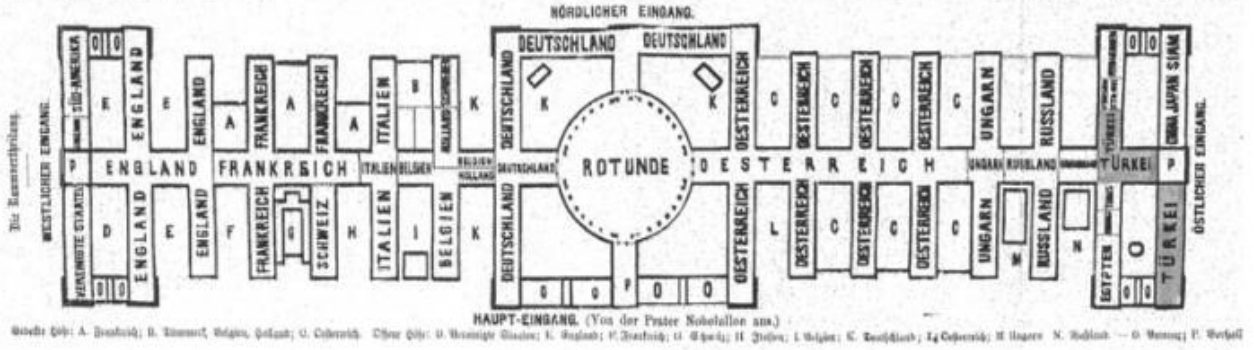
kamuya bir açıklama yapmak zorunda kalarak koleksiyonun satılmadığını yalnızca isim ve müzecilik konusundaki bilgilerinin paylaşılacağını iletmiştir. Yine Louvre üzerinden başka bir örnek vermek gerekirse; ünlü modacı Salvatore Ferragamo'nun defile amacıyla Louvre kiralaması üzerine halk tepki göstermiş ve müze yetkilileri açıklama yapmak zorunda kalmıştır. Yetkililere ait açıklamada, defile için ayrılan alanın müze galerilerinden biri değil cam piramidin yanındaki bölüm olduğunu belirtir (Köksal, 2013). Bu da müze yapılarının her ne koşulda olursa olsun kamuya ait olduğunu yani kamusal olduğunu göstermektedir.

Ülkemizde tarihsel süreçte müzeler antik çağlarda üretilen ve çoğu toprak altında kalan sanat eserlerinin kazılar aracılığıyla bulunması ve bu eserlerin sergilenebilmesi amacıyla üretilerek veya mevcut yapıları işlevlendirerek kamuya açılmış mekanlardır. Bu bağlamda ilk olarak müzelerin yalnızca depo ve sergi olarak kullanılması fakat tarihsel süreçte günümüze yaklaştıkça müzelere eklenen fonksiyonların artmasıyla müzelerin daha kamusal alanlar olduğunu söylemek mümkündür. Süreçle birlikte batıda müzeciliğin kamusal anlamında yaşanan gelişmelerin etkileri ve ülkemizde müze mekanlarında kamusal anlamda kullanımının artması da bu kamusallaşma sürecini etkileyen faktörlerdendir. Ülkede değişen-dönüşen ortam sonucu müzelerin kullanımındaki ve işlevlerindeki değişimler; müzenin yalnızca bir bina-depo-sergi alanı olmaktan çıkarak kütüphane, çocuk mekanları, tiyatro birimleri, açık-kapalı-yarı açık mekanları barındırması ve bu durumların müze bina tasarımına yansması da kamusal müze mekanındaki fiziki izleri olduğunu söylemek mümkündür.

OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E TÜRKİYE'DE MÜZECİLİK

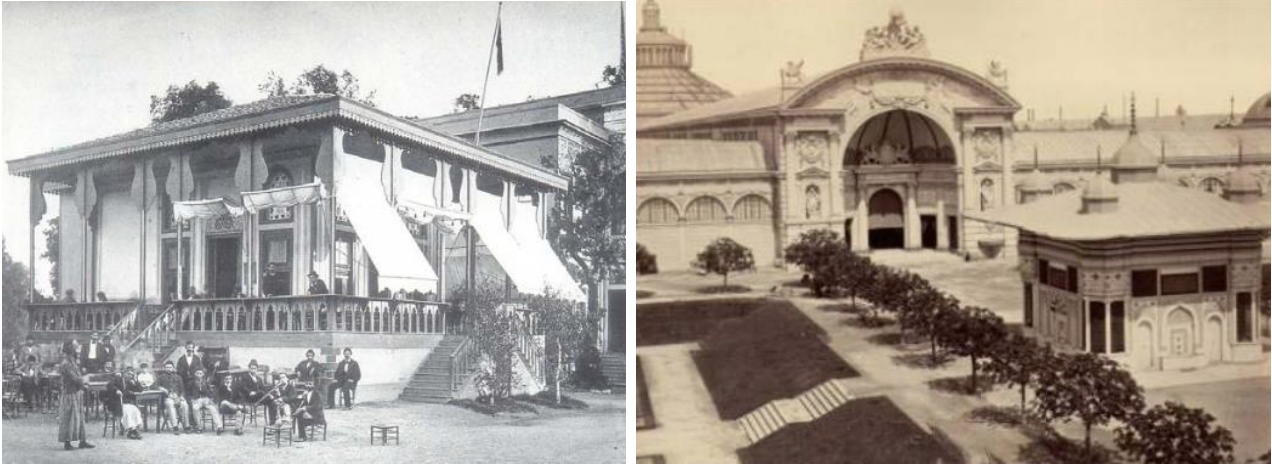
Türkiye'de müzecilik çalışmaları Osmanlı Devleti'nin son yüzyılında başlamış olup günümüze dek varlığını sürdürmüştür. Şekil 3 ve Şekil 4'te verilen Türkiye'de müzeciliğin önemli tarihlerine ilave olarak bazı olaylar ve tarihleri de belirtmekte fayda bulunmaktadır. Nilay Özlü'nün 'From imperial palace to museum: The Topkapı Palace during the long Nineteenth Century' isimli doktora tezinde Osmanlı İmparatorluğu'nun uluslararası sergilerine çokça yer verilmiştir (Özlü, 2018). 20. yüzyıl öncesi Osmanlı Devleti'nin düzenlediği uluslararası sergiler müzeciliğin altyapısına katkı sağlayabilecek nitelikte hamlelerdir. İlk uluslararası sergi 1863 yılında gerçekleşmiştir. İkinci sergi 1893 yılında planlanmış ancak ekonomik olarak büyük etkiye sahip 1894 depremi nedeniyle gerçekleştirilememiştir (Çelik, 1992, s. 139). 1863 yılında düzenlenen ilk sergi Sergi-i Umumi-i Osmani, serginin tanıtılması amacıyla basılan 'Empire Ottoman, Coup d'oeil sur L'Exposition Nationale à Constantinople' isimli kitap yer aldığı üzere ulusal sanayi sergisi olarak tanıtılmıştır (Aoki, 2002, s. 125). Aoki'nin belirttiği üzere sergi mekanı olarak At Meydanı seçilmiş ve burada inşa edilip 1865 yılında yıkılmıştır.

1893 yılında ülke zenginliğinin artırılması amacıyla planlanan Dersaadet Ziraat ve Sanayi Sergi-i Umumisi Şişli yakınlarında 142000 m²'lik bir alanda gerçekleştirilmesi düşünülmüştür. Ancak bu sergi deprem nedeniyle gerçekleştirilememiştir. Ülke sınırları içinde planlanan bu iki uluslararası sergi dışında müzecilik ve kamusal kavramlarına altlık oluşturabilecek nitelikte olup Osmanlı Devleti'nin katılım sağladığı Viyana Sergisi büyük önem taşımaktadır. 1873 yılında gerçekleşen bu sergi Türkiye'de müzecilik çalışmalarında Osman Hamdi Bey'in etkin olduğu yıllarla paralel olarak ilerlemektedir ki Osman Hamdi Bey Viyana Sergisi'nde Sergi Türk Genel Komiseri'dir. 1873 Viyana Dünya Sergisi'nde gönderilecek eserlerin hazırlığı ve sergi yapılarının inşası ile ilgilenmiş ve eserler Viyana'ya ulaştığında da orada bulunmuştur (Cezar, 1971, s. 142).

Şekil 1. Endüstri Sarayı'ndaki Osmanlı galerilerini gösterir plan şeması (Weltausstellungs-Zeitung, 19 Mart 1872).

Sergide Osmanlı Devleti doğu tarafında yer almaktadır (Şekil 1). Sergi içinde Osmanlı Devleti'ne ait kayıklar ve arabalar, İstanbul ve Boğazın üç boyutlu plastik temsili olan Boğaziçi kabartması, Kudüs'teki Kubbetü's Sahra'nın küçültülmüş modeli, Osmanlı topraklarına ait maden-mineral-tahıl-sarap vb. eserler, altın ve bakır kaplar, sedef kakmalı mobilyalar, süslü silahlar, kasnak işleri, yan galerideki duvarlarda yer alan halılar vb. Osmanlı kültürünü temsilen pek çok eser bulunmaktaydı (Göğüş, 2006, s. 163). Bunlarla birlikte Türk Çarşısı, Türk Kahvehanesi, Türk Evi, Sultanın Hazinesini temsili yapılar ve III. Ahmet Çeşmesinin kopyası da sergide inşa edilen yapılar arasındadır (Şekil 2).

Şekil 2. Türk Kahvehanesi (Pamsel, 1898) ve III. Ahmet Çeşmesi replikası (Göğüş, 2006: s178).

Ancak serginin Osmanlı Devleti'nin hem maddi olarak kötü olduğu bir dönemde hem de iflasından iki yıl önce olması, tüm imkanlarla sergiye hazırlıkların yapılmasına rağmen eserlere yönelik yapılan olumsuz yorumlar ve durumlarla birlikte sergide Osmanlı Devleti'ne ait galerilerin beklentileri karşılamadığı görülmüştür (Weltausstellungs-Zeitung, 1873, 22 Mayıs).

Türkiye'deki müzecilik tarihine ait önemli tarihler ve olaylar Şekil 3 ve Şekil 4'te verilmiştir.

<p>1846 / İlk Müzecilik Sultan Abdülmecit Dönemi'nde Aya İrini Kilisesi'nde Mecma-ı Asar-ı Atika ve Mecma-ı Esliha-ı Atika adı altında eski silahların toplanarak sergilenmesi ile ilk Müze teşkilatlanması gerçekleşmiştir (Öz, 1948).</p> 	<p>1869 / İsim Değişikliği Bu müzeye Müzehane-i Hümayun adı verilmiştir.</p>
<p>1872 / Müze Bina Taşınması Müze müdürü Alman asıllı Dr. Dethier zamanında müze Çinili Köşk'e taşınmış ve Asar-ı Atika Nizamnamesi yapılmıştır (Şapolyo, 1936). Bu nizamnameye göre bulunan eski eserin üçte biri devlete üçte biri bulan kişiye üçte biri de arazi sahibine aittir maddesi bulunmaktadır.</p>	<p>1891 / İstanbul Arkeoloji Müzesi Kazı çalışmalarının artmasıyla müze binasına ihtiyaç duyulmuş ve Çinili Köşk'ün karşısına Arkeoloji Müzesi inşa edilmiştir.</p>
<p>1881 / Osman Hamdi Bey Bu yılda Dr. Dethier'in ölmesiyle ilk Türk Müzeci Osman Hamdi Bey müze müdürlüğüne atanmıştır. Osman Hamdi Bey'in Nizamnamedeki maddeleri değiştirmesi ve eser tamamen devlete aittir maddesini getirmesi ile eski eserlerin yurtdışına çıkarılması tamamen yasaklanmıştır</p>	<p>1914 / Evkaf-ı İslamiye Müzesi Bu yılda Osman Hmdi bery'in ölmesiyle kardeşi müze müdürlüğüne atanmıştır. Yıldız Çini Fabrikası müzeye dönüştürülmüş ve Evkaf-ı İslamiye günümüz adıyla İslam Eserleri Müzesi açılmıştır (Oğan, 1947, s6-19).</p>
<p>1921 / Hars Müdürlüğü TBMM'nin açılmasından sonraki süreçte Asar-ı Atika Müdürlüğü kurulmuş ve 1921 yılında bu müdürlük Hars Müdürlüğü adını alarak müzelerin gelişimi ve her türlü eserin derlenerek koruma altına alınması için çalışmıştır (Şahin, 2020).</p>	<p>1921 / Anadolu Medeniyetleri Müzesi Hars müdürü Mübarek Galip Bey yeni Türkiye Cumhuriyet devletinin ilk müzesi Anadolu Medeniyetleri Müzesini Ankara kalesinin kuzeydoğu ucuna acmıştır (Cetin, 2007).</p>
<p>1924 / Yeni Yasalar 03.03.1924'te saltanatın taşınır ve taşınmaz malları millileştirilmiş, bazı taşınmazlar da müzeye dönüştürülmüştür (CSTD 1963b). Köşkler, saraylar ve kasırlar TBMM yönetimine geçmiştir. Atatürk'ün talimatları doğrultusunda Topkapı Sarayı meclise bağlanmayarak İstanbul Âsar-ı Atika Müzeleri Müdürlüğü devredilmiştir (TBMMD 1986).</p>	<p>1925 / Tekke ve Zaviyelerin Kapatılması ve Konya Asar-ı Atika Müzesinin Açılması 30.11.1925 tarihli Tekke ve Zaviyelerin kapatılması yasasının çıkarılması sonrasında bu yapılarıdaki müzelik eserler Etnoğrafya Müzesine aktarılmıştır (Önder, 1989). Yine bu dönemde Atatürk'ün talimatı ile Konya Mevlana Dergahı içindeki değerli eşyalar ile birlikte dönüştürülerek Asar-ı Atika Müzesi olarak açılmıştır.</p>
<p>1933 / Anıtları Koruma Komisyonu 1931 yılında Başvekalet, Dahiliye Vekaleti, Evkaf Umum Müdürlüğü, Antikiteler ve Müzeler Müdürü ile Etnoğrafya Müzesi Müdüründen oluşan bir komisyonun çalışmaları sonucunda 1933 yılında Anıtları Koruma Komisyonu kurularak ilk kez büyük ölçekte eski eserleri koruma işi başlamıştır (Madran, 1996).</p>	<p>1931 / Arkeolog Eğitimi Hamlesi Atatürk'ün 1931 yılında Konya Müzesini ziyaretinden sonra eserlerin harap durumunu görmesiyle birlikte korumanın artması adına müze müdürlükleri için arkeolog ihtiyacı olduğunu belirtmiştir. Bu durum için de Arkeoloji öğrenmeleri için Avrupa'ya öğrenci gönderilmiştir (Önder, 1989).</p>
	<p>1934 / Ayasofya ve Kariye Müzeleri 1929 yılında Ayasofya'yı ziyaret eden Atatürk yapının bakımsız olduğunu görmüş ve bunun üzerine Ayasofya'nın vakıflardan alınarak Millî Eğitime bağlı bir kurum olmasına karar verilmiştir. 1934 yılında ise Ayasofya müzeye dönüştürülmüştür. Ayasofya'ya bağlı olan Kariye Kilisesi de 1935 yılında müze olarak kullanılmasına karar verilmiştir (Kaya- Adıgüzel, 2007: 808)</p>

Şekil 3. Türkiye müzecilik tarihi kronolojisi. Literatürden elde edilen bulgular ışığıyla şemalaştırılmıştır.

Şekil 4. Türkiye müzecilik tarihi kronolojisinin devamı. Literatürden elde edilen bulgular ışığıyla şemalaştırılmıştır.

Şekil 3 ve Şekil 4'e ilave olarak 20. yüzyılda müzeciliğin kamusalılığı noktasında önemli olarak nitelendirilebilecek kararlar ve tarihleri de belirtmekte fayda bulunmaktadır. Örneğin 1921 yılında Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nin inşa edildiği dönemde Hars müdürü Mübarek Galip Bey vilayetlere genelge göndererek kentlerdeki kültürel eserler için kültür envanteri oluşturulmasını talep etmiştir. Genelge içeriğinde kazı çalışmalarının Hars Müdürlüğü'nde olduğunu belirtmiş ve bununla birlikte eski eserlere ilgi duyanların faydalanabilmeleri adına müzelerde kütüphane oluşması yönünde karar almıştır (Şahin, 2020). Bu kararla birlikte müzelerin sergi ve depo dışında kullanımına başlandığını ve kamusal kullanım yönünde ilk adımlarının atıldığını söylemek mümkündür.

Yine 1930'lu yıllarda müzecilik ve koruma anlayışının yalnızca idari bir üst mecra tarafından olmayacağı ve yerel idarecilere ve geniş halk kitlelerine ihtiyaç duyulduğu belirtilerek bu konuda da çalışmalar yapılmıştır. Türk Ocakları bünyesinde sergiler açılması ve kültürel faaliyetler yapılması hedeflenmiş ancak Türk Ocakları'nın kapanması ile sonraki süreçte açılan Halkevleri bünyesinde bu çalışmaların devam edilebileceği belirtilmiştir. Halkevleri kentlerdeki şubeleri aracılığıyla o bölgenin tarihini, karakteristik özelliklerini, kültürünü ortaya çıkarmaya ve bulunduğu bölgedeki eski eserlerin korunması ve depolanması ile ilgilenmeye devam etmiştir. Kapandığı 1951 yılında da o güne kadar toplanan tüm eserleri müze ve milli eğitim müdürlüklerine teslim etmişlerdir (Tekinsoy, 2022). 1931-1951 yıllarını kapsayan bu hamlelerde müzeciliğin kamusalılığı noktasında önemlidir. Çünkü müzecilik kapsamında ele alınan Türk Ocakları ve Halkevleri yalnızca üst idareyi bağlayan bir durum olmaktan çıkarak toplumun da katılımcı yolla kültürünü-tarihini ortaya çıkardığı ve bunda birincil rol oynadığı birer kurum haline gelmiştir.

2000ler sonrasında ise kent müzesi kavramının öneminin artmasının müzecilik anlamında kırılma noktalarından biri olduğunu söylemek mümkündür. ÇEKÜL Vakfı'nın önemli kavramlarından biri olan kent müzelerinin Tarihi Kentler Birliği kuruluşu ile önemi artmıştır. 2000 yılında Bursa'da kurulan Tarihi Kentler Birliği açılışı sırasında Bursa kenti için bir kent müzesi gerekliliği gündeme gelmiş ve bu durum ile belediye başkanı ve vali gibi yerel yönetimdekilerin kent müzeleri ile tanışma süreci başlamıştır. Devam eden süreçte 14 Eylül 2002 tarihinde Tarihi Kentler Birliği Edirne toplantısında 'Kent Müzeleri ve Arşivleri Kuruluş ve İşleyiş Yönergesi' kabul edilip paylaşılmış ve sonrasında ilk kent müzeleri yapılmaya başlanmıştır. Tarihi Kentler Birliği'nin 2011 yılındaki Samsun toplantısında ise 'Kentler Kimliğini Unutmamalı: Her Kente Kent Müzesi' sloganı benimsenmiş ve kent müzesi süreci ivme kazanmıştır (Kent Tarihi ve Müzeleri Arşivi, Çekül ve TKB, 2013). Bu kararlarla da pek çok kentte müze işlevi aracılığı ile halkın kamusalılığının desteklendiğini söylemek mümkündür.

Afyon Müzecilik Tarihi

Afyon kentinde müzecilik ilk olarak Cumhuriyetin ilk yıllarında tarih araştırmaları olarak karşımıza çıkmıştır. Bu bağlamda öncelikle Asar-ı Atika Muhipleri Cemiyeti, sonrasında ise Halkevi çalışmaları ile birlikte bir müze oluşturma düşüncesi var olmuş ve il tarihini yazıya aktarma girişimleri 1928 yılında başlamıştır. Süleyman Hilmi Gönçer ve Oğuz Günel'in öncülüğünde Afyon kentinde çeşitli yerlerden bulunan eserler İmaret Külliye bünyesinde bulunan ve o dönem kullanılmayan Taş Medrese yapısında depolanmaya başlamıştır (Şekil 5). Takip eden süreçte eserlerin sayıca artması ve daha kapsamlı bir müze oluşturma düşüncesiyle 1931 yılında Müze Memurluğu 1933 yılında Müze Müdürlüğü'ne dönüştürülmüştür (<https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44058/afyonkarahisar-muze-mudurlugu.html>) (Erişim: 12.06.2024). Bu dönemde ülke genelinde müzecilik anlamında alınan kararlar Afyon kenti içinde önemlidir. Çünkü o yıllarda çevre illerde yalnızca Konya ve Bursa illerinde müze bulunmaktadır. Bundan dolayı dönemin Afyon Müzesi Müdürlüğü bölge müzesi konumundadır.

Şekil 5. Afyon Taş Medrese. <https://kulturenvanteri.com/tr/yer/gedik-ahmet-pasa-medresesi-afyonkarahisar/#17.1/38.752895/30.54056> (Erişim: 04.06.2024)

Türkiye’de arkeolojik kazı çalışmalarının ilklerinden biri olan ve İngiliz arkeolog ve müze küratörü Winifred Lamb tarafından gerçekleştirilen Sandıklı Kusura höyük kazı buluntuları ile Afyon Müzesi 1935 yılında önem kazanmıştır. Yıllar içinde toplanan ve depolanan eserlerle birlikte 1964 yılında kente arkeolog Hasan Tahsin Uçankuş’un da gelmesi ile bilimsel bir müze çalışmaları başlamış olup 1971 yılında Afyon Arkeoloji Müzesi açılmıştır (Şekil 6). Açıldığı dönemde bölge müzesi niteliğinde iken zamanla çevre illerde de müze açılmasıyla il müzesi olarak devam etmiştir (<https://www.afyon.bel.tr/icerikdetay/399/503/arkeoloji-muzesi>) (Erişim: 14.05.2024).

Şekil 6. Afyon Arkeoloji Müzesi. <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44058/afyonkarahisar-muze-mudurlugu.html> (Erişim: 12.06.2024)

Afyon kentinde müze amacıyla inşa edilen ilk bina Kurtuluş Caddesi sonunda olup tek katlı bir yapıdır. Bu yapı günümüzde hala varlığını korumakta olup müzeye ait tüm eserlerin taşınmasıyla birlikte kullanıma kapatılmıştır. Bina bünyesinde birbirine bağlı 9 sergi salonuna ilave olarak 5 büro odası, bir kitaplık, bir konferans salonu bulunmaktaydı. Bodrum katında ise 5 depo, bir fotoğraf atölyesi ve laboratuvar yer almaktaydı. İç mekandaki kapalı sergi salonlarında Afyon ve çevresindeki arkeolojik buluntular kronolojik bir sırayla sergilenmekteydi. Eski Tunç, Hitit, Frig, Lidya, Roma ve Bizans dönemlerine ait pişmiş toprak, mermer, kemik, cam, metal kap kacak, heykel ve sikke gibi araç ve gereçler bulunmaktaydı. Müze bahçesinde ise Roma ve Bizans dönemlerine ait mezar stelleri, lahitler, küpler, heykeller ile Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı Dönemlerine ait mezar taşları sergilenmekteydi (<https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44058/afyonkarahisar-muze-mudurlugu.html>) (Erişim: 12.06.2024).

1971 yılından 2023 yılına kadar aynı binada sergilenen eserler 2023 yılında yeni Afyon Müze binasına taşınmıştır (Şekil 7). Toki tarafında ihale yoluyla inşasına başlanan yeni müzenin normal şartlarda Şubat 2013 tarihinde bitmesi gerekirken 10 yıl gibi ciddi bir süre gecikmesiyle 2023 yılında açılışı yapılmıştır. Çevre yolu oteller bölgesinde konumlanan Yeni Afyon Müzesi'nde var olan güncel işlevler şu şekildedir: açık ve kapalı mekanda çözümlenen sergi alanları, idari birimler, giriş-danışma, kütüphane, ıslak hacimler, depolar, tiyatro salonu, çocuk etkinlik alanları, satış birimi, geçici sergi alanı, restorasyon-konservasyon laboratuvarı, otopark-peyzaj alanları ve güvenlik birimleridir. Bina geneli üç katlı olup ana sergi kısmı beş kattan oluşmaktadır.

Şekil 7. Yeni Afyon Müzesi (<https://www.aa.com.tr/tr/kultur/afyonkarahisarin-yeni-muzesi-acilis-icin-gun-sayiyor/2867673>) (Erişim: 12.06.2024)

Afyonda bugüne kadar bulunan müzelerin kentteki konumları Şekil 8'de verilmiştir. Kentin merkez konumunda bulunan ilk müzesi Taş Medrese ve çevre yolunda bulunan günümüz Afyon Müzesi kentin gelişim yönü hakkında bize bilgi de vermektedir.

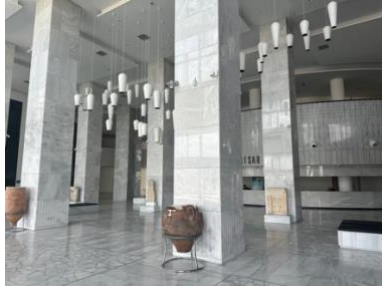

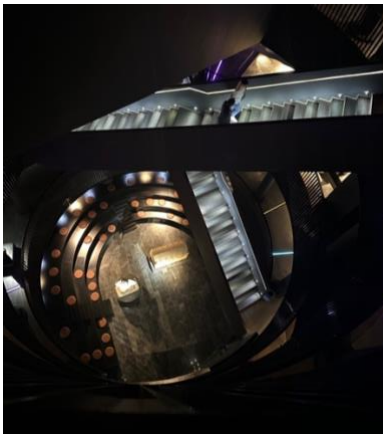
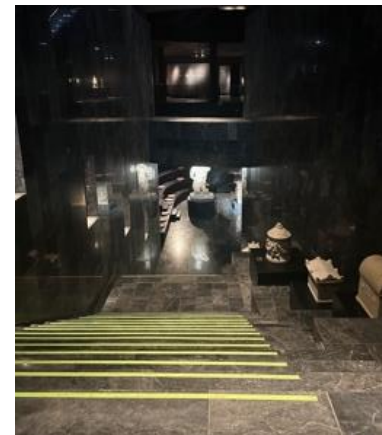

Şekil 8. Soldan sağa sırasıyla; Afyon Müzesi, Taş Medrese ve Arkeoloji Müzesi. (Google Maps)

YENİ AFYONKARAHİSAR MÜZESİ'NİN KAMUSALLIK BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

Yeni Afyonkarahisar Müzesi 2023 yılı Nisan ayında açılmıştır. Kentin çevre yolunda bulunan müze binasına çevre yolundan direk bağlantı sağlanmakla birlikte ulaşım toplu taşıma araçlarıyla veya özel araçla sağlanmaktadır. Müze içerisinde eski müzeden taşınan eserlerin sergilendiği alanlar, kütüphane ve idari birimlere ilave olarak tiyatro salonu, peyzaj ve otopark alanları, satış birimleri ve henüz açılmayan dükkan birimleri, çocuk etkinlik alanları, geçici sergi alanları ve laboratuvar bulunmaktadır. Müzenin kapalı sergi alanı 5 katlı olup cepheden koni form olarak algılanan alandır. Bu alan yapı giriş kotunun bir alt kotundan başlayarak sırasıyla Arkeoloji 1, Arkeoloji 2, Etnografya 1, Etnografya 2 ve Millî Mücadele eserlerine ayrılmış olmak üzere 5 katlıdır. Bu katlar kronolojik olarak düzenlenmiş olup Kalkolitik, Tunç, Hitit, Frig, Lidya, Pers, Helenistik, Roma, Bizans, Selçuklu, Osmanlı ve Erken Cumhuriyet dönemlerine ait eserler bulunmaktadır. Müze bahçesi ise açık hava müzesi niteliğindedir ve Roma / Bizans dönemlerine ait mezar stelleri, lahitler, küpler, heykeller ile Osmanlı dönemine ait mezar taşları sergilenmektedir. Tablo 1'de müzeye ait görseller verilmiştir.

Tablo 1. Müzeye ait fotoğraflar (Kişisel arşiv, 02.04.2024)

Otoparktan yapıya yaklaşım	Müze girişi	Müze giriş ve danışma
		
Sergi alanlarına geçiş	Sergi alanları	
		
Sirkülasyon / galeri boşluğu	Bodrum kat sergi kısmına inen merdiven	
		

Müzeyle dair basında yayınlanan haberler mevcuttur. Bu haberler müze adına ulusal veya ulusötesi ölçekte planlananlar ve süreç hakkında bize bilgi vermektedir. Bunlardan bazıları şu şekildedir:

- Müze yapımına başlanan süreçte 22.03.2012 tarihinde arkitera.com sitesinde yayınlanan 'İşte Yeni Afyon Müzesi' başlıklı haberde; müzenin 2013 Şubat ayında bitmesi hedeflenmiş, kompleksin mimari açıdan diğer müzelere referans olacağı belirtilmiş ve müze ve kültür merkezinin bir arada olduğundan bahsedilmiştir. Bununla birlikte müze projesinde; arkeoloji salonu, kent müzesi, etnografya salonu, süreli sergi salonu, açık teşhir alanları, müze laboratuvarı, müze eğitim alanları, görsel sunum/sinema/sahne sanatları gösterimine uygun sistemleri ve teknik altyapısı olan konferans salonu ve kongre merkezi olacağından bahsedilmiştir. Kavşak nokta olma durumu ve birçok sosyal hizmeti verebilecek bir yapı olmasından bahsedilirken kalabalık ziyaretçi grupları adına da müze mutfağının saatte onlarca kişiye hizmet edebilecek potansiyelde olacağı belirtilmiştir (<https://www.arkitera.com/haber/iste-yeni-afyon-muzesi/>) (Erişim: 12.06.2024). Ancak bu iddiaların pek çoğu şuan gerçekleştirilememiştir. İlk olarak müze inşası planlanan tarihten yaklaşık olarak 10 yıl sonra tamamlanmıştır. Müze kompleksinde; kongre ve tiyatro salonu, geçici sergi alanları, eğitim mekanları, mutfak ve yiyecek servis bölümü şuan aktif olarak kullanılmamaktadır. Belki ilerleyen süreçte müzeyle gelen ziyaretçi sayısının ve bu mekanların da kullanımının artmasıyla bu bağlamda müzenin daha kamusal bir kompleks olacağı düşünülebilir.
- Müze açılışından 9 gün önce 09.04.2023 tarihinde Anadolu Ajansı internet sitesinde 'Afyonkarahisar'ın yeni müzesi açılış için gün sayıyor' başlıklı bir diğer haberde; müze içeriğinden ve yapımı tamamlanan müze binasına Kibele, Herakles, Zeus heykellerinin de bulunduğu eserlerin taşınmasının hassas bir şekilde bir ay süre içinde yapıldığından bahsedilmiştir. Bununla birlikte bina bünyesinde 49 bin parça eserin sergileneceğinden, görme engelliler için sesli betimlemeyle engelsiz müze oluşturulduğundan ve okul çağındaki öğrencilere yönelik eğitim aktivitelerinin planlandığından bahsedilmiştir (<https://www.aa.com.tr/tr/kultur/afyonkarahisarın-yeni-muzesi-acilis-icin-gun-sayiyor/2867673#>) (Erişim:12.06.2024). Bu durumla da müze, içerik olarak engelli birey ve çocukları da kapsayıcı şekilde olduğunu belirtmekte ve daha çok kitleye ulaşabilmeyi hedeflemektedir.

Müze mimarisi ve sürece dair yayınlanan haberler bu şekildedir. Yeni Afyon Müzesi güncel durumu, kamusal bağlamında çevresel faktörler ve mimarisi olmak üzere iki başlıkta ele alınabilir. Çevresel faktörlere baktığımızda konumu ve çevresi ile kurduğu ilişki biçimi ve bu bağlamda kent ile kurduğu fiziki ortam ön plana çıkmaktadır. Mimarisine baktığımızda ise müze binası bünyesinde barındırdığı işlevler, müze bina tasarımı ve bunun mekânsal kullanımı gibi kavramlar ön plana çıkmaktadır.

İlk olarak yeni Afyon Müzesinin konumunu ve çevresini değerlendirdiğimizde;

- Binanın çevre yolunda olup kent merkezine uzak olması yaya ulaşımını çok fazla mümkün kılmamaktadır. Bununla birlikte toplu ulaşım araçları veya özel araç ile ulaşım mümkündür. Bu bağlamda da müze binasının kent merkezi ve yaya kamusallığından kopuk olduğunu söylenebilir. Örnek olarak ABD müzelerine baktığımızda bugüne dek değişen sosyal yapı içerisinde müzeyi elit kimlikten çıkararak halka indirgeme çabası görülmektedir. ABD müzelerindeki bu halkçı tavır aracılığıyla eğitim misyonu desteklenmiş ve 20.yüzyılın başında Arthur Parker müzelerin içeriklerine ekleyeceği kısa veya uzun zamanlı bazı programlar aracılığıyla yerel halkın kültür düzeyine katkı sağlayabileceğini vurgulamıştır (Shabbar, 2001, s. 68). Bu halkçı tavır üzerinden yeni Afyon Müzesi'ni değerlendirdiğimizde müze binasının konumu gereği halkla ilişki kurma ve toplumun kamusallığına katkı sağlayabilme üzerine tartışılabilir noktada olduğunu söylemek mümkündür.
- Bununla birlikte çevresindeki yapılarla kurduğu ilişki bakımından da kullanıcı kitlesini seçtiği ve halkın kamusallığını değil de belirli bir kitlenin kamusallığını kabul ettiği yönünde bir yorum yapmak da yabancı durmayacaktır. Çünkü çevresinde konumlanan ve kısmen yürüme mesafesinde olan oteller, motokros vb. etkinlik alanları, Afium eğlence merkezi gibi alanlardaki kullanıcı potansiyeline de açık olduğu söylenebilir.

Bu noktada kent merkezi ve yaya kamusalılığı adına çözüm önerileri üretilebilir. Örneğin Afyon kent merkezi ve bu bölge arasında planlanacak raylı bir toplu taşıma sistemi ile bu bölgeye ulaşım kolaylaştırılabilir. Kente gelen kullanıcı için kent merkezindeki tarihi ve kültürel miras rotası sonrasında kent çeperindeki otel-müze-eğlence alanını kapsayan modern nitelikteki bu alan arasında ulaşılabilirlik kolaylaştırılabilir. Yine benzer bir anlayışla saatlik veya günlük turlar düzenlenerek kent merkezi ve bu bölge arasındaki bağın güçlenmesine katkı sağlanabilir. Veya müzenin halkı kapsayacak düzeyde gerçekleştirebileceği etkinliklerin sayısının artırılması ile de kamusalığa katkı sağlanabilir.

Müzeyi mimari bağlamda ele alarak işlev ve tasarım açısından değerlendirdiğimizde;

- Müze binası önceki müzeye göre daha fazla hacme sahip olup daha fazla işlevi barındırmaktadır. Bu durum müze binasının farklı kişiler tarafından farklı zaman dilimlerinde kullanımını artırmaya yönelik bir durumdur. Yeni Afyon Müzesi binasında olup eski müze binasında bulunmayan ancak şu an kullanıma açık olmayan çocuk etkinlik mekânı tiyatro salonu, geçici sergi alanları, satış birimi vb. kamusal birimlerin yeni müze binasının kullanımını büyük ölçüde etkileyebileceğini söylemek mümkündür. Bu mekanların farklı kitlelere hitap edebilme durumu da müzenin farklı kişiler tarafında farklı zaman dilimlerinde kullanılabilmesi düşüncesini desteklemektedir.
- Müze binası bünyesindeki işlevlerin günümüz koşullarına adaptasyon konusunda da eski müzeye oranla daha başarılı olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü restorasyon-konservasyon laboratuvarı gibi ihtiyaç odaklı mekanların günümüzde müzelerdeki varlığı da müzelerin yeterliliğini artırmaya yönelik mekanlardandır. Afyon Müzesi'nin de bu anlamda en azından şimdilik yeterli olduğu söylenebilir.
- Müze peyzajının kurgulanmış bir peyzaj olduğunu söylemek mümkündür. Müze bahçesi müze sergi işlevine uygun biçimde kurgulanmış olup açık hava müzesi niteliği taşımaktadır. Bununla birlikte özel araç veya otobüs için ayrılmış otopark alanı, yapı girişine yaklaşım ve buna göre düzenlenmiş sert zemin, tabela ve göstergeler, eser tanıtım yazıları vs. noktasında yeterli olduğu söylenebilir (Şekil 9).
- Müze giriş alanı tasarım ve ölçek açısından kamusal etkinliklere ev sahipliği yapabilecek niteliktedir (Şekil 9). Hatta Nisan ayında gerçekleşen Klasik Müzik Festivali'nin açılış konserinin bu alanda olması müzenin kamusallığını artırmaya yönelik etkinliklerden bir tanesidir.
- İç mekan sergi alanlarının girişin bir alt kotundan başlayarak yukarıya doğru kronolojik olarak sıralanması ve bu mekanlarda tabela ve göstergeler aracılığıyla bilgilendirmenin varlığı da müzenin tasarım açısından algılanabilir ve yeterli olduğunu göstermektedir.
- Henüz kullanıma açılmayan tiyatro salonu, satış birimleri ve şu an aktif olarak çok fazla kullanılmayan geçici sergi salonu, çocuk etkinlik alanı birimlerinin zamanla kullanımının artmasıyla müzenin kamusalılığı da artabilir. Çünkü Afyon Kocatepe Üniversitesi'nin bünyesinde bulunan sanat bölümlerinin belirli aralıklarla merkez konumunda bulunan Rıza Çerçel Kültür Merkezi'nde sergi düzenlemesi veya Afyon'da gerçekleşen tiyatro gösterilerinin Ted Koleji, Ram Salonu, AKÜ Kongre Merkezi gibi aynı yerlerde yapılması durumundan çıkarımla zamanla bu mekanların kullanımında artış olacağı ve bu durumun da müzenin kamusallığını etkileyeceği düşünülmektedir.

Şekil 9. Otoparktan yapıya yaklaşım, müze giriş hacmi, açık hava müzesi niteliğinde peyzaj (Kişisel arşiv, 02.04.2024)

Bu başlıklar çerçevesinde eski müze ve yeni Afyon Müzesi üzerine genel bir değerlendirme yaptığımızda yeni Afyon Müzesi'nin eski müzeye kıyasla mekânsal ve mimari anlamda daha kamusal olduğunu söylemek mümkündür. Gerek iç mekanda bulunan işlevlerin daha çok kullanıcıya daha farklı zaman dilimlerini kapsayacak düzeyde hitap etmesi gerek mimari tasarımında kullanılan detaylar ile daha kamusal olduğu söylenebilir. Bunun yanında konumunun eski kent merkezinden uzak olması yaya ve kent kamusalılığı adına negatif iken çevresinde bulunan otel-eğlence merkezi vb. işlevlere ait kullanıcılar için olumlu olarak nitelendirilebilecek durumdur. Çünkü otel kullanımının yoğun olduğu bayram, sömestr ve yaz tatil süreçlerinde ya da motokros ve gastronomi festivali etkinlik süreçlerinde müze bölgesine gelen kişi sayısı fazla olmakta bu durumla da müzeye gelebilecek kişi potansiyeli artmaktadır.

Bu bağlamda da müzeye ulaşım noktasında raylı sistem gibi çözümlerle halkın kullanımının artırılması, oteller-Afium-eğlence alanları gibi çevresinde konumlanan birimlerle arasında bulunan yürüyüş alanlarının tabela, zemin malzemesi, yaya yolu, üst örtü anlamında düzenlenmesi ile kullanıcı durumunun artırılmasına katkı sağlanabilir. Müze bünyesinde bulunan tiyatro salonu, çocuk etkinlik alanı vb. mekanların zamanla kullanımının artması ve yıl boyu aktif kullanım odaklı etkinliklere ev sahipliği yapabilmesi de kamusalılığı artırabilecek diğer etkenlerdendir. Örneğin, Ankara Cermodern'de belli aralıklarda düzenlenen workshopların, konserlerin, tiyatroların, söyleşilerin, film gösterimlerinin olması müzenin yıl boyu kullanımını sağlamakta olup pek çok kullanıcı için kamusal ortam sunmaktadır. Kullanıcı kapasitesi ve çeşitliliği de müze gibi kamu yapılarının kamusalılığına doğrudan etkileyen etkenlerdendir.

Ulusötesi ölçekte günümüz çağdaş müzelerine baktığımızda yalnızca eser depolama-sergileme kullanımıyla değil kamusal kullanıma farklı bakışlarla açık olduğunu görürüz. Örneğin Paris'te bir üniversite kampüsünde tasarlanan çağdaş bir müze yapısı olan 'Bibliothèque de Documentation Internationale Contemporaine' yalnızca müze işleviyle değil büyük bir kütüphane, eğitim ve okuma alanları, ofisler ve arşiv merkezine ev sahipliği yapması ve ulaşım noktasında bir raylı sistemin çıkış noktasında yer almasıyla kamusal kullanımı desteklemektedir (<https://www.arkitera.com/haber/paristeki-bir-universite-kampusunde-tasarlanan-cagdas-muze-yapisi/>) (Erişim: 12.06.2024). Bir diğer ulusötesi örnek Finlandiya Gösta Serlachius Müzesi'nin genişletilmesi amacıyla müzeye eklenen sauna yapısı ile sanat geçici bir alandan izlenen bir

deneyimden çok daha ileriye götürülmüştür. Çağdaş müze bahçesinde konumlanan ve peyzaj kullanımının da olduğu projede hem Fin Hamamı kültürü müze işlevine dahil edilmiş hem müzenin birimlerinin kullanımı artırılmıştır. Bu da kamusallığın artırılmasına yönelik bir durumdur (<https://www.arkitera.com/haber/modern-sanat-muzesine-yeni-ek-art-sauna/>) (Erişim: 12.06.2024). Benzer örnekler üzerinden uluslararası ölçekte çağdaş müzelerin kamusalılığı nasıl ele aldığı konusu tartışılarak ülkemiz müzelerinde halkın katılımı ve kamusal kullanımın artırılmasına yönelik çalışmalar yapılabilir. Bu çalışmalar da mevcut veya inşa edilecek müze yapılarının ulusötesi ölçekte birer çağdaş ve kamusal müze olabilmesi adına önem arz etmektedir.

SONUÇ

Kamusal mekânı müzecilik olgusunun ülkemizdeki tarihsel süreciyle ele aldığımızda Türk Müzeciliğinin ilk yapılanmaya başladığı dönemden günümüze kadarki sürecinde uzman personel ve yeterli ödenek sıkıntıları gibi nedenlerden dolayı eserler hakkında bilgilerin topluma sunulmaması ve müzelerin birer eğitim mekânı olmamasıyla birlikte müzeler yalnızca eserleri muhafaza edebilme durumuna indirgenmiştir. Nitekim bu yüzyılda inşa edilen Afyon Müzesi'nde bile ödenek sıkıntısı veya teknik sorunların müze inşaatını 11 yıl geciktirmesi bu durumu kanıtlar niteliktedir. 1970'li yıllara kadar eserleri muhafaza ve depolama anlamında müzecilik çalışmaları yapılırken 70'li yıllardan sonra müzelerin maddi gelir kaynağı olması ve turizmle bağdaştırılarak daha çok kişi tarafından kullanımının sağlanması modern müzecilik anlamında önemli bir kırılma dönemidir. 1970'lerden sonra değişen yasalar ve kentlere bakış ile kültürel mirasa verilen önem artmış olup hem küçük ölçekte eserlerin muhafaza durumu hem de mimari eserlerin korunma durumu ile müzecilik faaliyetleri halkın katılımı ile gelişme göstermiş ve günümüzdeki halini almıştır. Özellikle 2000'lerden sonra ÇEKÜL ve Tarihi Kentler Birliği'nin çalışmaları ile her kentte bir kent müzesi mantığı ile hem müze sayısında artış yaşanmış hem de müzelere yüklenen işlevler ile müze mekanları daha kamusal binalar olmuştur.

Afyon kentinde 1933 yılında eserleri depolama ve envanterleme çalışmaları ile başlayan müzecilik tarihi, 1971 yılında özel bir müze binasının inşa edilmesi ve 2023 yılında yeni müze binasına taşınmasıyla devam etmiştir. Yeni Afyon Müzesi 1 yıldır kullanımda olup kamusal etkinliklere de ev sahipliği yapmıştır. Geçtiğimiz nisan ayında düzenlenen 23. Afyonkarahisar Klasik Müzik Festivali'nin açılış konserinin müze fuayesinde olması mekânın kamusal etkinliklere ev sahipliği yapabilme potansiyelinin olduğunu göstermiştir (Şekil 10). Bu ve benzeri etkinliklerin artırılması müzenin kamusallığını pozitif anlamda etkileyecek kararlardandır.

Şekil 10: 23. Afyonkarahisar Klasik Müzik Festivali (<https://www.afyonpostasi.com.tr/haberleri/klasik-muzik-festivali>) (Erişim: 12.06.2024)

Bugün bu Yeni Afyon Müzesi binasının özellikle mimari anlamda sergi işlevi dışında da çok fazla işlevi bünyesinde barındırması, bu farklı işlevler ile daha fazla kişiye daha farklı zaman dilimlerinde hitap edebilme potansiyeli, yapıya dair tasarım-malzeme detaylarının müze mekânlarının algılanabilir oluşunu kolaylaştırarak uluslararası ölçekte daha fazla ziyaretçiyi davet edebilmesi ve müzede

gerçekleşen veya gerçekleşebilecek potansiyelde olan etkinlikler sayesinde geçmiş iki müze yapısına kıyasla daha kamusal olduğunu söylemek mümkündür. Bununla birlikte yapının bulunduğu bağlamda çevreyle kurduğu ilişki anlamında ulaşım eksikleri olduğunu da belirtmekte fayda bulunmaktadır. Çünkü yeni müze binası, konumu gereği yaya kamusalılığından uzak olup kent merkezi ile ulaşım anlamında zayıftır. Çevre konumda bulunan işlevlerden gelebilecek kullanıcı potansiyeli sayesinde de kendi kullanıcılarını seçtiğini söylemek mümkündür.

Genel anlamda müzelerin kamusalılığı etkileyen diğer bir neden de hem müzeciliğin başladığı ilk yıllardan bugüne ülke genelinde alınan kararlar ve değişen bakış ile müze işlevine atfedilen önemin artması hem de mimarlık alanında gelişen ve değişen teknolojilerle birlikte müze bina tasarımlarında halkın kullanımı noktasına önem verilmesidir. Ülke genelinde turizme verilen değerin ve kültürel miras kavramının öneminin artması ile de kentlerde müzelerin önem kazanması ve zamanla müze içeriğine eklenen işlevler ile kamusal kullanımının desteklenmesi de günümüz müzelerinin eski müzelere kıyasla kamusal olmasını sağlayan etkenler arasındadır. Müzelere sahip olduğu işlevler ile halkın katılımının dahil edilmesi ve örneğin Louvre Müzesi'nde olduğu gibi sanat eserlerine halkın el koyması sonucu müzenin kamuya geçmesi ile halkın kendi kamusallığını yaratarak sanatı toplumla yaklaştırma çabası sayesinde kamusal müzelerin ortaya çıkması da bu kamusallaşma sürecini etkileyen diğer faktörlerdir. Ülkemizdeki çağdaş müze örneklerini ulusötesi örneklerle değerlendirerek ele almak, kültürel miras ve turizm ile bağdaştırarak müzelerin içerik ve anlam adına gelişmesini desteklemek kamusal adına önem taşımaktadır. Bu da müzelerin yalnızca müze işlevi bazında depo ve sergi alanları olarak değil farklı kişiler tarafından farklı zaman dilimlerinde kullanımına olanak sağlayacak etkinlikler ile birlikte müze içeriğine eklenebilecek somut olmayan miraslarımıza ait mekanlarla da (Finlandiya Çağdaş Sanat Müzesi eki olan Fin saunası örneği gibi) mümkün olabilecektir.

KAYNAKÇA

- Aoki, M. (2002). *Léon Parvillée: Osmanlı modernleşmesinin eşiğinde bir Fransız sanatçı*. İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış doktora tezi, İstanbul.
- Artun, A. (2008). Müzecilikte Kamusallığın Kaynakları ve Özel Müzeler. 26. *Müzeler Haftası: Geçmişten geleceğe Türkiye'de müzecilik sempozyumu bildiriler kitabı* içinde, Ankara: Vekam, ss. 97-103.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi BCA, 30.1/114-721-4.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi BCA, 30.18.1.2/88-87-15.
- Bennett, T. (1995). *The birth of the museum: History, theory, politics*. Londra: Routledge.
- Carmona, M., Heath, T., Oc, T. ve Tiesdell, S., (2003). *Public places – urban spaces: The dimensions of urban design*. Oxford: Architectural Press Ltd.
- Cezar, M. (1971). *Sanatta Batı'ya açılış ve Osman Hamdi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Classen, C. (2007). Museum manners: The sensory life of the early museum. *Journal of Social History*, 40 (4), 895-914.
- Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi (1963b). Yetmişikinci Birleşim, D.1, C.11, T.2.
- Çaha, Ö. (2005). Mahrem kamusal alan, L. Sunar (Editör), *Sivil bir kamusal alan* içinde, s. 143-163. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Çaha, Ö. (2006). İdeolojik Kamusalın Sivil Kamusal Dönüşümü, A. Karadağ (Editör), *Kamusal alan ve Türkiye* içinde, s. 159-191. Ankara: Asil Yayın Dağıtım Şirketi.
- Çelik, Z. (1992). Displaying the Orient: Architecture of Islam at nineteenth-century world's fairs. Berkeley: University of California Press.
- Çetin, Y. (2007). Mustafa Kemal Atatürk Döneminde (1920- 1938) müze ve eski eserler konusunda yapılan çalışmalar, *Sanat Dergisi*, 12, 117-121.
- Çetinkaya, Y. D. (2008). 1908 Devrimi'nde alan ve kitle siyasetinin dönüşümü, *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 38, 125-140.
- Çubuk, M. (1991). Kamu mekânları ve kentsel tasarım, *Kamu mekânları tasarımı ve kent mobilyaları sempozyumu 1989*, ss. 15-17, Mimar Sinan Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, İstanbul.
- De Rojas, C. ve Camarero, C. (2008). Visitors' experience mood and satisfaction in a heritage context: evidence from an interpretation center. *Tourism Management*, 29 (3), 525-537.
- Die Presse, 25.4.1873; Wanderer, 25.4.1873; Neue Preussische Zeitung, 1.5.1873; Weltausstellungs-Zeitung, 26.4.1873 cited in Göğüş, 179.

- Falk, J. H. ve Dierking, L. D. (2000). *Learning from museums: Visitor experiences and the making of meaning*. Nashville TN: American Association of State and Local History.
- Gellner, E. (1992). *Postmodernism, region and religion*, Londra: Routledge.
- Greenhill, E.H. (1992). *Museums and the shaping of knowledge*. Londra, New York: Routledge.
- Göğüş, C. (2006). 19. yy. Avusturya gazeteleri ışığında Osmanlı İmparatorluğu'nun 1873 Viyana Dünya Sergisine katılımı. yayımlanmamış yüksek lisans tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Habermas, J. (2004). Giriş: Kamusal alanın sınırları, *Kamusal alan* içinde, M. Özbek (Editör), ss. 9-19. İstanbul: Hil Yayınları.
- Habermas J. (2014). *Kamusal alanın yapısal dönüşümü*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kaya, Ş. ve Güzel, H. (2007). *Türkiye'de müzecilik 100 müze 1000 eser*, C.I-II, İstanbul: Kültür Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Kent tarihi ve müzeleri Arşivi (2013). Çekül ve Tarihi Kentler Birliği.
- Köksal, A. H. (2013) Özel müzede kamusal alanın dönüşümü, *Genç Sanat*, 215.
- Madran, E. (1996). Cumhuriyet'in ilk otuz yılında (1920-1950) koruma alanının örgütlenmesi - 1, *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 16(1-2), 59-97.
- Oğan, A. (1947). *Türk müzeciliğinin 100'üncü yıldönümü*, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, İstanbul.
- Önder, M. (1989). Atatürk ve müzeler, *ATAM*, 6 (16), 63-74.
- Önge, M. (2018). Kültür mirasını tanımlamak için Türkiye'de kullanılan ilk özgün terim: Âsâr-ı Atîka, *Avrasya Terim Dergisi*, 6(1), 8-14.
- Öz, T. (1948). *Ahmet Fethi Paşa ve müzeler*, s 1, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Özbek, M. (2004). Giriş: Kamusal alanın sınırları, *Kamusal alan* içinde, M. Özbek (Editör), s.19-91. İstanbul: Hil Yayınları.
- Özer, İ. (2023). Cumhuriyet Dönemi Türk müzeciliği, *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 3, 273-287.
- Özkasım H.ve Ögel, S. (2005). Türkiye'de müzeciliğin gelişimi, *İTÜ Dergisi*, 2(1), 96-102.
- Özlü, N. (2018). From imperial palace to museum: The Topkapı Palace during the long nineteenth century, yayımlanmamış doktora tezi, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.
- Samsroth, K. (1995). *Grundlagen der Stadtraumgestaltung*. Viyana: Wien Stadtraum.
- Shabbar, N. (2001). Çocuklar için müze eğitimi, *Kent, toplum, müze: Deneyimler-katkılar, toplumsal tarih müzesi kuruluş sorunları sempozyumu*, Ed. B. Madran, ss. 68-69. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.
- Sitte, C. (1965). *City planning according to artistic principles*, Londra: Phaidon Press.
- Şahin, M. (2020). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e müzecilik tarihi (1846-1938)*. İstanbul: Kitapyurdu Yayıncılık.
- Şapolyo, E. B. (1936). *Müzeler tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- TBMM Zabıt Ceridesi (1942). Kırk ikinci inikat, D.VI, C.24, İ.3.
- TBMM Zabıt Ceridesi (1944). Seksen altıncı inikat, D.7, C.12, İ.1.
- TBMM Zabıt Ceridesi (1955). Otuz beşinci inikat, D.10, C.5, İ.1.
- TBMM Tutanak Dergisi (1986). 37'inci birleşim, D.17, C.33, İ.4.
- T.C. Resmî Gazete (1973). 14527 sayılı Resmî Gazete, 25 Nisan 1973.
- Tekinsoy, B. (2022). Halk eğitiminin taşra uygulamalarına bir örnek: Çorum Halkevi halk dersaneleri ve kurslar şubesinin faaliyetleri, *ASOBİD*, 12, 49-65.
- Weber, M. (2000). Şehir / Modern kentin oluşumu, çev. M. Ceylan, İstanbul: Bakış Yayınları.
- Yükselbaba, Ü. (2008). Kamusal alan modelleri ve bu modellerin bağlamları, *İÜHF C. LXVI*, 2, 227-272.

İnternet Kaynakları

- <https://kulturenvanteri.com/tr/yer/gedik-ahmet-pasa-medresesi-afyonkarahisar/#17.1/38.752895/30.54056>
Erişim: 04.06.2024
- <https://www.afyon.bel.tr/icerikdetay/399/503/arkeoloji-muzesi> Erişim: 14.05.2024
- <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44058/afyonkarahisar-muze-mudurlugu.html> Erişim: 12.06.2024
- <https://www.arkitera.com/haber/iste-yeni-afyon-muzesi/> Erişim: 12.06.2024
- <https://www.aa.com.tr/tr/kultur/afyonkarahisar-yeni-muzesi-acilis-icin-gun-sayiyor/2867673#>
Erişim:12.06.2024
- <https://www.afyonpostasi.com.tr/haberleri/klasik-muzik-festivali> Erişim: 12.06.2024
- <https://www.arkitera.com/haber/paristeki-bir-universite-kampusunde-tasarlanan-cagdas-muze-yapisi/> Erişim: 12.06.2024
- <https://www.arkitera.com/haber/modern-sanat-muzesine-yeni-ek-art-sauna/> Erişim: 12.06.2024

Araştırma Makalesi

İklim Değişikliğine Uyum-Mekansal Planlama Bütünleşme Sorununa Literatür Üzerinden Bakış: Türkiye Bağlamının Değerlendirilmesi*

Gökçe DEMİRCAN**, Mediha Burcu SILAYDIN***

Öz

İklim değişikliği, ekolojik ve toplumsal sistemleri günümüzde şiddeti ve sıklığı giderek artan bir şekilde tehlikelere maruz bırakarak risk yaratmaktadır. Bu nedenle iklim değişikliğinin olumsuz etkileriyle başa çıkabilmek ve zararlarını azaltabilmek için uyum stratejilerinin geliştirilmesi ve uygulanması gün geçtikçe daha da önemli hale gelmektedir. Toplumların bu tehlikelerden etkilenme durumları, sosyal, ekonomik, çevresel, fiziksel gibi başlıklar altında toplanabilecek birçok faktöre göre değişim göstermektedir. Ülke ve bölge ölçeğinden kent ölçeğine inen bir yelpazede mekansal gelişimin özellikleri de anılan etkilenme durumunun niteliğini ve düzeyini belirleyen önemli faktörlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle mekansal planlama, iklim değişikliği etkilerine karşı kentlerin daha dirençli hale getirilmesi için önemli araçlardan biri olarak görülmekte ve uyum stratejilerinin mekansal planlamayla bütünleştirilmesi gerektiği sıkça vurgulanmaktadır. Öte yandan literatür incelemesi yapıldığında bu bütünleşmenin sağlanmasının önünde bazı engeller ya da sorunlar olduğu görülmektedir. Bu makalede öncelikle uyum politikasının mekansal planlama ile bütünleşmesinin önündeki engeller literatür üzerinden ortaya konularak mevcut sorunların tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Bu tespitler ışığında makalede ayrıca Türkiye'deki planlama süreci irdelenerek ülkemizde mekansal planlama açısından mevcut durum belirtilen sorun bağlamında değerlendirilmiştir. Literatürde belirtilen sorunların Türkiye'de de mekansal planlama bağlamında var olduğu görülmüştür.

Anahtar Sözcükler: İklim değişikliğine uyum; Mekansal planlama; Bütünleşme sorunu; Türkiye.

* Bu makale, Gökçe Demircan'ın Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Şehir ve Bölge Planlama AnaBilim Dalı'nda yürüttüğü doktora tezi çalışmasına dayanmaktadır. Bu çalışma Dokuz Eylül Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri kapsamında (Proje No: FDK-2024-3475) desteklenmektedir.

**Doktora Öğrencisi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Ana Bilim Dalı, gkcedmrcn@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-4828-6143

***Prof.Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, burcu.silaydin@deu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-9843-3370

Copyright© Eksen Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Dergisi

<https://dergipark.org.tr/pub/eksen>

Geliş Tarihi: 13.11.2024 Kabul Tarihi: 08.12.2024

An Overview of Climate Change Adaptation-Spatial Planning Integration Problem through Literature: Evaluation of the Context in Türkiye*

Gökçe DEMİRCAN**, Mediha Burcu SILAYDIN***

Abstract

Climate change poses risks to ecological and social systems by exposing them to increasingly severe and frequent hazards. Therefore, the development and implementation of adaptation strategies are becoming increasingly important to cope with the negative effects of climate change and reduce its damage. The extent to which societies are affected by these dangers varies depending on many factors such as social, economic, environmental, and physical. The characteristics of spatial development, ranging from the national and regional scale to the urban scale, also emerge as one of the important factors determining the nature and extent of this impact. For this reason, spatial planning is regarded as a crucial instrument for enhancing urban resilience to the impacts of climate change, and it is frequently emphasized that adaptation strategies should be integrated with spatial planning. On the other hand, an examination of the existing literature reveals that there are certain impediments or problems preventing this integration. The objective of this article is to identify existing problems by revealing the impediments to the integration of adaptation policy with spatial planning through a review of the relevant literature. In consideration of these findings, the article also examines the planning process in Türkiye and evaluates the current status of spatial planning within the context of the aforementioned challenge. It can be observed that the problems mentioned in the literature also exist in the context of spatial planning in Türkiye.

Keywords: Climate change adaptation; Spatial planning; Integration problem; Türkiye.

*This article is based on Gökçe Demircan's doctoral thesis carried out at Dokuz Eylül University, Institute of Science and Technology, Department of City and Regional Planning. This study is supported by Dokuz Eylül University Scientific Research Projects (Project No: FDK-2024-3475).

**PhD student, Dokuz Eylül University, Institute of Science and Technology, Department of City and Regional Planning, gkcedmrcn@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-4828-6143

***Prof.Dr., Dokuz Eylül University, Faculty of Architecture, Department of City and Regional Planning, burcu.silaydin@deu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-9843-3370

Copyright© Eksen Journal of Dokuz Eylul University Faculty of Architecture

<https://dergipark.org.tr/en/pub/eksen>

Received: 13.11.2024 Accepted: 08.12.2024

GİRİŞ

İnsan kaynaklı iklim değişikliği, dünya çapında her bölgede birçok hava ve iklim olaylarını etkilemekte ve bu durum, gıda ve su güvenliği, insan sağlığı, ekonomiler ve toplum üzerinde yaygın olumsuz etkilere yol açmaktadır (IPCC, 2023). Bu etkilerle mücadele edebilmek ve dirençliliği artırabilmek için uyum politikası önem kazanmıştır. İnsan sistemlerinde uyum, gerçek veya beklenen iklime ve onun etkilerine karşı zararı hafifletme veya yararlı fırsatları değerlendirme sürecidir (IPCC, 2023). İklim değişikliği etkilerinin giderek yoğunlaşması ve şiddetinin artması nedeniyle nüfusun ve ekonomilerin büyük bir çoğunluğunu barındıran kentlerin daha dirençli hale getirilebilmesi için uyum stratejilerinin tanımlanması ve etkin uygulamaların sağlanması önem kazanmaktadır. Küresel olarak kentsel alanlarda kırsal alanlara göre daha fazla insan yaşamaktadır. 2050 yılına kadar dünya nüfusunun yaklaşık üçte ikisinin kentsel alanlarda yaşaması beklenmektedir (UN-HABITAT, 2024). Kentsel alanlar, dünya nüfusunun yarısından fazlasını barındırmasının yanı sıra inşa edilmiş varlıkların ve ekonomik faaliyetlerin çoğunu içermesi nedeniyle iklim değişikliğine karşı en fazla risk altında olan alanlardır (Revi vd., 2014). Bu nedenle iklim değişikliğine uyum müdahaleleri kentsel alanlara yönelmiş; diğer bir deyişle kentsel uyum politikalarının üretilmesi ve uygulanması iklim değişikliği ile temel mücadele alanlarından biri haline gelmiştir.

Çeşitli faktörlere bağlı olarak, iklim değişikliğinden etkilenme durumu ülkeler, bölgeler, kentler ve kent içindeki alanlarda farklı tür ve boyutlarda yaşanmaktadır. Bu durum, iklim değişikliğine uyum stratejilerinin de değişen kapsam ve ölçeklerde ve o alanın özelliklerinin dikkate alınarak geliştirilmesi gerektiğini göstermektedir. Ayrıca kenti içine alan üst ölçeklerden alt ölçeklere inen bir yelpazede mekansal gelişimin özellikleri de etkilenme durumunun niteliğini ve düzeyini belirleyen önemli faktörlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle mekansal gelişimin her ölçeğinde, uyum stratejilerinin söylem düzeyinde kalmayıp uygulanabilir hale gelmesi için planlamayla bütünleştirilmesi gerekmektedir. Bu çerçevede iklim değişikliğine uyumun sağlanmasında mekansal planlama önemli bir araç olarak görülmekte (Wilson, 2006; Schmidt-Thome ve Klein, 2011; Salata ve Yiannakou, 2023) ve uyum-planlama ilişkisinin kurulması gerektiği literatürde sıkça vurgulanmaktadır (örn., Brown, 2011; Pickett vd., 2014; Macintosh vd., 2015).

Planlama alanında iklim değişikliğine yönelik yapılan çalışmalar uzun dönem boyunca hafifletme odaklı diğer bir deyişle emisyon azaltımı yönünde ilerlemiş olmasına rağmen, krizin olumsuz etkilerinin sıklığını ve şiddetini artırması ve mekânsal planlamanın uyum amaçlarında öneminin kavranması nedeniyle mekânsal planlama ve uyumu konu edinen çalışmalar literatürde artan şekilde yer bulmaya başlamıştır. Bu kapsamda 2006 yılından sonra literatürde hızlı bir artış olduğu görülmektedir (Dhar ve Khirfan, 2017). Dolayısıyla ilgili literatürde mekansal planlama ve iklim değişikliğine uyum ekseninde yürütülmüş birçok çalışma yer almaktadır. Bu çalışmaları genellikle teorik ve kavramsal çerçeve geliştirilmesi (örn., Füssel, 2007; Rauws, 2017; van Stigt vd., 2017), kentsel alanlarda iklim değişikliğine uyumun arazi kullanım, altyapı, yeşil alan planlaması, yönetim, sürdürülebilirlik gibi farklı açılardan değerlendirilmesi (örn., Giordano, 2012; Govindarajulu, 2014; Maimaitiyiming vd., 2014; Carter, 2018; Dai vd., 2018); kırılganlık analizi ve risk değerlendirmeleri (örn., Balica vd., 2012; Tapia vd., 2017; Apreda vd., 2019; Aydın ve Kahraman, 2022) şeklinde gruplandırılmaktadır. Öte yandan giderek artan şekilde yer bulmasına rağmen, mekânsal planlama ile uyum stratejilerinin bütünleştirilmesi konusunda boşluklar ve sorunlu yanlar bulunduğu da literatürde sıkça tartışılan bir konudur (örn. Brown, 2011; Extrom ve Mosser, 2014; Nowak vd., 2023).

Üç tarafı denizle çevrili bir kıyı ülkesi olan Türkiye, iklim değişikliğinin etkileri açısından risk grubu ülkeler arasında yer almaktadır (TCCŞB, 2012). Ülkedeki kentler, iklim değişikliğine bağlı ortaya çıkan afetlere maruz kalmaktadır. Bu bağlamda kentlerin en çok karşılaştığı afetlerin başında seller yer almaktadır. Afetlere karşı daha dirençli kentlerin yaratılabilmesi için kentsel alanlara yönelik iklim eylem planlarında uyum stratejileri geliştirilmektedir. Bu stratejiler plana konu edilen kentin özelliklerine göre farklılaşmakla birlikte genellikle yeşil altyapının artırılması, yağmur suyunun yönetilmesi, altyapının iyileştirilmesi, riskli bölgelerdeki yapıların taşınması, kentlinin bilinçlendirilmesi

gibi alanlarda yoğunlaşmaktadır. Bu tür uyum stratejilerinin geliştirilmesi ve uygulanması, Türkiye için de oldukça önemlidir. Diğer yandan kentleşme ülkede hala devam etmektedir (Tunçer, 2015). Türkiye’de 2004 yılında Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi’ne taraf olunduktan sonra iklim değişikliğine yönelik ulusal düzeyde çalışmalara hızla başlanmış ve günümüze kadar önemli adımlar atılmış olmasına rağmen, ulusal politikaların yerel ölçeğe taşınmasında ve dolayısıyla uygulamaya aktarılmasında boşluklar olduğu görülmektedir. Türkiye’de görece az sayıda yerel yönetim iklim çabalarına başlamış durumdadır; diğer bir deyişle iklim değişikliği ile mücadelede kentsel politika üretme ve uygulama aşamasında henüz hiçbir adım atmamış yerel yönetim sayısı oldukça fazladır. Örneğin, Türkiye’de 2022 yılına kadar otuz Büyükşehir Belediyesi’nin iklim değişikliği eylem planları hazırlaması öngörülmüştür (Talu, 2019). Ancak bu otuz büyükşehirden sadece üç kentin uyum planı bulunmakta olup dokuz büyükşehirin azaltım stratejisi bulunmaktadır (Gergin, 2024). Bu noktada hem kentleşmenin devam ediyor olması hem de ulusal politikaların yerel ölçeğe taşınması açısından, mekansal planlama ve iklim değişikliğine uyum arasındaki bağlantının sağlanması Türkiye açısından da önemi artan bir konu haline gelmektedir.

Bu doğrultuda makalede öncelikle iklim değişikliğine uyumun mekansal planlama ile bütünleşmesinin önündeki engeller literatür üzerinden ortaya konularak mevcut sorunların tespit edilmesi amaçlanmakta; daha sonra bu tespitler ışığında Türkiye’deki planlama süreci eleştirel bir değerlendirmeye tabi tutularak söz konusu bütünleşmenin sağlanabilmesi hedefindeki mevcut durum ortaya konulmaktadır. Böylelikle ayrıca gelecekteki çalışmalar için yönlendirici bir perspektif çizilmeye çalışılmaktadır. Bu doğrultuda öncelikle “iklim değişikliği (climate change)”, “uyum (adaptation)”, “mekansal planlama (spatial planning)”, “bütünleşme (integration)”, “engeller/zorluklar (barriers/challenges)” anahtar kelimeleri ile literatür tarama yapılmıştır. Literatür taramasından elde edilen bilgiler doğrultusunda tespit edilen sorunlar gruplandırılmıştır. Devamında Türkiye’deki planlama süreci her bir grup bağlamında ayrı ayrı incelenmiştir.

İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNE UYUM-MEKANSAL PLANLAMA BÜTÜNLEŞMESİ BAĞLAMINDAKİ SORUNLAR

Avrupa’da İklim değişikliğine uyum çalışmalarında ilerlemeler olmasına rağmen, uyum boşlukları devam etmekte, pek çok girişim kısa vadeli risk azaltımına öncelik vermekte ve dönüşümsel uyum engellenmektedir (IPCC, 2023). Mekansal gelişimin uzun vadeli kalıcı olma durumu gözetildiğinde, uyum politikalarının mekansal planlama ile bütünleştirilmesinin dönüşümsel uyumun gerçekleşmesine katkı sağlayacağını söylemek mümkündür. İklim değişikliğine uyum, mekansal planlama uygulamasının doğal bir parçası haline gelirse sürdürülebilir bir dönüşümün başarılabilecektir (Wamsler vd., 2013). Öte yandan iklim değişikliğine uyum ile mekansal planlama arasında bağlantının sağlanması ve pratiğe yansıtılması kolay olmamakta; bu süreçte çeşitli engellerle karşılaşmaktadır. Bu engellerin tespit edilmesi ve çözüme kavuşturulması kentlerde ve planlama konusu bölgelerde iklim değişikliğine uyumun etkinliğinin ve uygulanabilirliğinin sağlanması açısından önem kazanmaktadır.

Uyum-planlama bütünleşmesi açısından önemli bir zorluk, sürecin anahtar elemanlarından biri olan yerel yönetimler bağlamında ortaya çıkmaktadır. Kentler fiziksel, mekansal, ekonomik, tarihi, sosyal, kültürel, çevresel, iklimsel özellikleriyle çeşitlenen alanlardır. İklim değişikliğinin etkileri dünya genelindeki birçok kentte farklı boyutlarda ve çeşitli düzeylerde hissedilmektedir. İklim değişikliğinin etkilerindeki bu coğrafi değişkenlik, kırılabilirlik analizi ve uyum için yerle özgü yaklaşımlara ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir (Measham vd., 2011). Yerel yönetimler, bütünsel bir anlayış içerisinde yerel planlar aracılığıyla kentlerin iklim değişikliğine karşı dirençli bir yapı göstermesinde önemli bir role sahiptir (Ekstrom ve Moser, 2014; Young ve Essex, 2020). Mekansal planlama, değişen koşullara karşı kentlerin daha dirençli hale getirilebilmesine olanak sağlayan şartların yaratılmasında planlama kararlarının yeniden düzenlenmesi ve etkinliğinin sağlanması için yerel yönetimlerce uygulanan bir çözüm aracıdır. Ancak yerel yönetimler ulusal düzeyde belirlenen iklim değişikliği uyum politikalarını yereldeki uyum stratejileri çalışmalarına dahil etmenin yollarını bulmakta zorluk yaşamaktadır.

(Brown, 2011; Measham vd., 2011; Wamsler vd., 2013; Stein ve Moser, 2014). Ulusal ya da bölgesel düzeyde belirlenen uyum politikaları söylem düzeyinde kalmakta, genellikle mevcut veya gelecekteki uyum planlarına rehberlik etmek için yönetim stratejilerini ve düzenlemelerini içermektedir. Bu ölçeklerde ortaya çıkan uyum araştırmalarının sağladığı çıktılar (politika temelli normatif uyum stratejileri) ile bir belediyenin yerel ölçekte ihtiyaç duyduğu girdiler arasında ölçek çatışması yaşanmaktadır (Berrang-Ford vd., 2011; Measham vd., 2011; Dhar ve Khirfan, 2017). Başarılı bir uyum planlaması için yerel düzeyde, özgün ve uygulanabilir kılavuz ilkelere ihtiyaç vardır (Measham vd., 2011; Giordano, 2012; Dhar ve Khirfan, 2017; Berrang-Ford vd., 2011). Bu nedenle sistematik, çok ölçekli ve çok boyutlu yaklaşımlar önem kazanmaktadır.

Öte yandan iklim verilerinin yetersizliği hem yerel yönetimlerin sürece dahil olmasını hem de planlama alanında karar üretimini kısıtlayan yerel düzeyde bir engel olarak karşımıza çıkmaktadır. İklim değişikliğinin yerelde yaratacağı etkilere yönelik güvenilir iklim tahminleri yetersiz kalmaktadır. Tahminlerde genellikle, IPCC değerlendirmelerinden yararlanılarak iklim uyum planlamasına yardımcı olacak senaryolar kullanılmaktadır (Measham vd., 2011). Oysa yerel düzeyde harekete geçebilmek için öncelikle sorun kapsamında mevcut durumu ortaya koyan, ölçeğine uygun veri ve tahminlere gereksinim bulunmaktadır. Yerel iklim değişikliği eylem planlarında bu tür tahminler yer almaktadır. Ancak sınırlı sayıda kent bu tür planlara sahiptir. Örneğin, Türkiye'deki otuz büyükşehir içinde 2020 yılı itibarıyla Gaziantep, Bursa, Denizli, İstanbul, İzmir, Kahramanmaraş, Kocaeli, Antalya ve Muğla kentleri sera gazı envanterinin çıkarılması, strateji belirlenmesi, etkilerin tespitini içeren iklim eylem planlarına sahiptir (Gergin, 2024). Birçok kent için uyuma katkı sağlayacak çeşitlilikte ve ölçekte iklim değişikliği bilgisine ve tahminlerine ihtiyaç duyulmaktadır. İklim ile ilgili erişilebilir ve anlaşılır veri eksikliği ve belirsizliklerin yanı sıra bilgi transferinde de sorunlar yaşanmaktadır (Ekstrom ve Moser, 2014; Dhar ve Khirfan, 2017). Belediyelerin hem kentsel hem de kırsal alanlarda iklim değişikliğine karşı kırılganlığa ilişkin bilgilere erişimi yetersiz kalmaktadır (Measham vd., 2011). Diğer yandan iklim değişikliğinin yeni ve farklı bir konu olması ve henüz öncelik haline gelememesi ve ayrıca uyum sürecinde yol gösterici rehberlerin eksikliği (Ekstrom ve Moser, 2014) ve katılımcı araştırma yöntemlerinin uygulanmaması (Dhar ve Khirfan, 2017) gibi etkenler uygulamaya yönelik eylemlerin gerçekleştirilmesinde birer engel teşkil etmektedir.

Yaygın olarak karşılaşılan bir diğer engel ise kurumsal ve yönetimsel sorunların varlığı ile finans kaynaklarının yetersizliğidir. Yönetişim, uyumu yönlendirme sürecidir ve yönetim sorunu uyum için karar verme sürecini engelleyen geniş bir yelpazedeki operasyonel sorunları kapsamaktadır (Waters vd., 2014). Bu kapsamda karşılaşılan sorunlardan biri siyasi irade eksikliğidir (Runhaar vd., 2012; Carter ve Sherriff, 2016; IPCC, 2023). İklim değişikliğine yönelik siyasi kararlılığın olmayışı, uyum temalarının planlama mevzuatı ve düzenlemelerine dahil edilmesini sınırlayabilmektedir (Carter ve Sherriff, 2016). Farkındalığın olmaması, kurumsal kapasitenin zayıf olması, ilgili kurumlar arasında iletişim ve koordinasyon yetersizliği, disiplinler arası bağlantıların sağlanamaması, yasal engellerle karşılaşılması, eksik veya parçalı yönetim yapısı ile aktörlerin tutumları (Measham vd., 2011; Brown, 2011; Ekstrom ve Moser, 2014; Dhar ve Khirfan, 2017; IPCC, 2001) bu kapsamda karşılaşılan önemli sorunlardır. Planlama sürecini etkileyen ve uygulanabilir eylemlerin gerçekleştirilmesinin önünde önemli bir zorluk olarak ortaya çıkan sorun ise kaynak ve finansman kısıtlamalarıdır (Measham vd., 2011; IPCC, 2001; Ekstrom ve Moser, 2014). Yetersiz finansman ve finansmana yönelik siyasi çerçeve ve teşviklerin eksikliği, uyum konusundaki uygulama boşluklarının temel nedenleridir (IPCC, 2023). Özellikle gelişmekte olan ülkelerde finans kaynaklarının yetersizliği uyuma yönelik iklim eylemini kısıtlamaktadır (IPCC, 2023). Sonuç olarak, finansal, teknolojik, bilişsel, davranışsal, politik, sosyal, kurumsal ve kültürel kısıtlamalar uyum tedbirlerinin hem uygulanmasını hem de etkinliğini sınırlamaktadır (IPCC, 2007).

İklim değişikliğine uyum eylemlerinin kentsel düzeydeki politikalara entegre edilmesi kentlerdeki kırılganlık dokusu hakkında kapsamlı bir bilgi gerektirmektedir. Kırılganlığın mekânsal örüntüsü uyum eylemine acilen dikkat edilmesi gereken alanları belirlemeyi sağlarken, kırılganlık değerlendirmesi de yerel mekansal ölçeklerde politika müdahalesine ve önceliklendirmeye olanak tanımaktadır (Kumar vd., 2016). Ancak, ulusal ve yerel düzeyde sağlanan kırılganlık çalışmaları yetersiz kalmaktadır (Porio,

2011; Kumar vd., 2016). Ayrıca daha üst ölçekli kırılabilirlik değerlendirmelerinden elde edilen sonuçların yerel ölçekte kavramsal ve teknik olarak uygulanmasında da zorluk yaşanmaktadır (Kumar vd., 2016). Arazi kullanım planları ve kalkınma programları, yerel düzeyde kentsel yoksul toplulukların girişimleriyle uyumlu olmamakta (Porio, 2011), yerel yönetimler iklim değişikliğine karşı kırılabilirlik hakkında mekânsal olarak açık bilgiden yoksun kalmaktadır (Kumar vd., 2016). Bu sorunların temelinde büyük ölçüde, etkili kentsel politikaların ve yerel yönetimin eksikliği görülmektedir (Porio, 2011). Bu nedenle, yerleşimlerdeki kritik iklim değişikliği kırılabilirliklerine ilişkin çok daha fazla sayıda ve çeşitlilikte örnek alan çalışmalarına ihtiyaç duyulmaktadır (IPCC, 2001).

Literatürde kapsamlı yer bulan bir diğer zorluk da kentsel planlama ve tasarım disiplinlerine yönelik uyum çalışmalarının yetersizliğidir. Kentsel alanlarda iklim değişikliğine uyumun kentsel planlama aracılığıyla gerçekleştirilmesine yönelik çalışmalar oldukça sınırlı kalmaktadır. Mevcut uyum stratejilerinin çoğu, dönüştürücü olmaktan ziyade sosyo-ekolojik sistemleri sürdürmeye yönelik mevcut uygulamalarda yapılan küçük değişiklikleri içeren kademeli uyum olarak tanımlanmaktadır (Termeer vd., 2017; Young ve Essex, 2020). İklim değişikliğinin kentsel alanlar üzerindeki zorluklarının çok boyutlu, çok disiplinli ve çok ölçekli olduğu göz önüne alındığında, bu konunun kentsel planlama ve tasarım disiplinine daha fazla entegre edilmesi gerekmektedir (Dhar ve Khirfan, 2017). Kentsel alanlarda iklim değişikliğine uyumun sağlanmasında daha geniş sürdürülebilirlik hedefleri içeren (Brown, 2011; Termeer vd., 2017), risk faktörünü ele alan, sadece kentsel dokunun karakteristik fiziksel özelliklerini değil aynı zamanda ilgili çevresel, sosyo-kültürel, politik, ekonomik koşullara duyarlı (Brown, 2011; Wamsler vd., 2013) eylemler önem kazanmaktadır. Bağlam, uyum için kilit nokta olup kırılabilirlik değerlendirmek ve uyum seçeneklerinin belirlenmesinde sürekli olarak bağlama özel, katılımcı ve topluluk temelli araştırma yöntemlerini gerektirmektedir (Dhar ve Khirfan, 2017). Bu doğrultuda, sürdürülebilir kalkınma planları dahil (Brown, 2011; Dhar ve Khirfan, 2017; Termeer vd., 2017) yerel ölçekte ekolojik tasarım ve kentsel yeşil altyapı (Steiner, 2014) planlama politikaları ve uygulamalarını içeren, havza veya ulaşım planı gibi kapsamlı bir planın parçası olabilecek (Dhar ve Khirfan, 2017) yerel uyum eylem planlarına ihtiyaç duyulmaktadır.

Bu incelemelerden hareketle, uyum- mekansal planlama bütünleşmesi bağlamındaki zorluklar/engelleri 5 ana grupta toplamak mümkündür (Tablo 1).

Tablo 1. İklim değişikliği ve mekânsal planlama entegrasyon sorununun nedenleri

İklim değişikliği ve mekânsal planlama entegrasyon sorununun nedenleri	Kaynaklar
(1) Yerel düzeyde özgün, uygulanabilir eylemler sorunu ve ölçek çatışması	Brown, 2011; Berrang-Ford vd., 2011; Measham vd., 2011; Giordano, 2012; Runhaar vd., 2012; Wamsler vd., 2013; Ekstrom ve Moser, 2014; Stein ve Moser, 2014; Dhar ve Khirfan, 2017; Young ve Essex, 2020.
(2) Yerel bilgi, iklim verisi ve yol gösterici kılavuzların eksikliği	IPCC, 2001; Brown, 2011; Measham vd., 2011; Runhaar vd., 2012; Ekstrom ve Moser, 2014; Stein ve Moser, 2014; Carter ve Sherriff, 2016; Dhar ve Khirfan, 2017; IPCC, 2023.
(3) Kurumsal ve yönetsimsel sorunlar, finans kaynaklarının yetersizliği	IPCC, 2001; IPCC, 2007; Brown, 2011; Measham vd., 2011; Runhaar vd., 2012; Ekstrom ve Moser, 2014; Waters vd., 2014; Carter ve Sherriff, 2016; Dhar ve Khirfan, 2017; IPCC, 2023
(4) Kırılabilirlik analizlerinin yetersizliği	IPCC, 2001; Porio, 2011; Kumar vd., 2016; Isfata ve Raihan, 2022.
(5) Yerel uyum planlarının kentsel planlamayı yönlendirecek nitelikte olmaması	Brown, 2011; Wamsler vd., 2013; Dhar ve Khirfan, 2017; Termeer vd., 2017; Young ve Essex, 2020.

TÜRKİYE'DEKİ PLANLAMA SÜRECİ BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRME

İklim değişikliğine uyum stratejilerinin geliştirilmesi ve uygulanması, Türkiye kentleri için de önemli bir konudur. Bu konuda çalışmalar yapılmakta ve ilerlemeler kaydedilmekle birlikte, bu süreçte çeşitli zorluklarla da karşılaşmaktadır. Dolayısıyla bu bölümde yukarıda yapılan tespitler doğrultusunda ülkemizdeki planlama süreci incelenmekte ve böylelikle bütünleşme sorunu bağlamında mevcut durum değerlendirilmektedir.

Yerel Düzeyde Özgün, Uygulanabilir Eylemler Sorunu ve Ölçek Çatışması

1940 yılı Türkiye 2004 yılında Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'ne, 2009 yılında Kyoto Protokolü'ne, 2020 yılı sonrasında iklim değişikliğine yönelik atılacak adımların çerçevesini oluşturan Paris Anlaşması'na ise 2021 yılında taraf olmuştur. Bu anlaşmalar gereği süregelen bir dizi iklim değişikliği stratejisi, ulusal eylem planı, uyum stratejisi ve eylem planı, ulusal bildirimler yayınlamaktadır. Türkiye Ulusal İklim Değişikliği Stratejisi 2010-2020 raporunda (TCCŞB, 2012a), iklim değişikliği kapsamındaki ulusal vizyon "iklim değişikliği politikalarını kalkınma politikalarıyla entegre etmiş; enerji verimliliğini yaygınlaştırmış; temiz ve yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımını arttırmış; iklim değişikliğiyle mücadeleye özel şartları çerçevesinde aktif katılım sağlayan ve yüksek yaşam kalitesiyle refahı tüm vatandaşlarına düşük karbon yoğunluğu ile sunabilen bir ülke olma" şeklinde tanımlanmaktadır. Bu vizyon doğrultusunda, Türkiye İklim Değişikliği Uyum Stratejisi ve Eylem Planı 2011-2023 raporunda (TCCŞB, 2012b), belirli sektörlerle ilişkin (su kaynakları yönetimi; tarım ve gıda güvencesi; ekosistem hizmetleri, biyolojik çeşitlilik ve ormancılık; doğal afet risk yönetimi ve insan sağlığı) benimsenen amaç ve hedefler ile bu hedeflerin uygulanmasına yönelik eylemler yer almaktadır. Her bir sektöre dair belirtilen bu eylemlerin genel stratejiler şeklinde tanımlandığı görülmektedir. Bu stratejilerin uygulanabilir olması, hem yerel ölçeğe taşınmasına hem de bazı stratejiler açısından mekansal planlama ile bütünleştirilmesine bağlıdır. Türkiye'de mekansal planlama kademeleri Mekansal Planlar Yapım Yönetmeliği'nin 6. Maddesine göre, ölçek sırası itibarıyla Mekânsal Strateji Planı, Çevre Düzeni Planı, Nazım İmar Planı ve Uygulama İmar Planı şeklinde tanımlanmıştır. Erdin ve Aydın (2021) çalışmalarında, ulusal uyum stratejilerinin su kaynakları yönetimi, tarım sektörü ve gıda güvencesi konuları açısından Mekansal Strateji Planı ve Çevre Düzeni Planı; ekosistem hizmetleri, biyolojik çeşitlilik ve ormancılık ile ilgili konularla daha çok Çevre Düzeni Planı ve Nazım İmar Planı; doğal afet risk yönetimi ve insan sağlığı kapsamında ise daha çok uygulama düzeylerinin devreye girdiği ve Nazım İmar Planı ve Uygulama İmar Planı türlerinin ilişkili olduğunu saptamışlardır. Öte yandan Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı tarafından hazırlanan, 2024-2030 yıllarını kapsayan İklim Değişikliğine Uyum Stratejisi ve Eylem Planı'nda, daha önceki planda yer alan sektörlerle ek olarak kent, enerji, turizm ve kültürel miras, sanayi, ulaşım ve iletişim, sosyal kalkınma sektörleri dahil edilmiştir. Ayrıca kentlerin ve kentlilerin uyum kapasitelerinin ve dirençliliğinin artırılması stratejik hedef olarak belirlenmiştir. Böylelikle planda kent ve yerel ölçeğin daha çok vurgulandığı görülmektedir. Türkiye mekansal planlama sürecinde yer alan plan türlerinin her biri farklı ölçeklerde ve dolayısıyla farklı düzeyde alanlara yönelik hazırlanmaktadır. Erdin ve Aydın (2021)'in ortaya koyduğu haliyle, ulusal stratejiler ve mekansal plan türleri arasındaki ilişkinin uygulamada kurulabilmesi için öncelikle aralarındaki ölçek farklılıklarını giderecek yöntemlerin tanımlanması gerekmektedir. Bu noktada ulusal ölçekte hazırlanan stratejilerin, bölge, il ve kent ölçeklerinde hazırlanan mekansal planlarla arasındaki ölçek farklılığını gidermek üzere ara mekanizmalar gerekmektedir. Dolayısıyla şu sorunun yanıtının aranması önem kazanmaktadır: Ulusal ölçekte üretilen stratejilerin, bölge, kent ve kent parçası ölçeğine yönelik hazırlanan mekansal planlarla arasındaki ölçek farklılığını gidermek üzere tanımlanması gereken ara mekanizmalar ne olmalıdır? Üst ölçekte belirlenen stratejilerin yerel ölçekte nasıl yorumlanacağı, nasıl bir çerçevede ele alınacağı, nasıl bir yöntem izleneceği, yerel planlara sistematik bir şekilde nasıl dahil edileceği, yol gösterici kılavuzların ve uygulama aşamalarının nasıl gerçekleştirileceği gibi bir dizi soru ortaya çıkmaktadır. Sorulara yanıt arayışında yerel ölçekli iklim eylem planları önemli bir noktada bulunmaktadır. Bununla birlikte tüm yerel yönetimleri kapsayacak şekilde bu eylem planlarının

yaygınlaştırılması gerekmektedir. Bu noktada en önemli sorunlardan biri, büyükşehir belediyeleri ve diğer belediyelerin yerel iklim eylem planları hazırlamaları için yasal dayanaklarının olmaması ve ayrıca etkin uygulama ve takip için de hukuki dayanak eksikliğidir (Arı ve Aydın, 2019). Yerel iklim eylem planları, ulusal hedeflerin kent ölçeğine taşındığı ara mekanizma olabilirler ve aynı zamanda mekânsal planlamaya iklim hedeflerinin entegre edilmesinde bir üst çerçeve oluşturabilirler. Ayrıca yereli ve kenti, iklim değişikliği bağlamında tanımaya uygun bir altlık da sağlama potansiyele sahiptir. Ancak bu boşluk, söz konusu araçsallığın işlevsel kılınmasının önünde bir engel oluşturmaktadır.

Yerel Bilgi, İklim Verisi ve Yol Gösterici Kılavuzların Eksikliği

Planlamanın ilk aşaması veri toplama ve analizdir. Analiz aşaması, planlaması yapılacak alanın çeşitli konular bağlamında tanınmasını sağlamaktadır. Bu tanıma yolu iklim çabalarının planlama süreçlerine aktarılması için de zaruridir. Bu bağlamda önemli bir eksiklik yerel bilgi ve iklim verisi olarak tespit edilmiştir. Türkiye’de de bu konuda eksiklik bulunmaktadır. Örneğin sera gazı emisyon envanteri ulusal düzeyde bulunmasına rağmen, kentlerin emisyon miktarları ve sektörel dağılımlarına ilişkin bilgiler, Başkanlar Sözleşmesini imzalamış ve yerel iklim eylem planını hazırlayan birkaç kentsel yerleşim dışında bulunmamaktadır (Aydın ve Kahraman, 2022). Öte yandan mevcut iklim verileri de planlama süreçlerine dahil edilememektedir. Dursun vd. (2016), iklimsel verilerin planlama sürecinde etkisinin olmadığını doğrulayarak, iklim verilerinin tüm plan kademelerinde bahsi geçen bir konu olmasına rağmen kararlara yansımayan bir olgu olarak karşımıza çıktığını belirtmektedir. Ayrıca doğa ve çevre koruma, afet riski azaltma gibi konularda güçlü kararlar vermek için kullanılacak mekânsal veriler de yetersiz kalmaktadır (Karadağ vd., 2022). Ayrıca planlama açısından iklimsel verilerin mekansal planlar diline girdi yapabilecek şekilde yorumlanması, modellenmesi ve haritalandırılmasını sağlayacak bilimsel araçlara da ihtiyaç duyulmaktadır (Peker ve Aydın, 2019). Dolayısıyla öncelikle planlama süreçlerine uyum stratejilerinin entegre edilebilmesi için, ihtiyaç duyulan veri türlerinin ne olduğunun tespit edilmesi gerekmektedir.

Yasa ve yönetmelikler kuşkusuz uyulması gereken genel kaideleri belirleyen temel metinlerdir. Bununla birlikte planlamada planın yapılacağı alanın çeşitli özelliklerine göre değişen esneklikte karar üretim becerisi de önemlidir. İklim ile uyumlu olma hedefleri gözetildiğinde, planın türüne ve ölçeğine göre değişen düzeyde alanın iklimsel nitelikleri planlama kararlarını yönlendiren önemli bir veri haline gelmektedir. Bu noktada plancıyı iklimle uyumlu yapılaşma kararı üretmesi yönünde yönlendirecek rehber niteliğindeki yönlendirici metinlere gereksinim bulunmaktadır. Bu açıdan ele alındığında Türkiye’de mekansal planlama sürecinin sadece ilgili yasa ve yönetmeliklerin eşliğinde yürütülüyor olması bir eksikliktir. Yasal olarak bağlayıcı metinler olmamakla birlikte, iklime duyarlı yapılaşma bağlamında ulusal literatür zengin bir çerçeve sunmaktadır (örn. Toy vd., 2019; Yavaş ve Yılmaz, 2020; Güzel ve Kavak, 2021). Literatürde yer alan iklim duyarlı yapılaşma önerilerinin uygulanması halinde gerçekleşecek enerji sakınımları, iklim değişikliğinin hafifletilmesi bağlamında katkı sağlayacaktır. Öte yandan iklim değişikliği, yol açtığı tehlikeler bütününde gözetildiğinde sadece iklime duyarlı yapılaşma ile sınırlı kalamayacak bir kapsamda iklim ile ilgili konuların planlamanın kapsamına dahil edilmesine gerektirmektedir. Bu çerçevede, farklı bölgelere göre değişen iklim verilerinin planlama sürecinde gözetilmesinin yanı sıra iklim değişikliğine bağlı olarak planlamaya konu olan alanın bundan nasıl etkileneceğine ilişkin de veri ve bilgilere gereksinim bulunmaktadır. Örneğin bir kıyı kenti ile bir iç kesim kentinin maruz kalacağı tehlikeler coğrafi konum nedeniyle farklılaşmaktadır. Planlama açısından iklim değişikliğine yönelik bilgilerin olması ya da konu ile ilgili üst ölçekteki bilgilerin yerel ölçekte yorumlanabilmesine imkan sağlayacak nitelikte olması gerekmektedir. Sonuç olarak çeşitli düzeylerdeki iklim değişikliği bilgilerinin eksikliği ülkemizdeki uyum çalışmaları için de önemli bir engel teşkil etmektedir.

Kurumsal ve Yönetimsel Sorunlar, Finans Kaynaklarının Yetersizliği

İklim değişikliği yönetimi, küresel, ulusal ve yerel düzeyleri kapsayan ve aynı zamanda devlet, yerel yönetimler, bilim insanları ve sivil toplum kuruluşları gibi aktörleri içine alan çok düzeyli ve çok aktörlü bir yapıya sahiptir (Özer, 2017). Ulusal bağlamda devlet düzeyi söz konusu çok düzeyli yapının ilk basamağını oluşturmaktadır. Özışık (2020), Türkiye’de devletin iklim değişikliği ile mücadele noktasında temel muhatabı olarak BM çatısı altındaki uluslararası iklim rejimi şeklinde karşımıza çıktığını belirtmekte ve bu nedenle iklim değişikliğinin bir dış politika konusu olarak görünmeye devam ederek ulusal düzlemde içselleştirilemediğini vurgulamaktadır. Özışık tarafından yapılan bu tespit, ulusal düzeyde üretilen politikaların uygulama ölçeğine taşınamamasının, diğer bir deyişle yerele aktarılamamasının önemli bir nedenidir. İklim değişikliği küresel bir sorun olmakla birlikte hem soruna yol açan faktörler hem de etkileri yerel ölçeklidir. Daha farklı bir ifadeyle bu küresel sorunla mücadelenin en önemli ölçeği yereldir. İklim değişikliğine uyum sürecinde merkezi yönetim tarafından yürütülen çalışmalar ile uluslararası ve ulusal düzeyde iş birlikleri yoluyla atılan adımlar, yerel yönetimin desteği ile kentsel alanlarda tam anlamıyla etkin ve uygulanabilir hale gelebilmektedir (Parlak ve Partigöç, 2022) ve yerel yönetimlerin katkısı olmadan iklim değişikliği ile mücadelenin kazanılamayacağı düşüncesi uluslararası arenada güçlü bir şekilde kabul görmüş durumdadır (Uysal, 2022). Dolayısıyla iklim değişikliği ile mücadelede yerel yönetimler önemli aktörler olarak öne çıkarlar. Ancak yerel yönetimlerin iklim değişikliğine yönelik strateji ve eylem kararları üretme ve bunları uygulama konusunda karşılaştığı zorluklar bulunmaktadır. Yönetişim sorunlarının iklim değişikliğiyle mücadele bağlamında ulusal düzey ile yerel düzey arasındaki bağlantı boşluklarına yol açması bu zorluklardan biridir. Demirci (2015), Türkiye’deki kentsel iklim yönetimi merkezi idarenin ve yerel yönetim ağ bağlarının yönlendirmesine bağlı olarak etkili olduğunu; dolayısıyla ülkemizde yerel yönetimlerin kendi başına değil, ancak çok kademeli yönetim bağlantıları yoluyla iklim değişikliği politikaları uygulayabileceğini ifade etmektedir. Yerel yönetimlerin iklim değişikliği bağlamında başarılı olmasının başlıca koşullarından biri merkezi yönetimlerin sağlayacağı destek ve yardımlardır (Balaban, 2010). Dolayısıyla yerel yönetimleri harekete geçirme noktasında merkezi yönetimin desteğinin önemi açıkça ortadadır. Bunun yanı sıra yerel yönetimlerin iklim değişikliği konusundaki farkındalıkları ve kurumsal kapasiteleri de harekete geçmeleri bağlamından önem kazanan unsurlardır. Yerel yönetimler hali hazırda birçok kentsel sorunla uğraştığı ve seçim süreleri belli bir zaman dilimiyle kısıtlı olduğu için (Uray, 2023), görece uzun vadeli sonuçlar elde edilebilecek olan iklim değişikliğine yönelik çalışma yapma konusunda genellikle istekli olmamaktadır. Türkiye’de yerel yönetimlerin iklim değişikliği çabalarını teşvik edecek ya da sağlayacak yasal bir çerçevenin olmaması da bu sayılan sorunların varlığında iklim değişikliği mücadeleleri önünde önemli bir engel oluşturmaktadır. Ayrıca, merkezi ve yerel yönetimler arasında görev, yetki ve sorumluluk konusunda ortaya çıkabilecek bazı anlaşmazlıklar iklim değişikliği konusunda kendilerinden beklenen adımları atmada yetersiz kalmalarına sebep olmaktadır (Uysal, 2022).

Anılan kurumsal ve yönetimsel sorunlar, özellikle yerel yönetimlerin yapma, yaptırma ve onama yetkisindeki plan kademelerinin uyum stratejileri çerçevesinde işlevselleştirilebilmesi önünde bir engel teşkil etmektedir. Diğer yandan, iklim değişikliği sorunundan bağımsız olarak mekansal planlama sürecinin kendi içinde taşıdığı yönetimsel sorunlar da söz edilen engelin boyutunu artıracaktır. Türkiye’de mekansal plan sınırları içerisinde yetkilendirilmiş birden fazla kurum olabilmekte bu da yetki karmaşası sorununa yol açmaktadır. Parçacı plan yapım ve onay yetkileri, bütünselliği bozmakta ve yetki karmaşası sorunlarını beraberinde getirmektedir (Dokumacı ve Polat, 2024; TCBİB, 2009). Aynı alanda farklı kurumların planlama yetkisine sahip olması veya bir alanın farklı bölümlerinin farklı kurumlar tarafından planlanıyor olması ya da yetkinin net olarak kimde olduğunun bilinmemesi denetim mekanizmalarının kurulmasını engellemekte, plan kararlarının eşgüdüm içinde üretilmesini ve üretilen kararların uygulanmasını zorlaştırmaktadır (TCBİB, 2009). Bu noktada, coğrafi bütünlüklerin uyum stratejileri açısından önemi göz önünde bulundurulduğunda anılan yetki karmaşası da uyum-planlama bütünleşmesini zorlaştıran bir unsur olmaktadır.

Kırılganlık Analizlerinin Yetersizliği¹

İklim değişikliğine uyumun sağlanmasında bir ön koşul olan kırılganlık analizleri büyük önem taşımaktadır. Kırılganlık analizleri kente yönelik iklim eylem planlarının hazırlanmasında ve uyum politikalarının belirlenmesinde önemli aşamalardan biri olarak tariflenmektedir. Benzer şekilde mekânsal planlama aracılığıyla kentsel dirençliliği artırmak ve uyuma dönük kararlar üretebilme hedefinde de bu analizler önem taşımaktadır. İklim değişikliğine uyum her ölçekte gereklidir. Dolayısıyla, iklim değişikliği etkilerine karşı çeşitli ölçeklerde ve kapsamlarda kırılganlık analizleri değerlendirilmelerine ihtiyaç duyulmaktadır.

Kırılganlık analizleri, bir kentin iklim değişikliğinin hangi etkilerine karşı neden savunmasız olduğunun tespitinde kullanılmakta ve kentin olumsuz etkilenme eğiliminin mekânsal dağılımının belirlenmesini sağlamaktadır. Türkiye’de mekânsal planlamayı yönlendiren önemli yasal metinlerden biri 14.06.2014 Resmî Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe giren Mekansal Planlar Yapım Yönetmeliği’dir. İlk yayınlandığı halde afetin daha ziyade deprem odaklı ele alındığı bir yapıya sahip olan (Aydın, 2021) yönetmeliğin, 2024 yılında yapılan değişikliklerle iklim değişikliğine de vurgu yapan bir içeriğe kavuştuğu görülmektedir. Söz konusu değişiklik ile yönetmeliğin amacına (Madde 1), “afet ve iklim değişikliği kaynaklı tehlike ve risklere karşı dirençli” çevreler oluşturmak ifadesi eklenmiştir. Ayrıca yönetmeliğin 8. madde 10. bendinde “Afet ve diğer kentsel risklerin yüksek olduğu yerleşmeler veya yapı kentsel çevre için, gerekli görülmesi halinde kentsel risk analizleri veya sakınım planlaması çalışmaları yapılır. Afet ve diğer kentsel riskler için yapılmış risk azaltıcı tedbirler planlarda esas alınır” ifadesi yer alırken, söz konusu değişiklikte aynı bende “Deprem, sel/taşkın, kütle hareketi (heyelan, çığ, kaya düşmesi, obruk ve benzeri), tsunami, yangın ve benzeri gibi doğal afet tehlikeleri ve iklim değişikliği kaynaklı riskler ile insan kaynaklı kitlesel göç, endüstriyel/kimyasal kazalar ve benzeri gibi diğer kentsel risklerin yüksek olduğu yerleşmeler veya yapı kentsel çevre için gerekli görülmesi halinde kentsel risk analizleri veya afetlerden sakınım planlaması çalışmaları yapılır” ifadeleri eklenmiştir. Dolayısıyla 2024 yılında yapılan bu değişiklik ile bu bendin içeriğinin geliştirilerek afet tiplerinin açıkça ifade edildiği ve iklim değişikliğinden kaynaklı risklere de vurgu yapıldığı görülmektedir. Kırılganlık analizleri açısından en önemli değişiklik, genel planlama esasları ile ilgili 7. Madde’de görülmektedir. Bu maddenin 9 bendinde “Planlarda doğa kaynaklı deprem, sel/taşkın, kütle hareketi (heyelan, çığ, kaya düşmesi, obruk ve benzeri), tsunami, yangın gibi afetler ile insan ve teknoloji kaynaklı endüstriyel/kimyasal kazalar, kitlesel göç ve benzeri tehlikelere yönelik olarak; ilgili kurum ve kuruluşlarca üretilen bilgi, belge, analiz, etüt ve haritalar, jeolojik ve hidrolojik yapıya ilişkin bilgiler, doğa kaynaklı veriler, varsa iklim değişikliğinin olumsuz etkilerine ilişkin etkilenebilirlik ve risk analizleri, meteorolojik verilerin ve bulguların analizleri ve il afet risk azaltma planlarında öngörülen öneri ve önlemler esas alınır” denilmektedir. Bu bend ile planlarda kırılganlık (etkilenebilirlik) analizlerinin esas alınması gerektiği açıkça ifade edilmiştir. Yönetmelikte “iklim değişikliğine ilişkin etkilenebilirlik ve risk analizleri”ne, Mekânsal Strateji Planları’na dair esaslar ile ilgili 14. Madde (b bendi)’de, Çevre Düzeni Planları’na dair esaslar ile ilgili 19 Madde (h bendi)’de ve imar planlarına dair esaslarla ilgili Madde 23 (v bendi) ve Madde 24 (j bendi)’te yer verildiği görülmektedir. Dolayısıyla ülkemizdeki planlama hiyerarşisi içinde yer alan tüm plan kademelerinde iklim değişikliği kırılganlık analizlerinin yapılması gerektiği belirtilmektedir. Mevcut planlar için yapılmamış olması nedeniyle kırılganlık analizlerinin eksikliği Türkiye mekansal planlama süreci için de bir sorun niteliği taşımakla birlikte, 2024 yılında yapılmış olan bu değişiklik ile bundan sonraki planlama süreçleri için kırılganlık analizlerinin bağlayıcı ve temel analizlerden biri olarak tanımlanmış olmasının bu eksiliği ileriki zamanda gidereceği düşünülmektedir. Bu noktada kırılganlık analizlerinin şehir planlama eğitim süreçlerinde yerini bulması ve yaygınlaşması da önemli bir husustur.

¹ İngilizce’de “vulnerability” olarak ifade edilen “kırılganlık” terimi, ulusal literatürde “etkilenebilirlik”, “zarar görülebilirlik”, “savunmasızlık” gibi farklı çeviriler halinde de kullanılabilir.

Yerel Uyum Planlarının Kentsel Planlamayı Yönlendirecek Nitelikte Olmaması

İklim değişikliğine uyum ve mekansal planlama bütünleşmesi bağlamında literatürden tespit edilen son sorun alanı, kentsel planlama ve tasarım disiplinine yönelik uyum çalışmalarının yetersizliğidir. Diğer bir deyişle, kentsel alanlarda iklim değişikliğine uyumun kentsel planlama aracılığıyla gerçekleştirilmesine yönelik çalışmalar oldukça sınırlı kalmaktadır. Bu noktada kentsel uyum politikaları ve kentsel planlama açısından ortak bir ilişki zeminin sağlanabileceği yerel iklim değişikliği eylem planları önemlidir. Çünkü bu planlar sadece iklim değişikliği ile ilgili hafifletme ve uyum hedefleri ve eylemleri belirlemeleri açısından değil aynı zamanda mekansal planlama için de rehber niteliği taşıyabilme potansiyeline sahip olmaları açısından ortak bir zemin oluşturabilirler. Buna ek olarak ulusal düzeyde üretilen iklim değişikliğine uyum planları ve politikalarının yerel düzeyde uygulanabilir olması için kentlere has özelliklerin göz önüne alınarak yerel düzeyde politikalar/ planlar geliştirilmesi ve yerel yönetimlerde katılımcı süreçler ile uygun kararlar alınması önem taşımaktadır (Kazancı ve Tezer, 2021). Öte yandan, Türkiye’de farklı coğrafi bölgelerde farklı iklimsel özellikler görülmekte ve bu durum iklim değişikliğine mekânsal uyum kapsamının da değişmesini gerektirmektedir.

Ancak yerel düzeyde üretilen uyum planları genellikle sektörel veya tematik içerikte olduğundan mekânsal planlarla ilişkilendirilmesinde zorluklar yaşanmakta (Kazancı ve Tezer, 2021) ve kapsam ve içerik yönünden teknik anlamda yetersiz oldukları, özellikle arazi kullanma ve ormancılık sektörünü yeterince ele almadıkları anlaşılmaktadır (Çeler ve Serengil, 2021).

İklim değişikliğine uyum tedbirleri sektör bazında bilinçli olarak ele alınmamakta ve sektörler arası kombine etkiler yeteri kadar dikkate alınmamaktadır; uyum eylemlerinin çoğu, süren bir iş ya da programın devamı niteliğinde olmakta ya da mevcut mevzuatta tanımlı işler eylem olarak yer almaktadır (Tüvik-Der, 2013). Halbuki uyum planlarının mekansal planlamayı yönlendirebilecek nitelikte olabilmesi için planlamanın çok boyutlu ve çok ölçekli yapısına uygun olarak geliştirilmesi önem kazanmaktadır. Ulusal ölçekte benimsenen uyum politikalarının, sektörel bazda geliştirilen uyum stratejilerinin, ya da uyum eylem planlarının çeşitli ölçeklerde ve kapsamlardaki mekansal çalışmalarla yerele aktarılabilmesi yoluyla uyum planları mekansal planlamayı yönlendirebilecek nitelikte olacaktır.

SONUÇ

İklim değişikliğine uyumun mekansal planlama sistemlerine ve süreçlerine dahil edilmesi henüz tam anlamıyla sağlanmış değildir. Bu bütünleşmenin sağlanmasının önünde çeşitli engeller bulunmaktadır. Literatür incelenmesi sonucunda beş temel başlık altında toplanabilecek engeller/zorluklar tespit edilmiştir. Bu tespitler; (1) yerel düzeyde özgün, uygulanabilir eylemler sorunu ve ölçek çatışması (2) yerel bilgi, iklim verisi ve yol gösterici kılavuzların eksikliği (3) Kurumsal ve yönetimsel sorunlar, finans kaynaklarının yetersizliği (4) kırılabilirlik analizlerinin yetersizliği (5) yerel uyum planlarının kentsel planlamayı yönlendirecek nitelikte olmamasıdır. Mevcut literatürde belirtilen sorun alanları çerçevesinde Türkiye’deki durum incelendiğinde, mekânsal planlama süreci ve uyum bütünleşmesi bağlamında literatürde tespit edilen sorunların ülkemizde de yaşandığı görülmektedir. Bu kapsamda Türkiye’de, ulusal düzeydeki iklim değişikliğine uyum eylem planının yerel ölçeğe aktarılmaması, mekansal planların uyum doğrultusunda revize edilmemesi, yerelin ihtiyaç duyduğu yönlendirici bilgi ve iklim verisinin yetersizliği, mevcut bilgi ve verilerin mekansal planlamaya aktarılamaması, aktörler arasındaki işbirliği ve koordinasyonun yetersizliği, çeşitli ölçeklerde ve kapsamlarda kırılabilirlik analizlerinin eksikliği şeklinde özetlenebilecek sorunlar yaşanmaktadır. Gelecekteki çalışmaların bu sorunların çözümüne odaklanması ve mekansal planlamanın iklim değişikliğine uyum sürecinde etkin bir şekilde kullanılabilmesi daha dirençli kentlerin yaratılmasında uygun koşulların oluşturulması için önemli bir katkı sağlayacaktır. Bu katkı hem iklim değişikliği odaklı ulusal politikaların hayata geçirilmesi hem planlamanın bu yöne doğru gelişmesi açısından önem kazanmaktadır. Öte yandan henüz ülke geneline yaygınlaşmamış olmakla

birlikte bazı yerel yönetimlerin iklim eylem planları hazırlamış bazılarının da hazırlama aşamasında olması, uyum hedeflerinin mekansal planlamaya yansıtılmasının bir ön aşaması olarak umut vaat edicidir. Ayrıca Mekansal Planlar Yapım Yönetmeliği'nin 2024 yılı değişikliği ile iklim değişikliği endişesi taşıyan bir yapıya büründürülmüş olması da yine gelecek için anılan bütünleşme sorununun aşılması açısından önemlidir. Bu noktada iklim değişikliğine yönelik uyum çabalarının, sorunun hali hazırda yaşanan boyutları ve giderek artan şiddetli etkileri gözetildiğinde, hem tespit edilen sorunları gidermeye yönelik çalışmaların ivedilikle yapılması hem de atılan olumlu adımları uygulamaya geçirmeye yönelik zaman kaybedilmemesi gerektiği de açıktır.

TEŞEKKÜR

Bu çalışma aynı zamanda Dokuz Eylül Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri kapsamında (Proje No: FDK-2024-3475) desteklenmektedir. Bu projeye destek sağlayan Dokuz Eylül Üniversitesi, Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi'ne teşekkür ederiz.

KAYNAKÇA

- Arı, İ. ve Aydın, L. (2019). Türkiye'de Yerel İklim Değişikliği Eylem Planlarının Hazırlanması ve Etkin Uygulanması için Öneriler. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Ek Sayı*, 395-414.
- Aprada, C., D'Ambrosio, V., ve Di Martino, F. (2019). A climate vulnerability and impact assessment model for complex urban Systems. *Environmental Science and Policy*, 93, 11–26.
- Aydın, M.B.S. (2021). İklim değişikliğine kentsel uyum politikaları kapsamında kırılganlık analizlerinin önemi ve ölçek temelli yaklaşım. III. Uluslararası Şehir, Çevre ve Sağlık Kongresi Tam Metinler Kitabı, 99-106.
- Aydın, M.B.S. ve Kahraman, E. D. (2022). Mitigation or adaptation, the determination of which strategy should be given priority for urban spatial development: the case study of central cities in Turkey. *Mitigation and Adaptation Strategies for Global Change*. <https://doi.org/10.1007/s11027-021-09985-y>
- Balica, S. F., Wright, N. G., ve van der Meulen, F. (2012). A flood vulnerability index for coastal cities and its use in assessing climate change impacts. *Nat Hazards*, 64, 73–105. DOI: 10.1007/s11069-012-0234-1
- Berrang-Ford, L., Ford, J.D., ve Paterson, J. (2011). Are we adapting to climate change?. *Global Environmental Change*, 21, 25-33.
- Brown, D. (2011). Making the linkages between climate change adaptation and spatial planning in Malawi. *Environmental Science&Policy*, 14, 940-949.
- Carter, J. ve Sherriff, G. (2016). Adapting to climate change: getting more from spatial planning. W. Leal Filho (ed.), *Innovation in climate change adaptation*. *Climate Change Management*, DOI: 10.1007/978-3-319-25814-0_10.
- Carter, J. G. (2018). Urban climate change adaptation: Exploring the implications of future land cover scenarios. *Cities*, 77, 73-80. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2018.01.014>
- Çeler, E. ve Serengil, Y. (2021). İklim değişikliği strateji ve eylem planlarında havza yaklaşımı ve doğa temelli çözümler. *Ormanlık Araştırma Dergisi*, 8(2), 197-207. DOI: <https://doi.org/10.17568/ogmoad.949294>
- Dai, L., Wörner, R. ve van Rijswijk, H. F. M. W. (2018). Rainproof cities in the Netherlands: approaches in Dutch water governance to climate-adaptive urban planning. *International Journal of Water Resources Development*, 34 (4), 652–674
- Dhar, T.K. ve Khirfan, L. (2017). Climate change adaptation in the urban planning and design research: missing links and research agenda. *Journal of Environmental Planning and Management*, 60 (4), 602-627. DOI: 10.1080/09640568.2016.1178107

- Dokumacı, T. ve Polat, E. (2024). Yetki karmaşasının Türkiye'deki planlama süreçleri üzerinde yarattığı etkiler. *SKETCH*, 6(1), 26-44.
- Dursun, D., Yavaş, M., ve Güller, C. (2016). Kış kenti Erzurum'da iklim, planlama ve yerel yönetim politikalarının etkileşim düzeyi. *Planlama*, 26(2):147-159. DOI: 10.14744/planlama.2016.73644
- Erdin, H.E. ve Aydın, M.B.S. (2021). Kent planlamada plan kademelerinin iklim değişikliğine adaptasyon politikaları açısından değerlendirilmesi, III. Uluslararası Şehir, Çevre ve Sağlık Kongresi Tam Metinler Kitabı, 206-219.
- Ekstrom, J. A. ve Moser, S. C. (2014). Identifying and overcoming barriers in urban climate adaptation: Case study findings from the San Francisco Bay Area, California, USA. *Urban Climate*, 9, 54-74.
- Füssel, H. M. (2007). Adaptation planning for climate change: concepts, assessment approaches, and key lessons. *Sustain Sci*, 2, 265-275. DOI 10.1007/s11625-007-0032-y
- Gergin, E. D. (2024). İklim Değişikliğine Dirençli Kentler: Dünya'da ve Türkiye'de İyi Yerel Yönetim Uygulama Örnekleri. *Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (18), 94-111.
- Giordano, T. (2012). Adaptive planning for climate resilient long-lived infrastructures. *Utilities Policy*, 23, 80-89.
- Govindarajulu, D. (2014). Urban green space planning for climate adaptation in Indian cities. *Urban Climate*, 10, 35-41.
- Güzel, Bİ. ve Kavak, İ. (2021). Kentsel mekanlarda iklime duyarlı tasarım yaklaşımları. *International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal*, 7(54), 3681-3688. doi.org/10.31576/smryj.1271
- IPCC. (2001). Climate Change 2001: Working Group II: Impacts, Adaptation and Vulnerability, Third Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change. Cambridge: Cambridge University Press.
- IPCC. (2007). Climate Change 2007: Synthesis Report. Contribution of Working Groups I, II and III to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change [Core Writing Team, Pachauri, R.K and Reisinger, A.(eds.)]. IPCC, Geneva, Switzerland, 104 pp.
- IPCC. (2023). Sections. In: Climate Change 2023: Synthesis Report. Contribution of Working Groups I, II and III to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change [Core Writing Team, H. Lee and J. Romero (eds.)]. IPCC, Geneva, Switzerland, pp. 35-115, doi: 10.59327/IPCC/AR6-9789291691647.
- Isfata, M. ve Raihan, A. (2022). Current practices, challenges, and future directions of climate change adaptation in Bangladesh. *International Journal of Research Publication and Reviews*, 3 (5), 3429-3437.
- Karadağ, A.A., Demiroğlu, D., ve Cengiz, A. E. (2022). Database problem in spatial planning in Turkey. *Journal of Architectural Sciences and Applications*, 7 (Special Issue), 80-103. DOI: <https://doi.org/10.30785/mbud.1028389>
- Kazancı, G. ve Tezer, A. (2021). İklim değişikliğine uyumda mekânsal planlama ve akıllı yönetim çerçevesinde Türkiye. *Planlama*, 31(2), 302-320. DOI: 10.14744/planlama.2021.87487
- Kumar, P., Geneletti, D., ve Nagendra, H. (2016). Spatial assessment of climate change vulnerability at city scale: A study in Bangalore, India. *Land Use Policy*, 58, 514-532.
- Macintosh, A., Foerster A., ve McDonald, J. (2015). Policy design, spatial planning and climate change adaptation: a case study from Australia, *Journal of Environmental Planning and Management*, 58:8, 1432-1453. DOI: 10.1080/09640568.2014.930706
- Maimaitiyiming, M., Ghulam, A., Tiyip, T., Pla F., Latorre-Carmona P., Halik Ü., Sawut M., ve Caetano, M. (2014). Effects of green space spatial pattern on land surface temperature: Implications for sustainable urban planning and climate change adaptation. *ISPRS Journal of Photogrammetry and Remote Sensing*, 89, 59-66.

- Measham, T.G., Preston, B.L., Smith, T.F., Brooke, C., Gorddard, R., Withycombe, G., ve Morrison, C. (2011). Adapting to climate change through local municipal planning: barriers and challenges. *Mitig Adapt Strateg Glob Change*, 16, 889–909.
- Nowak, M. J., Monteiro, R., Olcina-Cantos, J., ve Vagiona, D. G. (2023). Spatial planning response to the challenges of climate change adaptation: an analysis of selected instruments and good practices in Europe. *Sustainability*, 15, 10431. <https://doi.org/10.3390/su151310431>
- Özer, Y.E. (2017). İklim değişikliği yönetimindeki aktörlerin analizi ve Türkiye. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 13(4), 833-851.
- Özışık, F.U. (2020). Türkiye’de bir kamu politikası olarak iklim değişikliği: tarihsel gelişim, uluslararası müzakereler, yapısal ve idari sorunlar çerçevesinde bir değerlendirme. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 8 (1), 66-96. DOI: 10.14782/marmarasbd.712908
- Parlak, C. ve Partigöç, N.S. (2022). İklim değişikliği ile mücadelede yerel yönetimlerin rolü: yetki ve sorumluluklar üzerinden bir inceleme. *Dirençlilik Dergisi -Araştırma Makalesi-* 6(2), 321-334. DOI: 10.32569/resilience.1210273
- Peker, E. ve Aydın, C.İ. (2019). Değişen iklimde kentler: yerel yönetimler için azaltım ve uyum politikaları. *İstanbul Politikalar Merkezi Bilgi Notu*.
- Pickett S.T.A., McGrath B., Cadenasso M.L., ve Felson A. J. (2014). Ecological resilience and resilient cities. *Building Research & Information*, 42(2), 143-157. DOI: 10.1080/09613218.2014.850600
- Porio, E. (2011). Vulnerability, adaptation, and resilience to floods and climate change-related risks among marginal, riverine communities in Metro Manila. *Asian Journal of Social Science*, 39, 425–445.
- Rauws, W. (2017). Embracing Uncertainty Without Abandoning Planning, Exploring an Adaptive Planning Approach for Guiding Urban Transformations. *disP - The Planning Review*, 53(1), 32-45. DOI: 10.1080/02513625.2017.1316539
- Revi, A., D.E. Satterthwaite, F. Aragón-Durand, J. Corfee-Morlot, R.B.R. Kiunsi, M. Pelling, D.C. Roberts, ve W. Solecki, 2014: Urban areas. In: *Climate Change 2014: Impacts, Adaptation, and Vulnerability. Part A: Global and Sectoral Aspects. Contribution of Working Group II to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change* [Field, C.B., V.R. Barros, D.J. Dokken, K.J. Mach, M.D. Mastrandrea, T.E. Bilir, M. Chatterjee, K.L. Ebi, Y.O. Estrada, R.C. Genova, B. Girma, E.S. Kissel, A.N. Levy, S. MacCracken, P.R. Mastrandrea, and L.L. White (eds.)]. Cambridge University Press, Cambridge, United Kingdom and New York, NY, USA, pp. 535-612.
- Runhaar, H., Mees, H., Wardekker, A., van der Sluijs, J., ve Driessen, P P. J. (2012). Adaptation to climate change-related risks in Dutch urban areas: stimuli and barriers. *Reg Environ Change*, 12, 777–790. DOI 10.1007/s10113-012-0292-7
- Salata, K.-D. ve Yiannakou, A. (2023). A Methodological Tool to Integrate Theoretical Concepts in Climate Change Adaptation to Spatial Planning. *Sustainability*, 15, 2693. <https://doi.org/10.3390/su15032693>
- Schmidt-Thomé, P. ve Klein, J. (2011). Applying Climate Change Adaptation in Spatial Planning Processes. In: Schernewski, G., Hofstede, J., Neumann, T. (eds). *Global Change and Baltic Coastal Zones. Coastal Research Library*, vol 1. Springer, Dordrecht. https://doi.org/10.1007/978-94-007-0400-8_11
- Stein, A. ve Moser, C. (2014). Asset planning for climate change adaptation: lessons from Cartagena, Colombia. *International Institute for Environment and Development (IIED)*, 26(1), 166–183. DOI: 10.1177/0956247813519046
- Steiner, F. (2014). Frontiers in urban ecological design and planning research. *Landscape and Urban Planning* 125, 304–311.

- Talu, N. (2019). Yerel iklim eylem planlaması ve Türkiye pratikleri. İklim değişikliği eğitim modülleri serisi 10. Türkiye Cumhuriyeti Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Tapia, C., Abajo, B., Feliu, E., Mendizabal, M., Martinez, J. A., Fernández, J. G., Laburu, T., ve Lejarazu, A. (2017). Profiling urban vulnerabilities to climate change: An indicator-based vulnerability assessment for European cities. *Ecological Indicators*, 78, 142–155.
- TCBİB. (2009). Mekânsal planlama sistemi ve kurumsal yapılanma komisyonu raporu. Türkiye Cumhuriyeti Bayındırlık ve İskân Bakanlığı, Kentleşme Şurası, Nisan 2009. Ankara
- TCCŞB. (2012a). İklim Değişikliği Stratejisi 2010-2020, Türkiye Cumhuriyeti Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Ankara
- TCCŞB. (2012b). Türkiye İklim Değişikliği Uyum Stratejisi ve Eylem Planı 2011-2023, Türkiye Cumhuriyeti Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Ankara
- Termeer, C. J.A.M., Dewulf, A., ve Biesbroek, G. R. (2017). Transformational change: governance interventions for climate change adaptation from a continuous change perspective, *Journal of Environmental Planning and Management*, 60 (4), 558-576. <http://dx.doi.org/10.1080/09640568.2016.1168288>
- Toy, S., Kayıp, DB., ve Çağlak, S. (2019). Eskişehir’de (biyo)iklime duyarlı kentsel tasarım örneği. *Gümüşhane Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 9 (2), 353 - 361. [doi.org/10.17714/gumusfenbil.470288](http://dx.doi.org/10.17714/gumusfenbil.470288)
- Tunçer, P. (2015). Türkiye’de kentleşme politikaları. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 37, 275-290. <http://dx.doi.org/10.9761/JASSS3024>
- Tüvik-Der. (2013). İklim Değişikliği Eylem Planı Değerlendirme Raporu. Tüketiciyi ve İklimi Koruma Derneği, Ankara
- UN-HABITAT. (2024). Urban planning. <https://unhabitat.org/topic/urban-planning>. (erişim tarihi: 2.12.2024)
- Uray, G. (2023). İklim Kriziyle Mücadelede Yerel Yönetimlerin Rolü: Türkiye'deki Belediyelerin Genel Durumu. İklim Kriziyle Mücadelede Yerel Yönetimlerin Rolü: Türkiye'deki Belediyelerin Genel Durumu (Editörler: Murat Sezik, Gülizar Çakır Sümer). İdealkent Yayınları, Ankara.
- Uysal, Y. (2022). İklim değişikliği ve küresel ısınma ile mücadelede yerel yönetimlerin rolü: tespitler ve öneriler. *Kesit Akademi Dergisi*, 8 (30), 324-354.
- van Stigt, R., Driessen, P., ve Spit, T. (2017). On the necessity of an integrated, participative and adaptive approach to sustainable urban environmental quality planning. *Environmental Policy and Governance*, 27, 193–206.
- Wamsler, C., Brink, E., ve Rivera, C. (2013). Planning for climate change in urban areas: from theory to practice. *Journal of Cleaner Production* 50, 68-81.
- Waters, E., Barnett, J., ve Puleston, A. (2014). Contrasting perspectives on barriers to adaptation in Australian climate change policy. *Climatic Change*, 124, 691–702. DOI: 10.1007/s10584-014-1138-8
- Wilson, E. (2006). Adapting to climate change at the local level: the spatial planning response. *Local Environment*, 11(6), 609-625. DOI: 10.1080/13549830600853635
- Yavaş, M. ve Yılmaz, S. (2020). İklim duyarlı kentsel tasarım ilkeleri: Erzurum kenti örneği. *Planlama*, 30(2), 294–312. DOI: 10.14744/planlama.2020.04934
- Young, D. ve Essex, S. (2020). Climate change adaptation in the planning of England’s coastal urban areas: priorities, barriers and future prospects, *Journal of Environmental Planning and Management*, 63 (5), 912-934. DOI: 10.1080/09640568.2019.1617680

Mimarlıkta 3D Baskı Yönteminin Kullanıldığı Çalışmaların Bibliyometrik Analiz Yöntemiyle İncelenmesi

Begüm Yelda GÜR KARABULUT*

Öz

Teknoloji alanındaki gelişmeler mimariyi de etkilemiş ve alana yeni olanaklar sunmuştur. 3D baskı teknolojisinin kullanılması maliyet ve ürün zamanını azaltma, çevreci olma gibi birçok avantaja sahiptir. Diğer yandan 3D basılı teknolojisi ile daha karmaşık geometrik yapıların üretilmesi mümkün olmaktadır. Bu çalışma, son yıllarda hızla gelişen 3D baskı teknolojisinin mimarlık alanındaki uygulamalarına yönelik yapılan bilimsel çalışmaların bibliyometrik analizini sunmayı amaçlamaktadır. Örneklem alanı olarak, çalışma kapsamında birçok farklı akademik disiplin için kapsamlı ve çoklu veri sağlayan veri tabanı olan "Web of Science" seçilmiştir. Örneklemin analizi için, makalelerin nicel olarak analiz edilmesinde kullanılan yöntemlerden biri olan bibliyometrik ağların görselleştirilmesini sağlayan "Vosviewer" yazılımı kullanılmıştır. Bibliyometrik analiz ile 3D baskı ve mimarlık üzerine yapılan çalışmaların sayısını, atıf alan çalışmalarını, öne çıkan kurumlar ve yazarları, anahtar kelimeleri, konu başlıklarını ve araştırma eğilimlerini net bir şekilde görmemizi sağlamaktadır. Çalışmalarda en çok kullanılan anahtar kelimeler; "3D printing", "Additive manufacturing", "sürdürülebilir mimarlık", "3D concrete printing", "mimarlık", "mekanik özellikler", "sürdürülebilirlik", "robotik", "dijital-fabrikasyon", "robotic fabrication" olmaktadır. Bu, çalışmaların hem teknolojik ilerlemeler hem de sürdürülebilirlik ile ilişkilendirildiğini göstermektedir. Diğer yandan 3D baskı teknolojisinin kullanılmasının yenilikçi çözümlerle, maliyet düşürücü ve çevresel sürdürülebilirliği artırıcı etkileri gibi konuları da içererek, gelecekte bu alanda yapılacak araştırmaların ana temalarını oluşturacaktır.

Anahtar Sözcükler: 3D baskı; Dijital mimarlık; Bibliyometrik analiz; Web of Science; Vosviewer

*Ankara Medipol Üniversitesi Meslek Yüksek Okulu, begum.gur@ankamedipol.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-2704-1713

The Examination of Studies Using 3D Printing in Architecture Through Bibliometric Analysis Method

Begüm Yelda GÜR KARABULUT*

Abstract

Developments in technology have also influenced architecture, providing new opportunities within the field. The use of 3D printing technology offers numerous advantages, such as reducing costs and production time while also promoting eco-friendliness. This study aims to present a bibliometric analysis of scientific studies on the applications of rapidly evolving 3D printing technology in architecture. The Web of Science database, known for its comprehensive, multidisciplinary data, has been selected as the sample source. For the analysis, Vosviewer software, a tool for visualizing bibliometric networks commonly used to quantitatively analyze articles, was utilized. Bibliometric analysis is employed to examine the volume of research on a specific topic, the distribution of published works, prominent authors, most-cited articles, key concepts, and the countries where research is conducted. The most commonly used keywords in these studies include '3D printing,' 'Additive manufacturing,' 'sustainable architecture,' '3D concrete printing,' 'architecture,' 'mechanical properties,' 'sustainability,' 'robotics,' and 'digital fabrication,' indicating that the studies are associated with both technological advancements and sustainability. Additionally, topics such as innovative solutions, cost reduction, and enhancement of environmental sustainability, all associated with the use of 3D printing technology, will shape the main themes of future research in this field.

Keywords: 3D printing; Digital architecture; Bibliometric analysis; Web of Science; Vosviewer

* Ankara Medipol University, Vocational School, begum.gur@ankamedipol.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-2704-1713

GİRİŞ

3D baskı teknolojisi, son yıllarda inşaat ve mimarlık alanlarında devrim niteliğinde yenilikler sunmaktadır. "Eklemeli üretim (additive manufacturing)" olarak da bilinen bu teknoloji, yapı elemanlarının katman katman üretimi sayesinde, daha karmaşık geometrilere, malzeme tasarrufuna ve sürdürülebilir çözümlere olanak tanımaktadır. 3d baskı teknolojisi, 1980'lerin ortalarında Charles Hull'un geliştirdiği stereolithography (sla) tekniğiyle başlamış ve o günden bugüne hızla evrilmiştir. 3d baskı teknikleri arasında en yaygın kullanılanlar, fused deposition modeling (fdm), stereolithography (sla), selective laser sintering (sls) ve polyjet printing yer alır. Fdm, genellikle plastik filamentler için en uygun olan tekniktir. Sla, sıvı reçinelerin ışıkla sertleştirilmesiyle yüksek çözünürlükte baskılar almayı sağlarken özellikle hassasiyet gerektiren alanlarda tercih edilir. Sls, toz halindeki malzemelerin lazerle eritilerek birleştirilmesini sağlar ve endüstriyel alanda yaygın olarak kullanılır. Polyjet printing ise çok ince katmanlar ve pürüzsüz yüzeyler sağlamak için genellikle de tıbbi ve mimari modelleme gibi alanlarda kullanılır. Her bir teknik, kendine özgü avantajlarla farklı sektörlerde kullanılmaktadır. Başlangıçta yalnızca prototip üretimi ve mühendislik tasarımları için kullanılan 3d baskı, artık medikal, otomotiv, havacılık, inşaat, moda ve gıda sektörlerinde de yoğun bir şekilde kullanılmaktadır. 3d baskı, sadece kullanılan tekniklerle değil, aynı zamanda bu tekniklerde kullanılan malzemelerle de çeşitlenir. Özellikle son yıllarda, plastik, metal, reçine, seramik ve kompozit malzemeler, 3d baskının farklı alanlardaki uygulamaları için yaygın olarak kullanılmaktadır. Pla, abs, petg gibi termoplastikler, fdm gibi malzemeler, baskı tekniklerinde tercih edilen malzemelerdir. Metal malzemeler ise özellikle sls ve dmls gibi teknolojilerde kullanılır ve yüksek dayanıklılık gerektiren endüstriyel uygulamalarda yer bulur. Ayrıca, seramik ve kompozit malzemeler de sanat, mimari ve otomotiv gibi sektörlerde çeşitli ürünlerin üretiminde kullanılmaktadır. Medikal alanda, kişiye özel protezler, diş tedavisi ve hatta biyolojik dokuların üretimi gibi uygulamalar gerçekleştirilirken, otomotiv ve havacılık sektörlerinde, hafif ve dayanıklı parçalar üretilmektedir. İnşaat sektöründe ise 3d yazıcılar, beton gibi malzemelerle büyük ölçekli yapılar inşa edebilmektedir. Moda dünyasında ise, tasarımcılar 3d baskı teknolojisini, özel takı ve giysi tasarımlarında kullanmaktadır.

3D baskı teknolojilerinin mimaride kullanımı son yıllarda dikkat çekici bir yenilik olarak ortaya çıkmıştır. Bu teknoloji, yapıların tasarımından inşaat süreçlerine kadar geniş bir yelpazede önemli avantajlar sunmaktadır. Ancak bu alandaki bilgi ve gelişmelerin kapsamlı bir şekilde değerlendirilmesi için sistematik bir literatür taraması gerekmektedir. Bu bağlamda, Web of Science (WOS) veri tabanı üzerinden yürütülecek bibliyometrik analiz, bu alandaki mevcut çalışmalarını derinlemesine incelemek için önemli bir yöntem olarak öne çıkmaktadır. Literatürdeki yayınların eğilimlerini, anahtar kelimelerini, yazarlarını ve etkileşim ağlarını ortaya çıkarmak için Vosviewer yazılımı kullanılacaktır. Bu analiz, mimaride 3D baskı teknolojilerinin gelişimini daha iyi anlamamızı ve alanın geleceği hakkında önemli çıkarımlarda bulunmamızı sağlayarak, konu alanı ile ilgili çalışmalarda eğilimleri belirlemeye ve gelecek çalışmalarda eğilimlere odaklanacaktır.

LİTERATÜR

Literatürde 3D baskının mimarideki uygulamaları, çeşitli açılardan ele alınmıştır. İnşaat süreçlerinin optimizasyonu, sürdürülebilirlik, malzeme kullanımı, tasarım esnekliği ve yenilikçi yapı formları gibi konular, araştırmaların odak noktalarını olmuştur. 3D baskı teknolojisinin son yıllarda, hem endüstriyel hem de bireysel kullanım alanlarında önemli bir gelişim gösterdiği, özellikle prototip üretimiyle sınırlı olan bu teknolojinin, zaman içinde geniş bir kullanım alanına yayıldığı belirtilmektedir (Kralj, 2017). Katmanlı imalat yöntemine dayanan 3D baskı süreci, dijital modellerin rehberliğinde malzemelerin katman katman eklenerek fiziksel nesnelere dönüştürülmesini sağlar.

3D baskının mimarideki kullanımı, genellikle büyük ölçekli yapıların ya da bileşenlerin üretimine odaklanmaktadır. Bu alanda yapılan çalışmalarda, beton ekstrüzyonu ile yapı üretiminin nasıl gerçekleştirilebileceği araştırılmış ve bu teknolojinin büyük ölçekli yapı elemanlarının hızlı ve verimli bir şekilde üretilmesini sağladığı vurgulanmıştır (Buswell ve diğ., 2018). Lim ve diğ. (2012), 3D baskı teknolojisinin inşaat sektöründeki geleneksel yöntemlere göre sağladığı hız ve maliyet avantajlarına dair önemli bulgular sunmuşlardır. Ayrıca, 3D baskının malzeme atıklarını en aza indirerek çevresel sürdürülebilirliği artırdığı ve yeni nesil malzemelerle daha dayanıklı yapılar üretmenin mümkün olduğu sıkça belirtilmektedir (Perkins ve Skitmore, 2015). Kazemian ve diğ. (2017), çimento bazlı malzemelerin performansını test etmiş ve taze baskı karışımlarının laboratuvar testlerine dayalı sonuçlarını sunmuşlardır. 3D baskının mimarideki en dikkat çekici katkılarından biri tasarım esnekliğidir. Geleneksel kalıpların sınırlamalarını aşarak, organik ve karmaşık geometrilerin üretimi mümkün hale gelmektedir. Dini ve diğ. (2019), dijital fabrikasyon süreçlerinin 3D baskı teknolojisi ile birleşerek karmaşık mimari formlar ve özelleştirilmiş yapılar üretme konusunda büyük bir potansiyel sunduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca, dijital tasarım araçlarının entegrasyonu ile 3D baskı süreçlerinin daha özgün ve yaratıcı yapı formlarının ortaya çıkmasına olanak sağladığı ifade edilmiştir (Bogue, 2013). Gelecekte, 3D baskının mimarlık alanındaki uygulamalarının daha geniş bir yelpazeye yayılması beklenmektedir. Koramaz ve Zeren Güler (2011), çalışmalarında, üç boyutlu kentsel modellerin tarihi alanların mekansal özelliklerini daha başarılı bir şekilde tanımlama yeteneğine sahip olduğunu ortaya koymuşlardır. Bu bulgu, 3D baskının mimarlıkta tarihi ve kültürel mirasın korunmasında önemli bir araç olabileceğini göstermektedir. Kentsel modellerinin tarihi alanlarını koruma süreçlerinde üç boyutlu görselleştirme tekniklerinde 3D yazıcılar etkili bir şekilde kullanılabilirliğini vurgulamışlardır. Kılıçarslan (2020), 3D baskının şehir planlama ve büyük yapılar üzerinde daha fazla araştırma alanı bulacağını öngörmektedir. Ayrıca, yapısal dayanıklılık, enerji verimliliği ve maliyet optimizasyonu gibi konularda daha fazla deneysel çalışmaya ihtiyaç duyulacağı vurgulanmaktadır. Bu teknolojinin inşaat süreçlerine entegrasyonu ve bu süreçlerin otomasyonu üzerine yapılan araştırmalar da hızla artmaktadır (Tay ve diğ., 2017). 3D baskının sunduğu fırsatlar, mimari tasarım süreçlerini köklü bir biçimde değiştirmektedir. Geleneksel kalıpların ötesine geçerek organik ve yenilikçi formlar yaratma imkânı sunmakta ve malzeme atıklarını minimize ederek enerji tüketimini optimize etmektedir (Kazemian ve diğ., 2017). Diğer yandan 3D baskı çevresel sürdürülebilirlik bağlamında yeni araştırma yönelimleri için disiplinlerarası çalışmalar yapılmasını önermektedir (Demirarslan ve Onur-Demirarslan, 2017).

Bu çalışmada, 3D baskı ve mimarlık ilişkisine yönelik bilimsel literatürün bibliyometrik analizi yapılacak, alanın gelişim trendleri ve gelecekteki araştırma potansiyeli değerlendirilecektir. Son yıllarda, 3D baskı teknolojisinin maliyet, hız ve esneklik gibi avantajları sayesinde mimarlık alanındaki kullanımı hızla artmaktadır. Özellikle büyük ölçekli yapılar, konut projeleri ve acil durum barınaklarının hızlı üretimi gibi alanlarda önemli uygulama potansiyeli göstermektedir (Buswell ve diğ., 2018; Lim ve diğ., 2012). Bu teknoloji, yapı bileşenlerinin katman katman eklenerek üretildiği bir süreç olarak, geleneksel inşaat yöntemlerine alternatif bir çözüm sunmaktadır. Zhou ve diğerleri (2024), eklemeli üretim (AM) teknolojilerinin kapsamlı bir incelemesini sunarken, Seçici lazer sinterleme (SLS) ve Doğrudan Metal Lazer Sinterleme (DMLS) gibi tekniklerin karmaşık geometrilere sahip işlevsel parçaların üretiminde nasıl kullanıldığını belirtmişlerdir. Diğer yandan, 3D baskının malzeme çeşitliliğini artırma ve üretim süreçlerini optimize etme potansiyeline rağmen, özellikle seri üretim için baskı hızının yavaşlığı ve malzeme çeşitliliğinin sınırlılığı gibi sorunlar, bu teknolojinin yaygın benimsenmesini engelleyen faktörler arasında yer almaktadır.

MATERYAL VE YÖNTEM

Bibliyometrik analiz, belirli bir alandaki akademik yayınların sayısal ve istatistiksel yöntemlerle analiz edilmesiyle, ilgili alanda araştırma eğilimlerini ve önemli katkıları ortaya koymak için kullanılır

(Aria ve Cuccurullo, 2017). Bu çalışmada, mimarlıkta 3D baskı teknolojilerinin kullanımına dair literatürün bibliyometrik analizi için Vosviewer1.6.16 sürümü kullanılmıştır. Leiden Üniversitesi tarafından geliştirilen bu yazılım, ücretsiz, kullanıcı dostu ve yaygın olarak kullanılan bir araçtır. Vosviewer, akademik ağların görselleştirilmesinde etkili sonuçlar sunan bir yazılım olup, özellikle büyük veri kümelerinin işlenmesi ve analiz edilmesinde avantajlar sağlamaktadır. Web of Science veritabanı kapsamlı ve güvenilir bir içerik sunduğundan, çalışmada kullanılan veriler buradan elde edilmiştir. Elde edilen veriler beş aşamada analiz edilmiştir: a) Yayın sayısı ve yıllara göre dağılımı ile, belirli bir alanda yayımlanan makalelerin sayısal dağılımının zaman içindeki değişimi incelenmiştir. b) Atıf analizi ile, yayınlar arasındaki alıntı ilişkileri incelenerek, hangi çalışmaların daha fazla etki yarattığı belirlenmiştir. c) Yazar ve kurum analizi, yazarlar arasındaki işbirliklerini ve hangi kurumların alanda daha etkin olduğunu belirlemektedir. d) Anahtar kelime analizi, belirli bir konu üzerinde yapılan araştırmaların hangi yönleri odaklandığını ve zaman içinde hangi temaların öne çıktığını göstermektedir. e) Konu dağılımı analizi, 3D baskı teknolojisinin mimarlık alanındaki çeşitli konularda nasıl yayıldığını ve hangi alt konuların daha fazla ilgi gördüğünü inceleyen bir analizdir. Elde edilen sonuçların görselleştirilmesiyle, araştırmacıların literatürdeki ana eğilimleri ve potansiyel araştırma boşluklarını daha kolay bir şekilde analiz etmelerinin sağlanması amaçlanmıştır. Yazarlar arasındaki işbirlikleri, anahtar kelimelerin zaman içindeki değişimi ve coğrafi dağılımlar, yapılan analizlerin sonucunda ortaya çıkan görselleştirmelerde belirgin bir şekilde görülebilir. Vosviewer, bilimsel literatürün analizinde yaygın olarak tercih edilen bir araçtır ve büyük veri kümelerinin görselleştirilmesine olanak tanır. WOS'dan elde edilen veriler, Vosviewer yazılımı ile analiz edilmiştir. "3D printing", "additive manufacturing", "architecture", "construction", "digital fabrication" gibi anahtar kelimeler kullanılarak, Web of Science veritabanından 2010-2023 yılları arasındaki yayınlar taranmıştır. Analiz, yalnızca mimarlık ve inşaat sektörüne odaklanan çalışmalarla sınırlandırılmış olup; tıp, makine mühendisliği ve diğer teknik alanlar dışarıda bırakılmıştır. Elde edilen veriler, yalnızca akademik dergiler ile sınırlanarak geçerli hale getirilmiştir. Bu işlem, analizde kullanılan verilerin güvenilirliğini sağlamak amacıyla yapılmıştır. Atıf analizi, ortak atıf, bibliyografik eşleştirme, anahtar kelime analizi ve ortak yazarlık ağları kullanılarak, verilerin görselleştirilmesi sağlanmıştır. Elde edilen ağlar normalleştirilerek, analiz edilen alanın gelişim trendleri haritalanmıştır. Bu aşama, verilerin anlamlı ve anlaşılır bir şekilde görselleştirilmesine olanak tanımaktadır. Analiz sonuçları, Vosviewer tarafından sağlanan görselleştirmeler aracılığıyla sunulmuştur. Bu görselleştirmeler, araştırmalar arasındaki atıf ilişkilerini, yazarlar arasındaki işbirliklerini, anahtar kelimelerin zaman içindeki dağılımını ve coğrafi dağılımları incelememize olanak tanımaktadır. Bu çalışma, 3D baskı teknolojisinin mimarlık alanındaki gelişimini anlamak ve gelecekteki araştırma yönelimlerini ortaya koymak için bibliyometrik analiz yöntemlerinden yararlanılmış, elde edilen sonuçlar, alanın mevcut durumunu ve gelecekteki potansiyelini değerlendirmek adına önemli bir katkı sunacaktır.

Çalışmada, 3D baskının mimarideki uygulamalarına dair yayımlanmış akademik makalelerin incelenmesiyle bu alandaki temel temalar, araştırma yönelimleri ve öne çıkan yazarlar belirlenmiştir (Morris ve Van Der Veer Martens, 2008; van Eck ve Waltman, 2010). Bibliyometrik haritalama analizi, veri toplama, ön işleme, ağ çıkarma, normalizasyon, haritalama, analiz ve görselleştirme gibi genel iş akışının farklı aşamalarını içermektedir. Verilerin elde edilmesi noktasında, ISI Web of Science (WoS), Google Scholar veya Scopus gibi farklı bibliyometrik kaynaklar kullanılır (Cobo, 2011). Çalışma kapsamında, araştırmacıya veri elde etmede önemli kolaylık sağlanması ve zengin içerik sağlanması açısından, "Web of Science" veri tabanı seçilmiştir. Elde edilen verilerin bibliyometrik ağlarının görselleştirilmesi genellikle alıntılama, ortak atıf, bibliyografik eşleştirme, anahtar kelime, ortak yazarlık ağları aracılığıyla oluşturulmuştur. Çalışmada, ücretsiz olması, kullanıcı dostu olması ve yaygın kullanımı olmasından dolayı Leiden Üniversitesi'nde geliştirilmiş olan Vosviewer 1.6.16. kullanılmıştır. Veri toplama sürecinde, 3B baskı ve mimarlık üzerine yayımlanmış literatüre erişmek için kapsamlı bir tarama yapılmıştır. Web of Science bilimsel veri tabanları kullanılarak ilgili makaleler taranmıştır. Tarama sürecinde, "3D printing", "additive

manufacturing", "architecture", "construction", "digital fabrication" gibi anahtar kelimeler kullanılmıştır. Tarama, 2010-2023 yılları arasındaki literatürü kapsayacak şekilde sınırlandırılmıştır. Elde edilen sonuçlardan sadece hakemli dergilerde yayımlanmış makaleler ve konferans bildirileri analiz için seçilmiştir. Toplanan veriler bibliyometrik analizi "yayın sayısı ve yıllara göre dağılım"; "atıf analizi"; "yazar ve kurum analizi"; "anahtar kelime analizi" ve "konu dağılımı analizi" alanlarında gerçekleştirilmiştir. Analiz kapsamında, özellikle mimarlık ve inşaat sektörüne odaklanan çalışmalar seçilmiştir. Tıp, makine mühendisliği veya diğer teknik alanlarda 3D baskı üzerine yapılan çalışmalar bu analiz dışı bırakılmıştır. Bu sınırlama, çalışmanın odaklanmış bir şekilde yalnızca mimarlık disiplinine yönelik bilgi sunmasını amaçlamaktadır. Tarama sürecinde seçilen makalelerin geçerliliği ve güvenilirliği, yalnızca hakemli akademik dergilerde yayımlanmış olan çalışmaların seçilmesiyle sağlanmıştır. Ayrıca, veri tabanlarından elde edilen veriler, doğruluk ve tekrarlanabilirlik açısından kontrol edilmiştir. Bibliyometrik araçlar kullanılarak yapılan analizler, literatür taraması sonucunda elde edilen verilerin sistematik bir şekilde işlenmesini ve görselleştirilmesini sağlamıştır.

BULGULAR

Araştırma bulguları ve kavramlar arası ilişkiler belirlenirken, Vosviewer 1.6.16 bibliyometrik haritalama programı kullanılmıştır. Nees Jan van Eck ve Ludo Waltman tarafından geliştirilen program, bilimsel araştırmaların ülke, dergi, yazar, özet, atıf, anahtar kelimeler, gibi verileri kullanarak, mevcut ya da araştırmacılar tarafından çalıştırılan veriler üzerinden haritalar oluşturan bir bibliyometrik haritalama programıdır (Van Eck ve Waltman, 2010). Araştırmaya konu olan kelimeler "3D printing", additive manufacturing", "architecture" kavramlarıdır. Araştırma Web of Science veri tabanında 12.09.2024 tarihinde yapılmıştır. Araştırma Web of Science veritabanı arama kısmında 2020-2024 yılları yazılarak, çalışmalar makale başlık, özet ve anahtar kelimeleri içeren arama türü seçilerek gerçekleştirilmiştir. Arama kısmına "3D printing" and additive manufacturing" and "architecture" araması yapıldığında 5652 eser bulunmuştur. Bu çalışmada odaklandığımız nokta sosyal bilimler (social science) alanında ve makale (article) olarak verilen eserlerdir. Kısıtlamalara belge türüne de makale (article), derleme (review article), erken erişim (early access), açık erişim (open access) seçeneği seçilerek kısıtlama yapılmıştır. Kısıtlamalar yapıldıktan sonra 5652 eserden 3884 çalışma kalmıştır.

Araştırma kapsamındaki araştırma soruları; "Literatürdeki eserlerin yıllara göre makale dağılımı nasıldır?", "Eser yazarlarının bağlı oldukları ülke bağları nasıldır?", "Literatüre katkı veren ilk 10 yazar kimlerdir?", "Yazarların bağlı bulunduğu ilk 10 kurum hangileridir?", "Kullanılan Anahtar Kelimelerin nelerdir?", "Anahtar kelimelerin kullanımlarındaki eğilim dağılımları nasıldır?", "Literatürdeki en çok kullanılan kaynaklar arası ilişki nasıldır?" ve "Eserlerin en fazla yayınlandığı dergiler hangileridir?". Araştırma sorularının cevapları aşağıdaki şekilde verilmiştir.

Araştırmanın konu alanı ile ilgili Web of Science kategorisinde yer alan belgelerin sayısı ve yüzdelik dağılımı Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. "Web of Science Categories" alanındaki kayıt sayısı ve yüzdelik dağılımı

Field	Record Count	% of 464
Engineering Civil	228	49.138%
Architecture	209	45.043%
Construction Building Technology	165	35.560%

Field	Record Count	% of 464
Materials Science Multidisciplinary	64	13.793%
Computer Science Interdisciplinary Applications	56	12.069%
Computer Science Hardware Architecture	24	5.172%
Education Educational Research	23	4.957%
Urban Studies	20	4.310%
Art	19	4.095%
Education Scientific Disciplines	14	3.017%
Computer Science Software Engineering	11	2.371%
Green Sustainable Science Technology	10	2.155%
Computer Science Theory Methods	9	1.940%
Engineering Mechanical	9	1.940%
Telecommunications	8	1.724%
Computer Science Information Systems	7	1.509%
Engineering Electrical Electronic	7	1.509%
Engineering Industrial	7	1.509%
Archaeology	6	1.293%
Engineering Aerospace	6	1.293%
Engineering Manufacturing	5	1.078%
Mechanics	5	1.078%
Remote Sensing	5	1.078%
Engineering Geological	4	0.862%
Imaging Science Photographic Technology	4	0.862%

Tablo 1, "Web of Science Categories" alanındaki kayıt sayısı ve yüzdelik dağılımını göstermektedir. Tabloya göre, 3D baskı teknolojisinin mimarlık alanındaki uygulamalarına dair bilimsel çalışmaların çeşitli akademik disiplinlerdeki dağılımını göstermektedir. Tablodaki dağılım incelendiğinde, en yüksek oranların "Civil Engineering" (%49.138), "Architecture" (%45.043) ve "Construction

Building Technology" (%35.560) alanlarında olduğunu ve 3D baskı teknolojisinin özellikle inşaat, yapı ve mimarlık alanlarında yoğun olarak araştırıldığını göstermektedir. Malzeme bilimi (%13.793) ve bilgisayar bilimleri ile ilgili kategoriler (%12.069 ve %5.172) de dikkat çekicidir. Bu alanlardaki yüksek oranlar, 3D baskının gelişiminde çok disiplinli çalışmaların önemini ortaya koymaktadır. Sürdürülebilirlik (%2.155) ve şehir çalışmaları (%4.310) gibi kategorilerdeki varlık, bu teknolojinin çevresel ve kentsel konularla da bağlantılı olduğunu göstermektedir.

Genel olarak Tablo 1'deki bulguların, 3D baskı teknolojisinin yapı, malzeme bilimi, bilgisayar bilimleri ve sürdürülebilirlik gibi farklı alanlarda önemli bir araştırma konusu olduğunu ortaya koymaktadır. Web of Science kategorilerini, mimarlık ve 3D baskı ile sınırladığımızda ise 209 çalışma ile karşılaşmaktadır. 3D baskı teknolojisinin mimarlık alanındaki uygulamaları üzerine yapılan 209 yayın, geniş bir akademik ilgi görmüş ve toplamda 667 atıf alarak alanda anlamlı bir etki yaratmıştır ve makale başına ortalama 3.19 atıf düşmektedir. Öz-alıntılar hariç tutulduğunda toplam atıf sayısı 643'tir. Atıf sayısının yüksekliği, konunun bilimsel toplulukta ilgi çektiğini ve yapılan çalışmaların alandaki diğer araştırmalara katkı sağladığını gösterir. H-indeks ise 13 hesaplanmıştır. Bu değer, en az 13 makalenin en az 13 atıf aldığını gösterir ve yayın başına ortalama 3.19 atıf düşmesi, literatürdeki yayınların orta derecede etkili olduğunu, ancak araştırma konusunun hala gelişmekte olduğunu göstermektedir. Genel olarak bu veriler, 3D baskı ve mimarlık alanının hızla büyüyen bir araştırma alanı olduğunu ve akademik camiada dikkat çektiğini göstermektedir. Ancak, araştırma sayısı arttıkça atıf sayılarının da yükselmesi beklenebilir.

Analize dahil edilen makalelerin yer aldığı kategoriler Tablo 2'de verilmiştir. Tablo 2, 3D baskı teknolojisinin mimarlık alanındaki uygulamaları üzerine yapılan çalışmaların farklı akademik kategorilerdeki dağılımını görselleştirmektedir. Kategorilerin büyüklüğü, o alanda yapılan çalışma sayısını temsil etmektedir.

Tablo 2. Makalelerin yer aldığı kategoriler

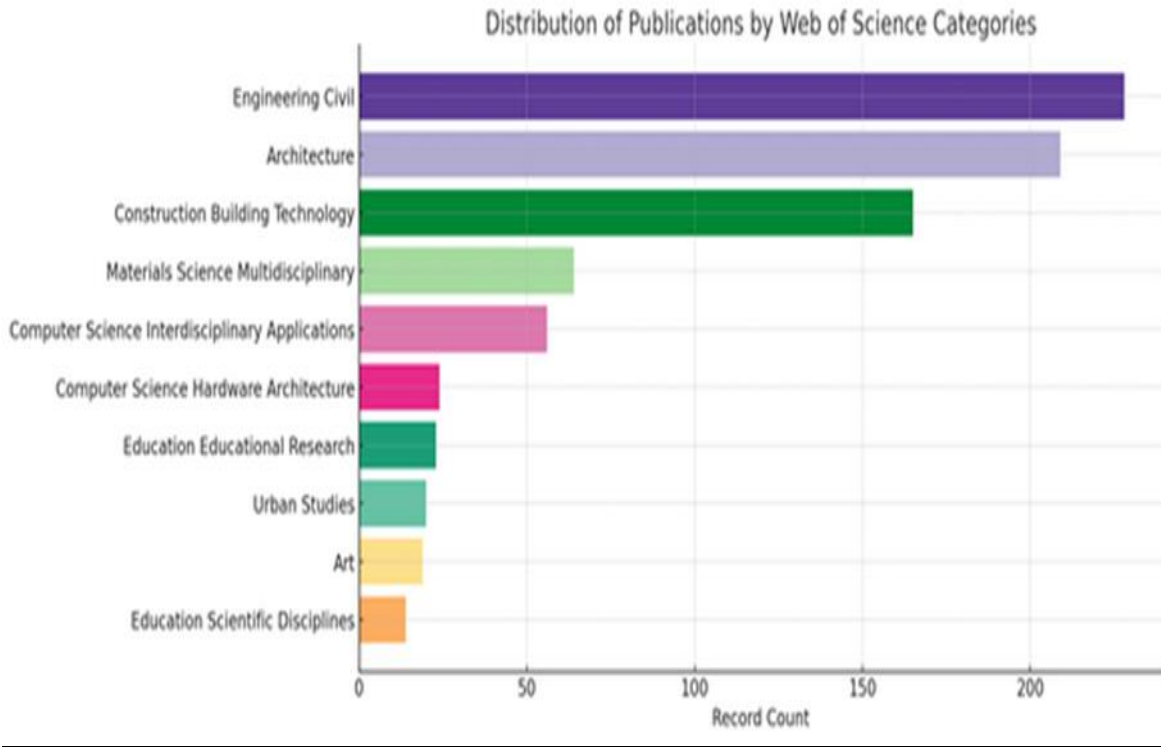
Kategori	Yayın Sayısı
Engineering Civil	228
Architecture	209
Construction Building Technology	165
Materials Science Multidisciplinary	64
Computer Science Interdisciplinary Applications	56
Computer Science Hardware Architecture	24
Education Educational Research	23
Urban Studies	20
Art	19
Education Scientific Disciplines	14

Tablo 2'de yer alan grafikte, İnşaat Mühendisliği (Civil Engineering) ve Mimarlık (Architecture) kategorilerinin en yüksek yayın sayısına sahip olduğu görülmektedir. 3D baskı teknolojisinin

özellikle inşaat mühendisliği ve mimarlık alanlarında yoğun bir araştırma konusu olduğunu ifade etmektedir. Construction Building Technology ve Materials Science Multidisciplinary kategorileri de önemli bir paya sahip olup, yapı teknolojisi ve malzeme biliminin 3D baskı teknolojisi ile ilişkisini ortaya koymaktadır. Diğer alanlarda, özellikle bilgisayar bilimleri ve eğitim araştırmaları gibi disiplinlerde daha az sayıda çalışma yapılmıştır, ancak yine de bu teknolojinin çok yönlü kullanım alanlarına işaret etmektedir.

Yıllara göre yayınların kategori sayıları, yayın sayıları atıf sayıları Tablo 3 ve Tablo 4'te verilmiştir.

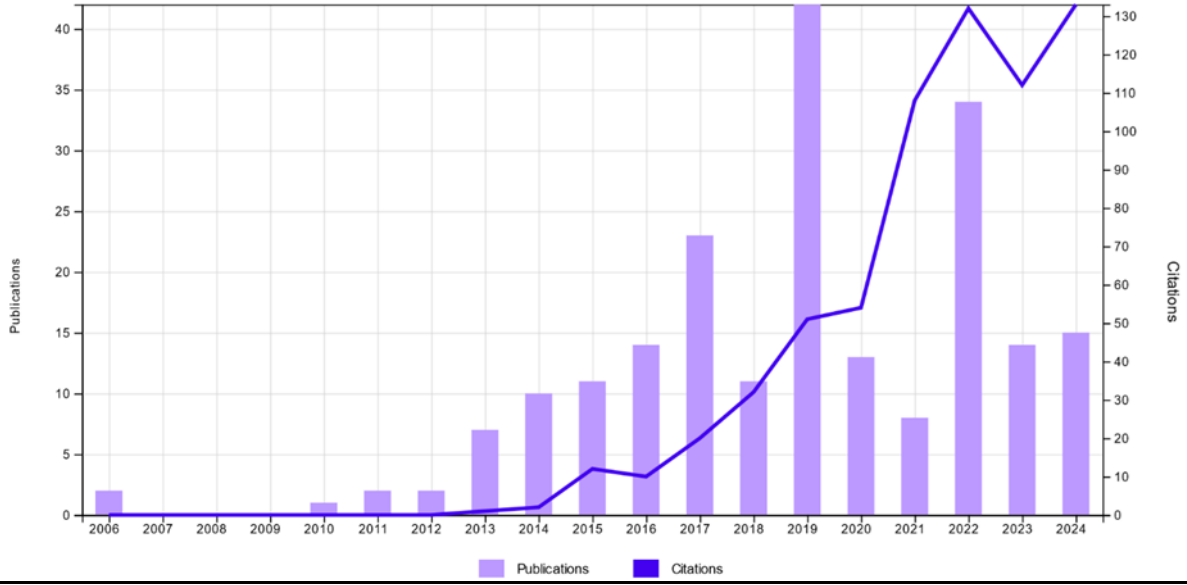
Tablo 3. Yıllara göre yayınların kategorileri sayısı

Tablo 3, 3B baskı teknolojisinin mimarlık alanındaki uygulamaları üzerine yapılan çalışmaların farklı "Web of Science" kategorilerinde nasıl dağıldığı gösterilmektedir. Engineering Civil (228) ve Architecture (209), Construction Building Technology (165) ve Materials Science Multidisciplinary (64), Computer Science Interdisciplinary Applications (56) ve Hardware Architecture (24) kategorilerinde çalışmaların yoğunlaştığı görülmektedir. Bu dağılım, 3B baskı teknolojisinin çok disiplinli bir yaklaşımla ele alındığını ve özellikle inşaat, mimarlık, malzeme bilimi gibi alanlarda daha yoğun araştırma yapıldığını ortaya koymaktadır.

Konu alanı ile ilgili yıllara göre atıf sayıları Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Yıllara göre yayın ve atıf sayısı

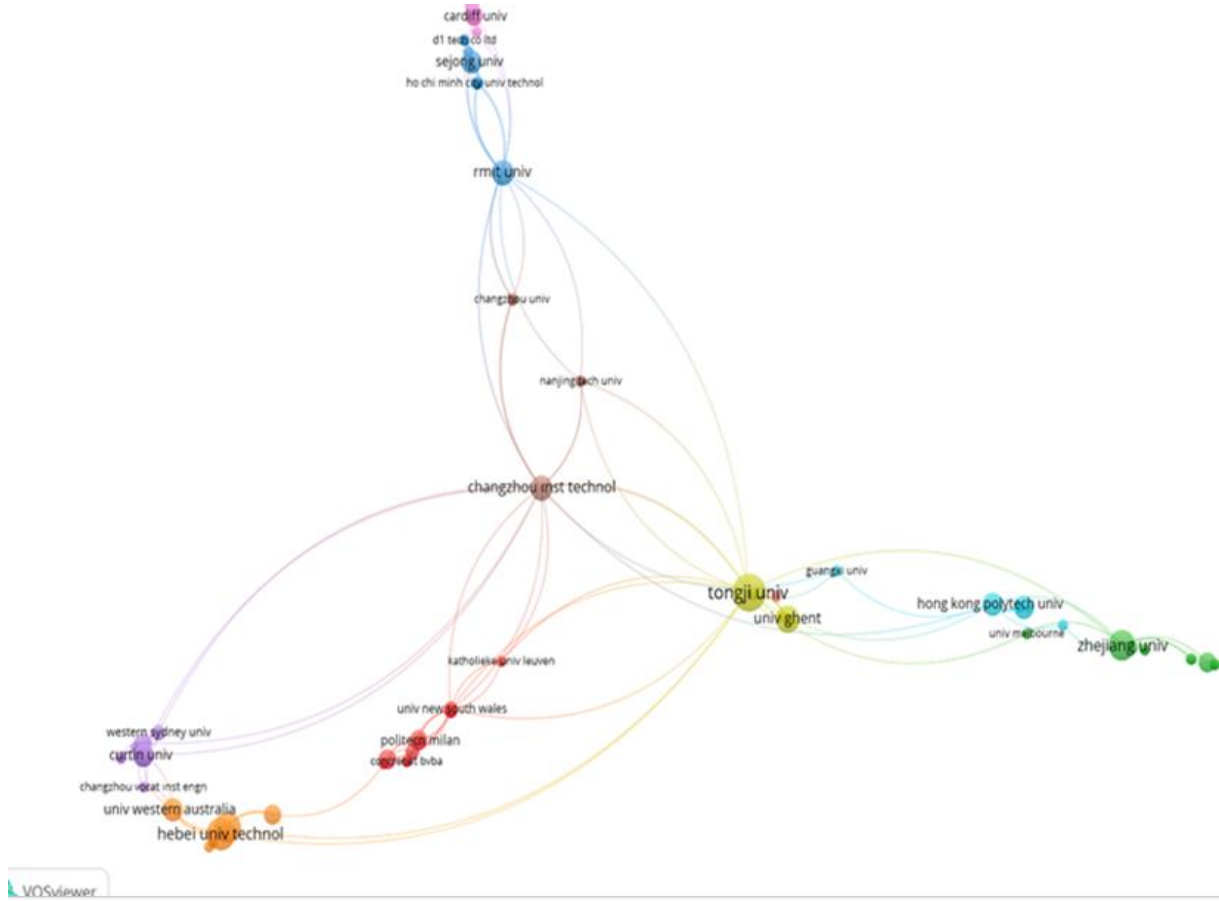
Tablo 4'e göre, 2006-2012 yılları arasında 3D baskı ve mimarlık ile ilgili yayın sayısının çok düşük olduğu bir dönem olduğunu ve teknolojinin mimarlıkta henüz yaygın bir şekilde kullanılmadığını göstermektedir. 2013-2018 yılları arasında yayın sayısında kademeli bir artış görülmektedir. 2019 yılında ani bir sıçrama yaşanmış ve bu, 2020'den sonra istikrarlı bir seviyeye gelmiştir. 2023 ve 2024 yıllarında ise nispeten düşüş olmasına rağmen hala yüksek sayıda yayın vardır. 3D baskı teknolojisinin mimarlıkta büyük ilgi uyandırdığını ve akademik araştırmaların yoğunlaştığını ifade etmektedir. Tablo 4 incelendiğinde, 2015'e kadar olan dönemde yapılan yayınlar neredeyse hiç atıf almamıştır. 2015'ten sonra atıf sayılarında belirgin bir artış gözlenmiştir. 2020'ye kadar atıflarda düzenli bir yükseliş olması 3D baskı teknolojisinin mimarlık alanında daha fazla kabul görmeye başladığını göstermektedir. 2020'de atıf sayılarında ani bir artış gözlenmiş ve sonrasında zirveye ulaşmıştır. Bu yıllarda yapılan yayınların hem daha fazla atıf almış olması hem de alandaki farkındalığın artmış olduğunu ve önceki yıllarda yapılan çalışmaların daha fazla tanındığını ve alana katkı sağladığını işaret etmektedir. Sonuç olarak, hem yayın hem de atıf sayılarının artışı, bu teknolojinin akademik dünyada önem kazandığını ve daha fazla araştırmacının dikkatini çektiğini ortaya koymaktadır. En fazla yayın yapan ve en fazla atıf alan yayın yapan organizasyon tablosu, Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. En fazla yayın yapan ve en fazla yayınlarına atıf alan on organizasyon

Organizasyon- Üniversite	Yayın Sayısı	Bağlantı	Organizasyon- Üniversite	Atıf sayısı	Bağlantı
Tongji Üniversitesi	11	9	Hebei Teknoloji Üniversitesi	968	15
Beijing Teknoloji Üniversitesi	7	8	Beijing Teknoloji Üniversitesi	959	14
Hebei teknoloji Üniversitesi	8	8	Western Avusturya Üniversitesi	551	9

Changzhou Teknoloji Enstitüsü	5	5	Swinburne Teknoloji Üniversitesi	475	5
Rmit Üniversitesi	5	3	Naples Federico II Üniversitesi	302	3
Ghent Üniversitesi	6	2	Pavia Üniversitesi	289	3
Zhejiang Üniversitesi	7	1	Tsinghua Üniversitesi	255	1
Swiss Federal Teknoloji Enstitüsü	9	0	Southeast Üniversitesi	254	2
Bio Üniversitesi	7	0	Alberta Üniversitesi	242	1
Madrid Politeknik Üniversitesi	5	0	Western Michigan	242	1

Tablo 5 incelendiğinde en fazla yayın yapan ve en fazla atıf alan yayını yapan organizasyonlar farklılık göstermektedir. Vosviewer çıktısı Şekil 1’de verilmiştir.

Şekil 1. Konu alanı ile ilgili çalışma yapan kurumlara ait Vosviewer görseli

Şekil 1’deki ülkelerin yaptıkları çalışmalara yapılan atıflar incelendiğinde Çin (55 çalışma, 2071 atıf), Avusturya (24 çalışma, 1297 atıf), İngiltere (14 doküman, 341 atıf), İspanya (25 çalışma, 226 atıf), ABD (30 çalışma, 401 atıf), İtalya (21 çalışma, 549 atıf), Almanya (12 çalışma, 166 atıf), Belçika (8

çalışma, 195 atıf), Güney Kore, (14 çalışma, 320 atıf), Hindistan (5 çalışma, 145 atıf), Singapur (7 çalışma, 84 atıf), Hollanda (6 çalışma, 212 atıf), Portekiz (9 çalışma, 225 atıf), Vietnam,(2 çalışma 60 atıf), Wales (3 çalışma, 122 atıf), İngiltere (14 çalışma, 341 atıf), Şili (7 çalışma,57 atıf), Çek Cumhuriyeti (3 çalışma, 28 atıf), Japonya (4 çalışma, 5 atıf) yer almaktadır (Şekil 2).

Konu alanı ile ilgili çalışmaların ülkeler bazında değerlendirilmesine ait Vosviewer görseli Şekil 2'de verilmiştir.

Şekil 2. Konu ile ilgili çalışmaların görseli

Şekil 2 incelendiğinde konu ile ilgili en fazla çalışma yapan ülkelerin başında Çin, İngiltere, Avusturya, ABD, Güney Kore gibi ülkeler gelmektedir. Çalışma yapan yazarların yayın sayıları ve atıflarına ait veriler aşağıda tabloda verilmiştir (Tablo 6, Şekil 3).

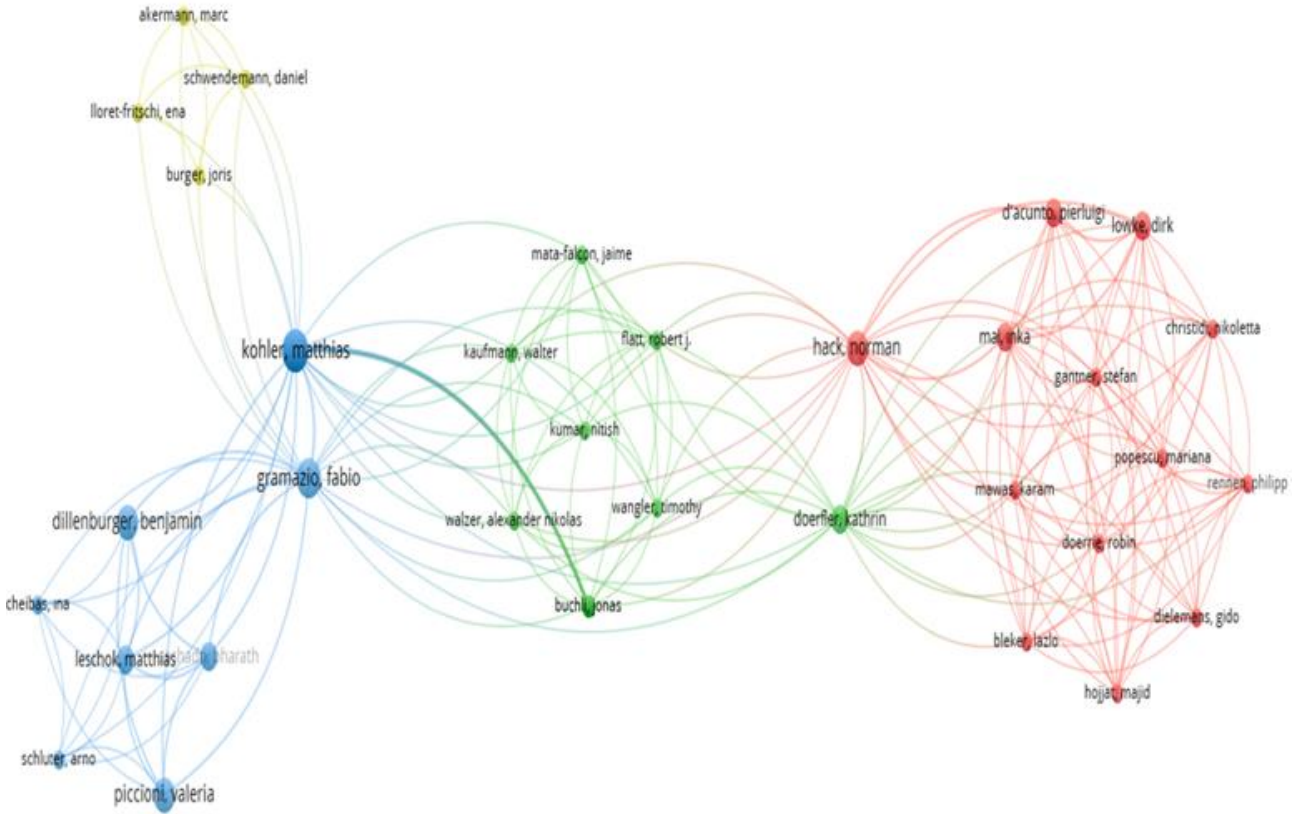
Tablo 6. Çalışma yapan yazarların yayın sayıları ve atıflar

Yazar	En fazla yayın yapan on yazar			En fazla atıf alan on yazar		
	Yayın Sayısı	Atıf	Bağlantı	Yazar	Atıf	Bağlantı
Li Wang	8	968	26	Li Wang	968	26
Guowei Ma	7	959	22	Guowei Ma	959	22
Rodrigo Garcia-Alvarado	6	57	19	Zhijian Li	814	16
Amardeep Singh	5	44	20	Jay Sanjayan	475	11
Zhijian Li	5	814	16	Fang Wang	410	7
Fabio Gramazio	4	89	27	Domenico Asprone	302	11

Matthias Kohler	4	89	27	Costantino Menna	302	11
Xiangyu Wang	4	78	16	Ferdinando Auricchio	289	7
Hailong Wang	4	76	15	Guojian Liu	251	5
Mohamed Gomaa	4	122	11	Bo Pang	251	51

Tablo 6 incelendiğinde en fazla yayın yapan üç yazar; Li Wang; Guowei Ma ve Rodrigo Garcia-Alvarado olmaktadır. Diğer yandan çalışmalarına en fazla atıf alan üç yazar; Li Wang, Guowei Ma ve Zhijian Li'dir. Konu alanı ile ilgili çalışma yaparak katkı veren yazarların dağılımı ve bağlantılı çalışmaların Vosviewer görseli Şekil 3'te verilmiştir.

Şekil 3. Literatüre katkı veren yazarların dağılımı ve bağlantılı çalışmaları

Literatüre katkı veren yazarların dağılımına bakıldığında Li Wang, Guowei Ma ve Rodrigo Garcia-Alvarado en çok yayın yapan yazarlardır. Li Wang, Guowei Ma aynı zamanda en çok atıf alan çalışma yapan yazarlardır.

Mimarlıkta 3D alanında en fazla çalışma yapan yazarların makalelerinin künyeleri ve özetleri Tablo 7'de verilmiştir.

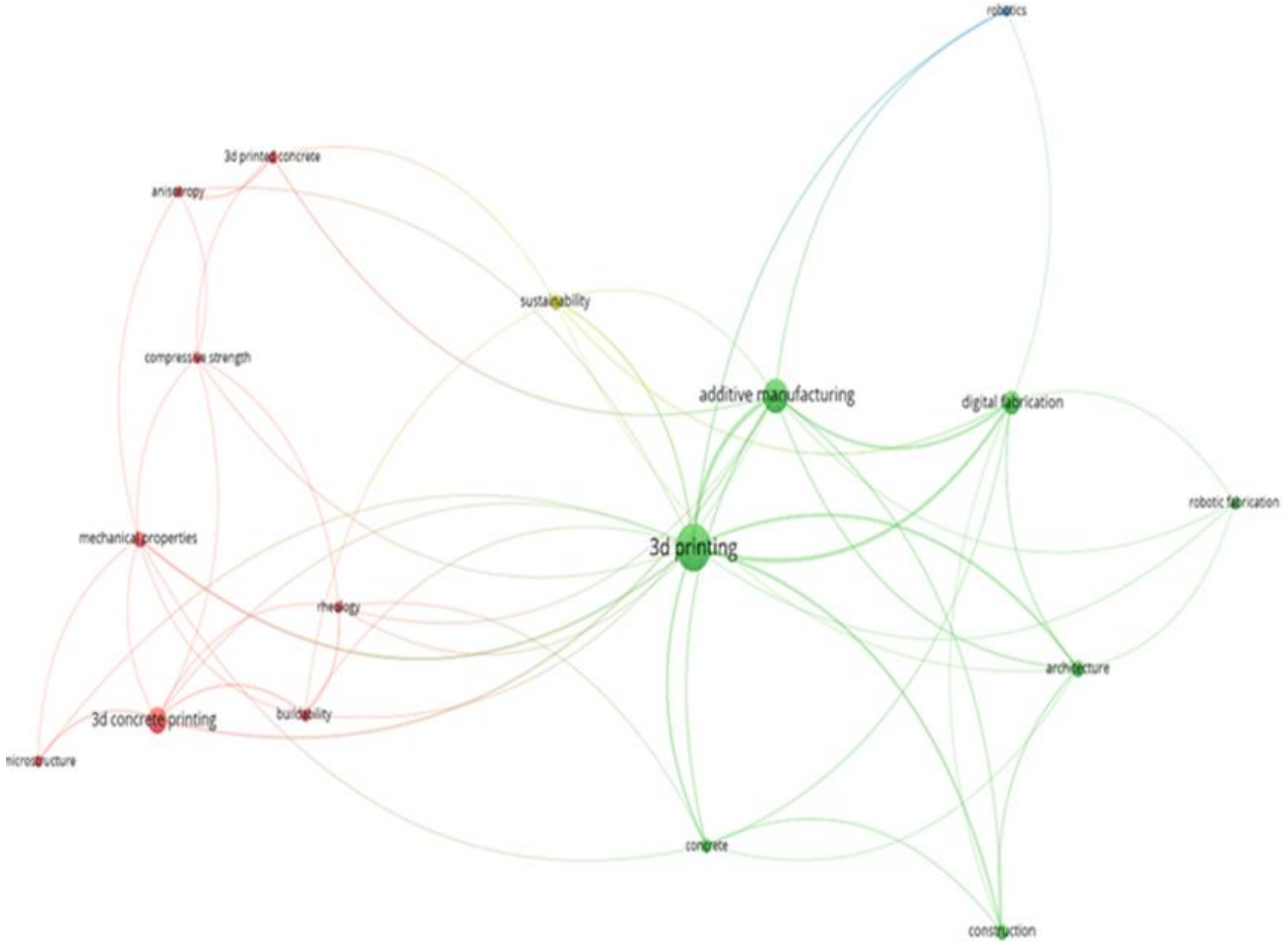
Tablo7. En fazla çalışma yapan yazarların çalışmaları, künye ve özetleri

Yazarlar	Makale Adı	Yayınlandığı Dergi	Anahtar Kelimeler	Atıf Sayısı	Özet
Nicholas, P; Rossi, G; Schork, T	Integrating real-time multi-resolution scanning and machine learning for Conformal Robotic 3D Printing in Architecture	International Journal of Architectural Computing	Conformal printing, robotic fabrication, 3D scanning, neural networks, Industry 4.0	25	Bu makale, konformal 3D baskının potansiyellerini ele almakta ve 3D alt tabakalara baskı yapmak için yeni bir iş akışı sunmaktadır. Bu iş akışı, robotik tarama, sinir ağı tahminleri ve PETG plastiği basımını entegre ederek bilinmeyen geometrilere yanıt verme avantajı sunmaktadır.
Marijnissen, M.P.A.M.; van der Zee, A.	Concrete Printing in Architecture: A Research on the Potential Benefits of 3D Concrete Printing in Architecture	ECAADE 2017: Sharing of Computable Knowledge (SHOCK!)	Additive Manufacturing, 3D Concrete Printing, Structural Optimization, Personalization	10	Makale, büyük ölçekli 3D baskı tekniklerinin mimaride nasıl kullanılabileceğini araştırmaktadır. 3D Beton Yazıcı ile inşa etme süreci, malzeme ve işçilik maliyetlerini minimize ederek yeni bir tasarım dili oluşturulmaktadır.
Leach, N.	Size Matters: Why Architecture Is the Future of 3D Printing	Architectural Design	3D printing, architecture, small-scale design, structural stability	18	Bu makale, 3D baskının binalar ve şehirler boyutuna taşınmasını tartışmakta, ancak mimarların daha küçük ölçekli projelere odaklanmalarını önererek, yapısal kararlılık ve yük taşıma açısından karşılaşılan zorlukları ele almaktadır.
Krugelis, L.	3D Printing Technology as a Method for Discovering New Creative Opportunities for Architecture and Design	Landscape Architecture and Art	Contemporary architecture, industrial design, 3D printing, contemporary art	16	Makale, 3D baskının Batı dünyasında yaşam ortamlarıyla ilişkili kullanımını incelemekte, bu teknolojinin ortaya çıkardığı yaratıcı fırsatları ve mimarlıkta yeni eğilimleri tartışmaktadır.
Anton, A.; Dillenburger, B.	Towards a Sustainable 3D-Concrete-Printed Architecture: Assemblies, Detailing, and Ornamentation	Architectural Design	3D concrete printing, digital building technologies, digital fabrication	0	Bu makale, 3D baskılı beton kullanarak kıvrımlı yapılar üretmek için geleneksel döküm yöntemlerinden farklı deneysel yapı elemanları tasarlamayı amaçlamaktadır.
Tohidi, A.; Gomaa, M.; Hae-Ussler, M.H.; Shiel, J.	3D Printing Self-Shading Wall Structure With Earth: Enhancing Thermal Properties in Earthen Architecture	Proceedings of the 29th International Conference of the Association for Computer-Aided Architectural Design Research in Asia (CAADRIA 2024)	Vernacular architecture, biomimicry, 3D printing, sustainability, computational design, environmental analysis	24	Makale, toprak duvarların tasarımı ve dijital üretimi için biyomimikri ve yerel mimarlık bilgisinin birleştirildiği bir yaklaşım sunmaktadır. 3D baskı, termodinamik ve çevreye duyarlı tasarım stratejileri ile daha sürdürülebilir ve verimli yapılar inşa etmeyi hedeflemektedir.
Berdos, Y.; Vele, J.; Dounas, T.	Decentralised Additive Manufacturing for Architecture: Exploring the	ECAADE 2023 Digital Design Reconsidered	Blockchain, additive manufacturing, 3D printing, integration, distributed ledger	15	Makale, blok zinciri teknolojisi ve dağıtılmış üretim sistemlerinin 3D baskı ile entegrasyonunu incelemekte, bu teknolojilerin mimarlık ve inşaatta şeffaf ve

Yazarlar	Makale Adı	Yayınlandığı Dergi	Anahtar Kelimeler	Atıf Sayısı	Özet
	Integration of Distributed Ledger Technologies with 3D Printing		technologies		verimli üretim süreçleri yaratma potansiyelini tartışmaktadır.
López, M.V.; Contreras, M.C.S.; Díaz, J.R.O.	3D Printing in Presentation Architecture Projects	Book Series: Lecture Notes in Civil Engineering	Architectural education, educational innovation in the university, new technologies	3	Makale, 3D baskı teknolojilerinin mimarlık projelerinde sunum amaçlı kullanımını incelemekte, özellikle eğitimde bu teknolojilerin nasıl daha etkili bir şekilde kullanılabileceğini tartışmaktadır.
Peters, B.	Additive Architecture: 3D Printed Architecture	Architectural Research Addressing Societal Challenges	3D printed architecture, construction revolution, urban planning	18	Makale, 3D baskı mimarisinin küresel ölçekteki etkilerini incelemekte, bu teknolojinin gelecekte nasıl şekilleneceği hakkında kapsamlı bir bakış sunmaktadır.
Aghaei, M.; Andrei, J.; Dillenburger, B.	Smart Slab: Computational Design and Digital Fabrication of a Lightweight Concrete Slab	Acadia 2018 Recalibration: On Imprecision and Infidelity	Computational design, digital fabrication, smart slab, lightweight concrete	-	Bu makale, hafif beton levhaların dijital fabrikasyon teknikleri ile tasarımını ve üretimini incelemektedir.

Tablo 7'deki çalışmalar incelendiğinde, 3D baskı teknolojisinin mimarlık ve inşaat alanındaki çeşitli kullanım alanlarını ve gelecekte hangi yönere daha fazla gelişebileceğini vurgulamaktadır. 2020'li yıllardan sonra, 3D baskı ve eklemeli üretim teknolojilerinin mimarlıkta farklı alanlarda kullanılabileceğine dair belirgin eğilimler gözlemlenmektedir. Özellikle, sürdürülebilirlik, robotik üretim, biyomimikri, ve dijital fabrikasyon gibi kavramlar ön plana çıkmaktadır. Bu trendler, mimarlık ve inşaat alanında 3D baskı teknolojilerinin yalnızca yapısal tasarımda değil, aynı zamanda çevresel etkilerin azaltılması, üretim süreçlerinin iyileştirilmesi ve tasarımın daha özgür ve yaratıcı hale getirilmesi gibi alanlarda da önemli dönüşümler yaratabileceğini göstermektedir. Örneğin, Nicholas ve Rossi'nin çalışması, konformal baskı ve robotik üretimin mimaride nasıl entegre edilebileceğini ve bu teknolojilerin yapı tasarımında nasıl yeni çözümler sunduğunu araştırmaktadır. Marijnissen ve van der Zee'nin çalışması ise, büyük ölçekli 3D beton baskı teknolojisinin mimarlık ve yapısal tasarımda nasıl daha verimli kullanılabileceğine dair ipuçları sunmaktadır. Leach, 3D baskı teknolojisinin mimarlık için geleceğini, özellikle küçük ölçekli yapılar için olan potansiyelini tartışarak, daha büyük ölçekli inşaat projelerinde karşılaşılan zorlukları ele almaktadır. Bu tür çalışmalar, 3D baskının yalnızca estetik ve yapısal açıdan değil, aynı zamanda sürdürülebilirlik ve verimlilik açısından da büyük bir potansiyele sahip olduğunu göstermektedir. Öte yandan, Tohidi ve diğerlerinin çalışması, toprak ve biyomimikri ile entegre edilmiş 3D baskı teknolojilerinin sürdürülebilir tasarımlar yaratmadaki rolünü vurgulamaktadır. Bu tür çalışmalar, 3D baskı teknolojilerinin çevresel etkilere duyarlı ve yerel malzemelerle uyumlu çözümler üreterek, sürdürülebilir mimarlık pratiğine nasıl katkı sağlayabileceğini gösteriyor. Ayrıca, Berdos ve diğerlerinin çalışması, blok zinciri ve dağıtılmış üretim teknolojilerinin entegrasyonu ile mimarlık ve inşaat sektöründeki üretim süreçlerini daha şeffaf ve verimli hale getirme potansiyelini tartışmaktadır. Bu bulgular, 3D baskı teknolojilerinin, mimarlık alanında yalnızca yapısal tasarımlarla sınırlı kalmayıp, aynı zamanda sürdürülebilirlik, dijital fabrikasyon ve robotik üretim gibi geniş bir yelpazede dönüşüm yaratma kapasitesine sahip olduğunu göstermektedir. Gelecekteki araştırmaların, bu teknolojilerin daha geniş çapta benimsenebilmesi için teknolojinin uygulanabilirliğini ve verimliliğini artırmaya odaklanması gerektiği açıktır.

Çalışmada en fazla kullanılan anahtar kelimeler ve aralarındaki ilişki Şekil 4'te verilmiştir. Bunlardan en çok tekrar eden kelimeler; 3D printing, additive manufacturing, 3d concrete printing olmaktadır.

Şekil 4. En sık kullanılan anahtar kelimeler

Yapılan bibliyometrik analiz sonucunda, 3D baskı teknolojisinin mimarlık alanındaki çeşitli uygulamaları ile ilgili öne çıkan anahtar kelimeler ve bunların frekansları belirlenmiştir. Çalışmada en çok tekrar eden anahtar kelimeler ve bunların bağlantı sayıları Tablo 8'de verilmiştir.

Tablo 8. "Web of Science Categories" konu alanı ile ilgili en fazla kullanılan anahtar kelimeler ve bağlantı sayıları

Anahtar Kelimeler	Tekrar sayısı	Bağlantıların sayısı
3D printing	78	73
Additive manufacturing	40	48
3D concrete printing	25	11
Digital fabrication	20	29

Architecture	11	19
Construction	9	16
Mechanical properties	9	11
Sustainability	9	11
Concrete	8	18
3d printing concrete	7	6
Buildability	6	8
Robotic fabrication	6	4
Robotic	5	8
Rheology	5	7
Compressive strength	5	6
Architectural education	5	4
New technologies	5	4

Tablo 8 incelendiğinde, en çok tekrar edilen anahtar kelimenin 3D printing (78 tekrar, 73 bağlantı) additive manufacturing (40 tekrar, 48 bağlantı) ve 3D concrete printing (25 tekrar, 11 bağlantı) olduğunu göstermektedir. Bu sonuç ana eğilimin, özellikle yapı üretiminde 3D baskı teknolojisine yöneldiğini göstermektedir. Digital fabrication (20 tekrar, 29 bağlantı) ise 3D baskı teknolojisinin dijital üretim süreçleriyle ilişkili araştırmaları vurgulamaktadır. Architecture ve Construction gibi terimler, mimarlık ve inşaat sektörlerinde 3D baskı kullanımına olan ilgiyi yansıtan diğer anahtar kelimeler arasında yer almaktadır. Bunun yanı sıra, Mechanical properties (9 tekrar, 11 bağlantı) ve Sustainability (9 tekrar, 11 bağlantı) gibi anahtar kelimeler, 3D baskı ile üretilen yapıların dayanıklılığı ve çevresel sürdürülebilirliği üzerine yapılan araştırmaları işaret etmektedir.

Diğer önemli anahtar kelimeler arasında Concrete (8 tekrar, 18 bağlantı), 3D printing concrete (7 tekrar, 6 bağlantı) ve Buildability (6 tekrar, 8 bağlantı) yer alırken, Robotic fabrication (6 tekrar, 4 bağlantı) ve Robotic (5 tekrar, 8 bağlantı) terimleri de robot teknolojilerinin 3D baskı ile entegrasyonunu vurgulamaktadır. Ayrıca, Rheology (5 tekrar, 7 bağlantı) ve Compressive strength (5 tekrar, 6 bağlantı) gibi terimler, 3D baskı malzemelerinin fiziksel özelliklerine yönelik yapılan çalışmaları işaret etmektedir. Son olarak, Architectural education (5 tekrar, 4 bağlantı) ve New technologies (5 tekrar, 4 bağlantı) gibi anahtar kelimeler, bu teknolojilerin mimarlık eğitimi ve yenilikçi teknolojilere olan etkisini ele alan araştırmaların arttığını göstermektedir. Bu bulgular, 3D baskı teknolojisinin mimarlık alanındaki çok çeşitli uygulama alanlarını ve gelişim yönelimlerini açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

SONUÇ

2010-2023 yılları arasındaki çalışmalar incelendiğinde; 3D baskı ve mimarlık konusunda yayınlanan çalışmaların sayısının son 5 yılda hızla arttığı görülmüştür. Bu, teknolojinin yaygınlaşması ve mimarlıkta inovasyon ihtiyacına paralel bir artış olarak yorumlanabilir. Buswell ve diğerlerinin (2018) çalışması 532 atıf alan bir çalışma olup 3D baskı teknolojisinin inşaat sektöründe nasıl

kullanılacağına dair kapsamlı bir inceleme sunmaktadır. En çok atıf alan makale olması, bu çalışmanın alandaki temel kaynaklardan biri olduğunu göstermektedir. Diğer yandan, Lim, 76 yayın, Kazemian, 58 yayın, Khoshnevis ise 47 yayın ile görülmektedir. Yazarların çalışmalarında, 3D baskı teknolojisinin mimarlık ve inşaat alanındaki araştırmalarında öncü kabul edilmektedir. Çalışmalarında özellikle eklemeli üretim süreçleri ve malzeme kullanımı konularında yoğun araştırmalar yapmışlardır. Ülkeler bazında baktığımızda ise Amerika Birleşik Devletleri'nin 62 yayın, Çin'in 45 yayın, Almanya'nın 32 yayın yaptığı görülmüştür. Yapılan çalışmaların, genellikle büyük ölçekli inşaat projeleri ve endüstriyel üretim üzerine yoğunlaşmaktadır. En çok atıf alan konular, sürdürülebilirlik, inovasyon üzerine yoğunlaşmıştır.

Gelecekteki araştırmaların en önemli yönlerinden biri, 3D baskının sürdürülebilirlik potansiyelinin keşfedilmesi olacaktır. Çevre dostu malzemeler ve geri dönüştürülebilir inşaat malzemeleri ile yapılan 3d baskılar, mimarlık alanında önemli bir trend olabilir. Yenilikçi biyobazlı malzemeler, beton yerine kullanılacak alternatifler ve atık malzemelerin 3D baskı süreçlerinde kullanımı gibi konular, gelecekteki çalışmalar için büyük bir araştırma alanı sunmaktadır. Modüler yapıların 3D baskı teknolojisi ile üretimi, gelecekteki mimarlık uygulamaları için önemli bir yönelim olabilir. 3D baskı, esnek ve özelleştirilebilir tasarımların üretimini mümkün kılmakta, böylece kullanıcı ihtiyaçlarına göre kişiselleştirilen yapılar oluşturulmaktadır. Ayrıca, prefabrik yapılar ve taşınabilir konutlar gibi konular da artan bir araştırma alanı yaratmaktadır. Tasarım, mühendislik ve inşaat süreçlerinin 3D baskı ile birleştirilmesi, iş akışlarını daha verimli hale getirebilir. Bu bağlamda, yazılım geliştirme, yapay zeka (AI) ve veri analitiği kullanımı ile 3D baskı süreçlerinin optimize edilmesi önemli bir araştırma alanı olacaktır. 3D baskı teknolojisinin robotik sistemlerle birleşmesi, inşaat alanında devrim yaratabilir. Bu alandaki araştırmalar, 3D baskı ile entegre olan otonom inşaat sistemlerine odaklanabilir. Biyomimikri ve insan odaklı tasarımlar, gelecekteki 3D baskı araştırmalarının önemli bir parçası olabilir. 3D baskının mimaride sadece fiziksel yapıları değil, insanların yaşam kalitesini artıran yapılar oluşturma potansiyeli, sağlık ve ergonomi açısından derinlemesine incelenebilir. Sürdürülebilirlik, esnek tasarımlar, modüler yapılar ve çevre dostu üretim, önümüzdeki yıllarda daha da fazla önem kazanacak anahtar konulardır. Ayrıca, 3D baskı ve robotik sistemlerin entegrasyonu, otomasyon ve otonom inşaat süreçlerinin hızla gelişmesi beklenmektedir. Gelecekteki araştırmaların, 3D baskı teknolojisinin potansiyelini daha iyi kullanacak ve bu teknolojiyi mimarlık alanında daha verimli hale getirecek yeni yöntemlere odaklanması gerekecektir. Sonuç olarak, teknolojik gelişmeler, baskı tekniklerinin çeşitlenmesi ve farklı malzemelerin kullanım alanlarının genişlemesiyle, 3D baskının gelecekte daha da yaygınlaşması beklenmektedir. Bu teknoloji kullanılarak, gelecekteki araştırmalar; "sürdürülebilir 3D baskı malzemeleri", "modüler yapıların üretimi", "robotik ve otomasyon süreçlerinin entegrasyonu", "sürdürülebilirlik", "sürdürülebilir çevre dostu mimarlık", "maliyet etkinliği", "dijital fabrikasyon", "özgün, yaratıcılığı kullanarak esnek tasarımlar", "karmaşık mimari formların üretimi", "yapısal dayanıklılık", "baskı hızını artırma" ve "verimlilik" gibi alanlara yoğunlaşmalıdır. Bu trendler, yalnızca teknolojik yenilikleri değil, aynı zamanda mimarlık pratiğinin daha çevre dostu ve verimli hale gelmesini sağlayacak araştırmalara zemin hazırlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Aria, M. ve Cuccurullo, C. (2017). Bibliometrix: An R-Tool for comprehensive science mapping analysis. *Journal of Informetrics*, 11(4), 959-975.
- Bogue, R. (2013). 3d printing: The dawn of a new era in manufacturing?. *Assembly Automation*, 33(4), 307-311.
- Buswell, R. A., De Silva, W. L., Jones, S. Z. ve Dirrenberger, J. (2018). 3d printing using concrete extrusion: A roadmap for research. *Cement and Concrete Research*, 112, 37-49.
- Cobo, M.J., López-Herrera, A.G., Herrera-Viedma, E. ve Herrera, F. (2011). Science mapping software tools: Review, analysis, and cooperative study among tools. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 62(7), 1382-1402.

- Demirarslan, D. ve Demirarslan, O. K. (2017). An interdisciplinary approach to interior design in the context of environmental protection awareness: Relation between interior architecture and environmental engineering. *The Journal of Natural Hazards and Environment (J Nat Haz Environ - JNHE)*, 3(2), 112-128.
- Dini, E., Sugihara, Y. ve Paci, R. (2019). Digital fabrication and 3d printing in architectural design. *Frontiers of Architectural Research*, 8(3), 383-397.
- Kazemian, A., Yuan, X., Cochran, E. ve Khoshnevis, B. (2017). Cementitious materials for construction-scale 3d printing: Laboratory testing of fresh printing mixture. *Construction and Building Materials*, 145, 639-647.
- Kılıçarslan, G. (2020). The future of architecture with 3D printing: Potential large-scale applications. *Journal of Architectural Technology*, 13(2), 214-229.
- Koramaz, K. T. ve Güler, Z.N. (2011). Kentsel koruma sürecinde görselleştirme tekniklerinin etkinliğinin değerlendirilmesi. *İTÜ A/Z Dergisi*, 9(2), 145-154.
- Kralj, A. (2017). 3D print and practical use. University North, Hırvatistan.
- Lim, S., Buswell, R. A., Le, T. T., Austin, S. A., Gibb, A. G., ve Thorpe, T. (2012). Developments in construction-scale additive manufacturing processes. *Automation in Construction*, 21, 262-268.
- Morris, S. Ve Van Der Veer Martens, B. (2008). Mapping research specialties, *Annual Review of Information Science and Technology*, 42(1), 213-295.
- Perkins, S. ve Skitmore, M. (2015). Three-dimensional printing in the construction industry: A review. *International Journal of Construction Management*, 15(1), 1-9.
- Tay, Y. W. D., Panda, B., Paul, S. C., Noor Mohamed, N. A., Tan, M. J. ve Leong, K. F. (2017). 3d printing trends in building and construction industry: A review. *Virtual and Physical Prototyping*, 12(3), 261-276.
- Van Eck, N. J. ve Waltman, L. (2010). Software survey: Vosviewer, a computer program for bibliometric mapping. *Scientometrics*, 84(2), 523-5388.
- Zhou, L., Miller, J., Vezza, J., Mayster, M., Raffay, M., Justice, Q., Al Tamimi, Z., Hansotte, G., Devi Sunkara, L., ve Bernat, J. (2024). Additive manufacturing: A comprehensive review. ncbi.nlm.nih.gov

Modern Konutun Kooperatifler Aracılığı İle Üretilmesi: Isparta - Gülevler Yapı Kooperatifi Örneği

Ülkü ÇELEBİ GÜRKAN*

Öz

Yapı kooperatifleri Cumhuriyet'in ilanından günümüze kadar geçen sürede konut üretim biçimleri arasında yaygın bir pratik haline gelmiştir. Isparta kentinde 1968-70 yılları arasında inşa edilen Gülevler Yapı Kooperatifi sahip olduğu mimari özelliklerin yanında üretim biçimi bakımından da önem kazanmaktadır. Kentin dışında yeşil alanlar içinde sorunsuz bir çevre yaratmayı amaçlayan kooperatifin inşaatları 1,5 yıl gibi kısa bir süre içerisinde tamamlanarak 110 adet bahçeli ve tek katlı müstakil konut inşa edilmiştir. Düşük yoğunluklu seyrek yerleşim dokusuna sahip yerleşimde konutlar kütle formları ve yalın cepheleri ile geleneksel konut tipolojisinden uzak modern bir görünüm sunmaktadır. Modernizmin Isparta kentini etkilediği 1960-1980 yılları arasındaki dönemde inşa edilen Gülevler Yapı Kooperatifi günümüzde adını verdiği mahallenin küçük bir kısmını oluşturmaktadır. Bu çalışmanın amacı Gülevler yerleşiminin kuruluşu, özellikleri ve günümüzdeki durumunun ortaya konulması ve korunarak gelecek nesillere aktarılması gereken bir modern şehircilik örneği olduğunun belgelenmesidir. Kooperatifinin kentsel ve mimari niteliklerinin değerlendirilebilmesi için kent tarihine yönelik bilgi ve belgeler taranmış; elde edilen çizimler, planlar ve görsel materyaller farklı ölçeklerde incelenmiştir. Alanın geçirdiği değişim ve dönüşümler morfolojik yapı ve tekil yapı ölçeğinde incelenmiştir. Çalışma sonucunda Gülevler Yapı Kooperatifinin kentsel ve mimari nitelikleri ortaya konmuştur. Çalışma sonucunda kooperatif yerleşiminin kentte modern mimarinin gelişiminde etkili olduğu görülmüştür.

Anahtar Sözcükler: Gülevler; Yapı Kooperatifi; Isparta; Modern Konut; Konut Sorunu

* Dr. Öğr. Üyesi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Mühendislik-Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, ulku.celebi@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-4774-8115

Production of Modern Housing through Cooperatives: The Case of Isparta - Gülevler Building Cooperative

Ülkü ÇELEBİ GÜRKAN*

Abstract

Since the proclamation of the Republic, building cooperatives have become a common form of housing production. The Gülevler Building Cooperative, built in Isparta between 1968-70, is becoming increasingly important in terms of both its architectural features and its production method. Aiming to create an undisturbed environment in the green outskirts of the city, the cooperative's construction was completed in a short period of 1.5 years, and 110 single-storey detached houses with gardens were built. Located in a low-density, sparsely populated area, the houses have a modern appearance, far removed from the traditional housing typology with its massed forms and simple facades. Built between 1960 and 1980, as modernism took hold of the city of Isparta, the Gülevler Building Cooperative today forms a small part of the neighborhood after which it is named. The aim of this study is to reveal the origins, characteristics, and current situation of the Gülevler settlement, and to document that it is an example of modern urbanism that should be preserved and passed on to future generations. To evaluate the urban and architectural qualities of the cooperative, information and documents related to the history of the city were scanned and the drawings, plans, and visual materials obtained were studied. As a result of the study, the urban and architectural qualities of the Gülevler Building Cooperative were revealed, and at the same time, the current situation and the changes and transformations that the area has undergone were determined. As a result of the study, it was found that the cooperative settlement was effective in the development of modern architecture in the city.

Keywords: Gülevler; Building Cooperative; Isparta; Modern Housing; Housing Problem

* Assist. Prof. Dr. Mehmet Akif Ersoy University, Faculty of Engineering and Architecture, The Department of Architecture, ulku.celebi@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-4774-8115

GİRİŞ

İnsanların temel gereksinimlerinden biri olan barınma gereksinimini karşılamak amacıyla ortaya çıkmış bir yapı tipolojisi olan konut, aynı zamanda kentlerin yapı taşıdır. Ülkeden ülkeye farklılık gösterse de; kentlerdeki nüfus artışını karşılayacak düzeyde konut üretmek; güvenli, sağlıklı ve mahremiyeti sağlayan niteliklere sahip konutlar tasarlamak ve farklı sosyo-ekonomik koşullardaki insanlar için konuta erişimde fırsat eşitliği yaratmak ülkelerin temel politikaları arasında yer almaktadır (Alkan & Uğurlar, 2015). Tüm dünyada konut üretim biçimlerinin ülkelerin içerisinde bulunduğu sosyo-ekonomik şartlardan etkilendiği görülmektedir. Türkiye’de konut sorunu Cumhuriyetin ilanı ile birlikte başta Ankara ve İstanbul olmak üzere kentlerin nüfusunun hızla artmasıyla gündeme gelmeye başlamıştır. Daha sonraki süreçte ise konut sorunu; ikinci dünya savaşından sonraki dönemde yaşanan kırdan kente yoğun göç sonucunda kente gelen, kent yaşamını deneyimlememiş halk kitlelerine yönelik yeterli konut üretiminin sağlanamaması şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Yapı kooperatifleri konut sorununun çözülmesine yönelik konut üretimi sağlayan mekanizmalar olarak ortaya çıkmıştır.

Kooperatifler üyelerinin üretim, tüketim, konut ya da krediye yönelik ihtiyaçlarını gerçekleştirmek amacıyla, serbestçe iktisaden bir araya gelmelerinden oluşan müşterek birer çalışma organizasyonudur (Zadil, 2011). Herkese açık olma, gönüllü katılım, demokratik denetim ve topluma karşı sorumluluk taşıma kooperatiflerin ortak özelliğidir. Bireysel olarak konut sahibi olamayan kişilerin konut sahibi olabilmesi amacıyla ortaya çıkan yapı kooperatifleri, kooperatif biçiminde örgütlenmiş organizasyonlardır. Üretilen ve tüketilen malın aynı olduğu yapı kooperatiflerinde, kooperatif üyeleri arasındaki ilişkiler kentsel bir topluluğun geliştirilmesine olanak sağlayacak nitelikte pekiştirilmiş ve süreklidir (Koç, 2022). Yapı kooperatifleri ülkemizde 1935 yılından itibaren konut üretim biçimleri arasında yer almıştır.

Bunun yanında 19. yüzyılın sonlarında modern kent üzerine çalışan kuramcılar yeni bir toplum yaratmak, endüstri kentlerinin bunalımlarına ve artan konut sorununa çare bulmak amacıyla ideal kent modelleri geliştirmişlerdir. Ebenezer Howard tarafından 1898 yılında ortaya atılan Bahçeşehir (Garden City) akımı kentlerdeki yoğunluğa ve kirliliğe alternatif olarak kentle kırsal avantajlarını birleştiren bir kent önerisidir. Kırsal alanda planlanan Bahçeşehir tasarımında merkezde planlanan daire kent, daire şeklindeki daha küçük kentlerle kuşatılmıştır. arazileri ve açık alanlardan oluşan bir yeşil bant kenti çevreleyerek onu endüstri alanlarından ayırır. Kırsal üretimin devam ettiği bahçeli konutlar büyük bulvarlar arasına yerleştirilir. Kent merkezinde kamusal bir açık alan ve çevresinde kamu yapıları yer alır. Howard Bahçeşehir modelinde toplumun işbirliği yaparak daha sosyalist olmasını sağlamaya çalışmaktadır (Ertan, 2004). 1903 yılında tasarlanan Letchwort ve 1929 yılında sosyal kent olarak ortaya çıkan Radburn yerleşimleri Howard’ın ideallerine temellendirilmişlerdir. Bahçeşehir modeli zaman içerisinde sosyalist bir kentsel reformundan ziyade bir yerleşim örneği olarak teknikleştirilmiş ve deneyimlendiği her ülkede farklı bir çehre kazanmıştır. Bahçeşehir hareketi Türkiye’de Jansen Planı (1928-1939) doğrultusunda başkent Ankara’nın imarında gündeme gelmiştir. Diğer kentlerdeki imar hareketlerinde Ankara’nın örnek alınması, bahçeşehir modelinin bir dönem Türk kentleşmesinde etkili olmasını sağlamıştır (Çınar, 2015). Kırsal üretimin devam ettiği bahçeli konutlar, kentle kırsal olumlu özelliklerinin birleştirilmesi, yeşil alanların fazla olması gibi ilkeler toplu konut üretimlerinde kullanılmıştır. Bahçeli evler şeklindeki yapı kooperatifleri Bahçeşehir modelinin uygulama alanı bulunduğu örnekler arasında yer almaktadır. Isparta kentinde yer alan Gülevler Yapı Kooperatifi bu örneklerden biridir.

Bu çalışmanın amacı Gülevler Yapı Kooperatifi’nin kuruluşu, mimari özellikleri ve günümüzdeki durumunun ortaya konması ve korunarak gelecek nesillere aktarılması gereken bir modern şehircilik örneği olduğunun belgelenmesidir. Gülevler Yapı Kooperatifi 1960’lı yılların sonunda Isparta kentinde gecekonduların yerleşimlerinin oluşmasını önlemek amacıyla planlanan, aynı zamanda dönemin konut sorununa yönelik ucuz konut üretme politikalarının bir parçası olarak ortaya çıkmış bir sosyal konut projesidir. Çalışma kapsamında öncelikle Isparta kentinin mekânsal gelişim süreci içerisinde yapı kooperatiflerinin varlığı irdelenmiştir. Daha sonra kentte ortaya çıkan ilk yapı kooperatifleri arasında

yer alan Gülevler Yapı Kooperatifi'nin kentsel ve mimari niteliklerinin değerlendirilebilmesi için kent tarihine yönelik bilgi ve belgeler taranmış; elde edilen çizimler, planlar ve görsel materyaller incelenmiştir. Çalışmada Isparta Belediyesi arşivlerinden ulaşılan konut yerleşim-plan-cephe ve detay çizimleri ile yazışmalardan yararlanılmıştır. İnceleme kentsel yerleşim kararlarının irdelendiği üst ölçekten başlayarak aşamalı olarak mahalle örüntüsü, parsel ve yapı adası ilişkisi, sokak örüntüsü ve konut tipolojisi olmak üzere farklılaşan ölçeklerde gerçekleştirilmiştir. En son süreçte ise alanın zaman içerisinde geçirdiği fiziksel değişim ve dönüşümler morfolojik yapı ve tekil konutlar ölçeğinde incelenmiş; görsel veriler haline getirilerek yorumlanmıştır (Tablo 1). Çalışma sonucunda Gülevler Yapı Kooperatifi'nin kentsel ve mimari nitelikleri ortaya konmuş, alanın geçirdiği değişim ve dönüşümlerin tespiti yapılmıştır. Çalışmanın diğer bir amacı da günümüzde oldukça azalmış bir konut sunum biçimi olan yapı kooperatiflerinin Isparta kentinin mekânsal gelişimine ve konut üretimine olan katkılarını belgelemektir.

Tablo 1. Araştırmanın yöntem kurgusu

Araştırma metodu		Ölçek
Literatür araştırması	Tarihsel araştırma	
Alan araştırması	Yerleşim planı-imar planı-harita ve hava fotoğraflarının incelenmesi Konutlara ait plan, cephe ve detay çizimlerinin incelenmesi Yerinde gözlem	Kentsel ölçek-mekansal örüntü Parsel ve yapı adası ilişkisi Sokak örüntüsü Konut tipolojisi
	Alanın geçirdiği değişim ve dönüşümler	İmar planları Haritalar ve uydu görüntüleri Konutlarda yapılan değişiklikler

MODERN DÖNEMDE UCUZ KONUT İNŞASI İÇİN BİR GİRİŞİM: YAPI KOOPERATİFLERİ

Konut sorunu bir ülkedeki konut üretiminin niteliksel ve niceliksel olarak talep edilen kapasiteye cevap verememesi ve istenilen düzeyde olmaması ile ortaya çıkmaktadır. Türkiye'de konut sorunu Cumhuriyet'in ilanından sonra başkent Ankara yeni kurulan devletin farklı kademelerinde görev yapan kişilerin barınma sorunu ile kendini gösterirken, bunun yanında büyük kentlerdeki yeni iş olanaklarından yararlanmak isteyen insanların göçü sonucunda devlet konut sorunu ile karşı karşıya gelmiştir (Aydın vd., 2005). 1929 Ekonomik Buhranı'ndan itibaren süregelen ucuz konut ihtiyacı, 1940'lı yıllarda II. Dünya Savaşından ekonomik olarak etkilenen Türkiye'de artarak devam etmiştir. Dönemin önde gelen mimarlarından Zeki Sayar 1946 yılında Arkitekt dergisinde yayınlanan yazısında ülkedeki konut sorununa dikkat çekmiş ve dönemin hükümetini bu sorunu çözmeye yönelik rasyonel adımlar atmaya davet etmiştir (Sayar, 1946). Bu dönemde Emlak Bankası, Sümerbank, Ziraat Bankası gibi nüfuzlu bankaların desteği ve 1945 yılında kurulan SSK'nın konut kredileri vermesi ile konut üretim biçimleri değişirken, kamu yatırımları ile yapı kooperatifleri kurulmaya başlamıştır (Koca, 2015; Pérouse, 2023; 319).

Türkiye'de konut kooperatifçiliği tarihçesi 1935 yılında Ankara'da kurulan Bahçelievler Yapı Kooperatifi ile başlamıştır. Bahçelievler Yapı Kooperatifi 1931 yılında kurulan "Türk Kooperatifçilik Cemiyeti" çatısı altında hayata geçirilmiştir. Bizzat Ankara'nın kent planını hazırlayan Hermann Jansen

tarafından tasarlanan Bahçelievler Yapı Kooperatifi o dönemde daha ucuz konut üretim biçimlerinin kent planlanmasıyla birlikte ele alındığını göstermektedir. Bahçelievler Yapı Kooperatifi'ni yine Ankara'da kurulan Güvenevler, Küçükevler ve Karınca yapı kooperatifleri takip etmiştir. Bu kooperatifler başkentte yaşanan konut krizine en etkili çözüm olarak sunulmuş ve dönemin yayın organlarında tüm ülkeye tanıtılmışlardır. Ulaşılabilir fiyatlara arazi temin edebilmek için kentin dışında inşa edilen kooperatiflerin biçimlenmesinde bahçe önemli bir bileşen olarak görülmüştür (Pérouse, 2023; 316-321). Bu kooperatifler ile Türkiye'de modern toplumun yaşayacağı konutun kentsel ve mekânsal örgütlenme biçimi bir imge olarak üretilmiştir.

1948 yılında çıkarılan ve konut yapımını teşvik eden 5228 sayılı "Bina Yapımı Teşvik Kanunu" birlikte yapı kooperatifleri ülke genelinde yaygınlaşmaya başlamıştır (Cengizkan, 2002; 175). Bu kanunla gecekondulaşmanın önüne geçilebilmesi amacıyla daha düşük maliyetlerle konut üretilmesi için yasal düzenlemeler yapılmış, ucuz kredi imkanları sağlanmış; arsanın bulunmasında, gerekli malzemelerin temin edilmesi ve taşınmasında kolaylık sağlanmıştır (Bina Yapımını Teşvik Kanunu, 1948). Kooperatiflerin ilk örnekleri üst-orta sınıf tarafından örgütlenmiş de 1940'ların ortalarından sonra bu konut üretim biçimi işçiler, memurlar gibi düşük gelir grubuna hitap eder hale gelmiştir. Bu nedenle daha küçük konutlar tasarlanmış ve daha ekonomik malzeme seçimleri yapılmıştır. Yapı kooperatifleri ile konut üretimi yerel yönetimlerin öncülüğünde gelişmiştir. Kooperatiflerin yerleşeceği büyük alanların kamulaştırılması görevini belediyeler üstlenmiştir (Tekeli 1982; 82). Maliyetin önemli bir bölümünü oluşturan arsa payı devlet tarafından karşılanmaktadır (Akpınar & Uz, 2016). Bu dönemde yapı kooperatiflerinin konut örgütlenmesinde iki tür konut üretimi mevcuttur. Bunlardan ilki araziye yayılmış, kendine ait bahçeleri olan müstakil konutlar olarak planlanırken, diğeri ise tek yapı kütlesinden oluşan apartmanlar şeklindedir (Cengizkan, 2002; 176).

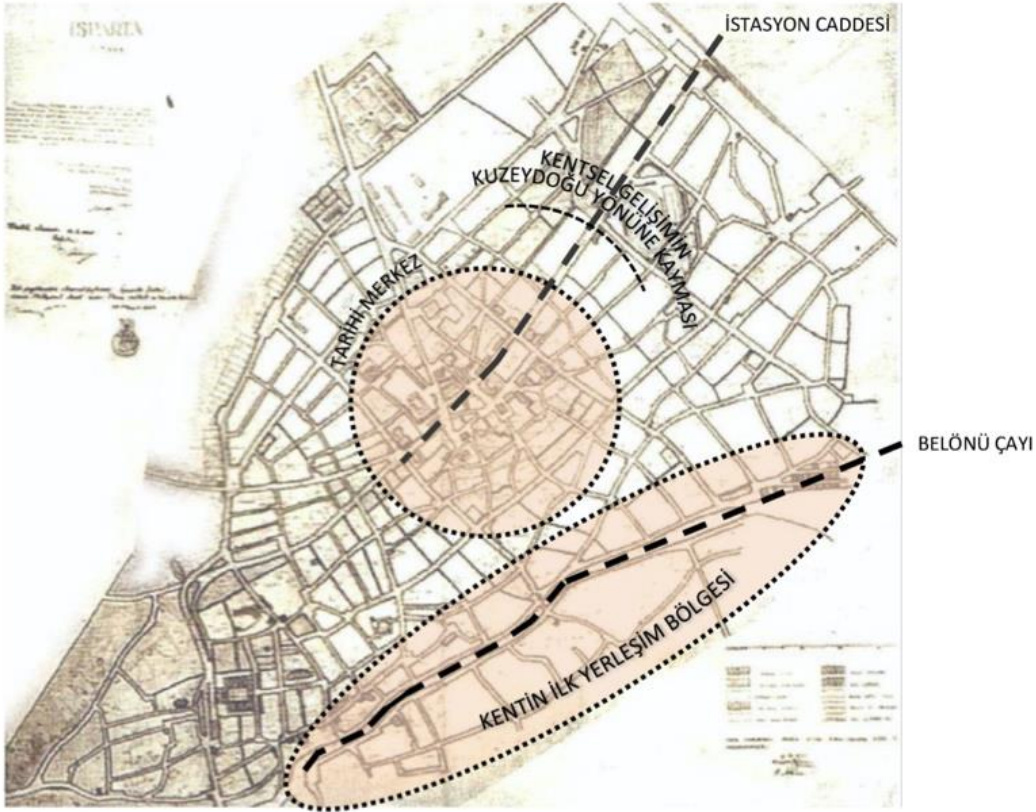
1950'li yıllara gelindiğinde ülkenin içe dönük ekonomi politikasının dış yardımlarla ve hızlı endüstrileşme ile değişmesi sonucunda ortaya çıkan kırsal kesimden kente doğru yaşanan göç hareketleri konut sorununu daha yoğun biçimde gündeme getirmiştir. Ancak Türkiye'de bu dönemde konut sorununun çözümüne yönelik bütüncül bir model ortaya konamamıştır. Genellikle kent çeperlerinde görülen gecekondular halkın barınma sorunu kendi kendine çözmeye çalışma biçimi olarak ortaya çıkmıştır. 1960'lara gelindiğinde giderek artan iç göç nedeniyle konut sorununun çözümünde yap-satçılık, kooperatifçilik, toplu konutlar gibi farklı konut üretim biçimleri ortaya çıkmıştır. Özellikle 1963 yılında planlı kalkınma dönemine girilmesi ile birlikte konut sorununu gidermek ve mevcut konut üretim yöntemlerine alternatif yaratabilmek adına devlet tarafından verilen krediler konut üretiminde kooperatiflerin çoğalmasına neden olmuştur. 1965 yılında yürürlüğe giren "Kat Mülkiyeti Kanunu" ile apartmanların kooperatiflerce üretimi yaygınlaşırken (Tekeli, 2009), 1969 yılında çıkarılan 1163 sayılı "Kooperatifler Kanunu" ile yapı kooperatiflerinin sayısı tüm Türkiye'de artış göstermiştir. Kooperatifler Kanunu ile kooperatif yerleşimleri birden fazla apartmandan meydana gelen daha büyük ölçekli yerleşimlere dönüşmüştür (Sözen & Tapan, 1984). Bu bağlamda Türkiye'deki yapı kooperatiflerinin konut üretimi kronolojik olarak üç tipte incelemek mümkündür. Bunlar bahçeli evler, apartmanlar ve toplu konutlardır (Özüekren, 1996).

Bu çalışmada Isparta kentinde 1960'lı yıllarında sonunda yapı kooperatifi ve yerel yönetim işbirliği ile gerçekleştirilen, bahçeli evler şeklinde inşa edilen Gülevler Yapı Kooperatifi'nin değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Gülevler Yapı Kooperatifi yerleşimi; Isparta kentinde gerçekleştirilen ilk kooperatif girişimlerinin arasında yer alması ve yerleşimin başarısının değerlendirilebilmesine olanak sağlayan bir geçmişe sahip olması nedeniyle önemli bir örnektir.

ISPARTA KENTİNİN MEKÂNSAL GELİŞİMİ VE KONUT KOOPERATİFLERİN ORTAYA ÇIKMASI

Isparta kenti Cumhuriyetin ilanı sonrasında kırsal karakterini bir süre daha korumaya devam etmiştir, Cumhuriyet dönemi başında küçük bir yönetim, ticaret ve üretim merkezi olan kent; 1930'lu yıllardan itibaren gelişme göstermiştir. 1960 yılına kadar olan dönemde kentte kamu yapıları inşası başta

olmak üzere, bayındırlık ve ulaşım hizmetleri ile altyapı çalışmaları yapılmıştır. 1936 yılında tren yolunun kente gelmesi ekonomiyi geliştirici bir etki yapmış, kentte üretilen gül ve halı gibi ürünlerin ticaretini hızlandırmıştır. Bununla birlikte demiryolunun gelişi kent yapısını değiştirmiştir. Kent merkezinde açılan İstasyon Caddesi üzerinde yer alan kamu yapıları ve ticari işletmeler ile yeni bir çekim merkezi oluşturmuştur. Kentin ilk imar planı 1943 yılında Prof. Dr. Gustav Oelsner ve Doç. Kemal Ahmet Aru tarafından hazırlanmıştır. Planda kentin İstasyon Caddesi etrafında, tarihi merkezin kuzeydoğu yönünde gelişmesi öngörülmüşken, kentin ilk yerleşim bölgesi olan Isparta Çayı'nın (Belönü Çayı) güneyinde kalan bölgeler imar planına dahil edilmemiştir (Isparta İmar Planı Raporu, 1943; 1621) (Şekil 1).

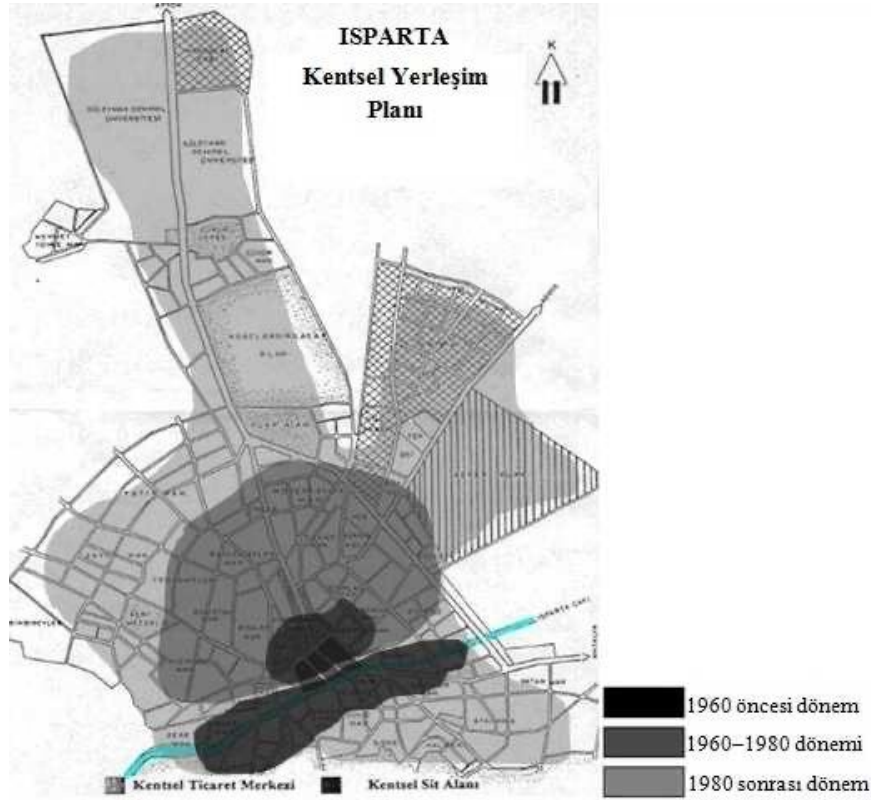
Şekil 1. Prof. Dr. Gustav Oelsner tarafından hazırlanan Isparta kent planı (Kaynak: Anonim, 2001)

Prof. Gustav Olsner ve Doç. Kemal Ahmet Aru tarafından hazırlanan imar planının raporunda konut alanları olarak bahçe içerisinde müstakil ve sıra evler önerilmiştir. Bitişik nizamlı sıra evlerin münferit evlere oranla daha ucuza mal edilebileceğinin altı çizilir. Çayın güneyinde kalan alanlar için bilhassa sıra evlerin tercih edilmesi gerektiği açıklanmıştır. Plan raporuna göre konutlar en fazla iki katlı olmalı; alt katta gündüz birimleri olan yemek ve oturma alanları, üst katta ise yatak odaları yer almalıdır. Ön bahçe mesafesi 5 metreden az olmamalıdır. Konutların mimari karakterlerinin aynı olmasına dikkat edilmelidir (Isparta İmar Planı Raporu, 1943; 1619-1620). Olsner ve Aru'nun Isparta kenti için önerdiği konut biçimlenişinde Prof. Dr. Hermann Jansen'in Ankara imar planında önerdiği Bahçeli Evler yerleşiminin ilkelerinden etkilenildiği çıkarımı yapılabilir. Jansen Ankara kent planında konut alanlarının müstakil ikiz ev ya da sıra evler şeklinde, bahçeye sahip tek ya da iki katlı evler olması gerektiğini ifade etmiştir (Tekeli & İlkin, 1984). Jansen'in Ankara kent planında önerdiği bahçeli ikiz evler bu dönem kent planlanmasında kamuoyuna benimsetilmeye çalışan konut tipleri arasında yer almaktadır (Cengizkan, 2002).

Isparta kentinde ilk yapı kooperatifi girişiminin tarihi bu döneme rastlamaktadır. Ankara'da görev alan devlet memuru Sami Hekimci Ankara Küçük Evler Yapı Kooperatifi'nin ikinci başkanıdır ve Ankara

Güven Yapı Kooperatifi girişiminin yönetim kurulunda yer almıştır. Hekimci ayrıca Türk Kooperatif Derneği'nin (TKK) yönetim kurulu üyesidir. Sami Hekimci yapı kooperatiflerinden edindiği deneyimleri içeren "Ankara Küçük Evler Yapı Kooperatifi'nin kuruluşu ve amacına ulaşması" ve "Ankara Güven Yapı Kooperatifi" başlıklı yazılarını Türk Kooperatifçilik Kurumu tarafından çıkarılan dönemin kooperatifçilik dergisi Karınca'da yayınlamıştır (Pérouse, 2023; 504, 607). Hekimci bu girişimleri memleketi olan Isparta'da da atmak istemiş, bu konudaki bilgi ve tecrübelerini kentin ileri gelenleri ile paylaşmıştır. Bu doğrultuda 1938 yılında "Isparta Yapı Kooperatifi"nin kurulması yönünde adımlar atılmaya başlanmıştır. Kooperatifin yüz ortaklı olarak hayata geçmesi öngörülmüştür. Kooperatif bünyesindeki yüz adet konutun, her bir üyenin eşit olarak on taksit şeklinde vereceği yüzer liradan meydana gelen on bin liralık bir sermaye üzerine yüz bin liralık kredi temini ile inşa edilmesi planlanmıştır. Girişimin mevcut imar planı sınırları içinde kalacağı açıklanmıştır (Güllü, 1938). Dönemin Halkevi yayın organı olan Ün Dergisi'nde Isparta halkına coşkuyla duyurulan Isparta Yapı Kooperatifi girişimi hayata geçirilememiştir.

1950'lerin ikinci yarısından itibaren kentte görülen sanayi, ticaret ve kamu yatırımları sonucu Isparta kenti hızlı bir kentsel gelişme dönemine girmiş; kent nüfus, sosyo-ekonomik yapı ve mimari olarak değişim göstermiştir (Anonim, 2006). 1950'li yıllarla birlikte Türkiye'de devletin belirlediği ekonomi politikaları ile kentlerde kamu yatırımları ve sanayi girişimleri artmaya başlamıştır. Tarımda makineleşme sonucunda yaşanan kırdan kente göç hareketi kentlerin fiziksel ve sosyo-kültürel yapısının değişmesine neden olmuştur (Bölükbaş Dayı & Alyanak, 2024). Türkiye'de 1950'li yıllarda başlayan kırdan kente göç hareketi Isparta kentinde daha geç yaşanmıştır. Tarımda makineleşmeyle topraktan dışlanan işgücü evlere kurulan halı tezgâhları ile halıcılığa yönelmiştir. Kent ekonomisindeki en önemli etmenlerden biri olan ve geçmişi 1880'li yıllara dayanan halıcılık endüstrisi geleneksel tezgâhlarını köylerde ve kasabalarda tutmaya devam etmiştir. Buna ek olarak Eğirdir Gölü kıyısında sürdürülen balıkçılık faaliyetleri ve gülcülük endüstrisi nüfusu köylerde tutmaya devam ederek Isparta kentini bir dönem göç serüveninin dışında bırakmıştır. Ancak 1960'lı yılların ortalarında özellikle geleneksel halıcılık endüstrisinin makineleşmeye karşı güç kaybetmesi ile birlikte kırsal kesimden kente doğru bir göç yaşanmıştır (Sezgin, 1993). 1960'lı yıllara kadar belli başlı bayındırlık hizmetlerine kavuşan Isparta bu dönemden itibaren hızlı bir kentleşme ve sanayileşme sürecine girmiştir. 1960'lı yıllarda kent merkezindeki sanayinin büyük bir bölümü dokuma-iplik sanayiye aittir. 1950-63 arası dönemde kent merkezinde 16 adet dokuma fabrikası kurulmuştur (Temurçin, 2004). Bunun yanında gül tarımcılığının gelişmesi ve gülcülük faaliyetlerinin 1948 yılında kooperatifleşmesi de sermayenin kent merkezinde örgütlenmesini sağlamıştır (Sezgin, 1993). Ticaret ve sanayi alanındaki bu gelişmeler Isparta'da köyden kente göçü başlatmıştır. Bunun sonucunda kente göçerek kent merkezinde kurulan fabrika ve imalathanelerde çalışmaya başlayan işçiler için konut gereksinimi ortaya çıkmaya başlamıştır (Anonim, 1973). Bu dönemde kentsel gelişim kuzeye doğru kayarken kentin güneydoğu bölgelerinde gecekondulaşma görülmeye başlamıştır (Şekil 2).

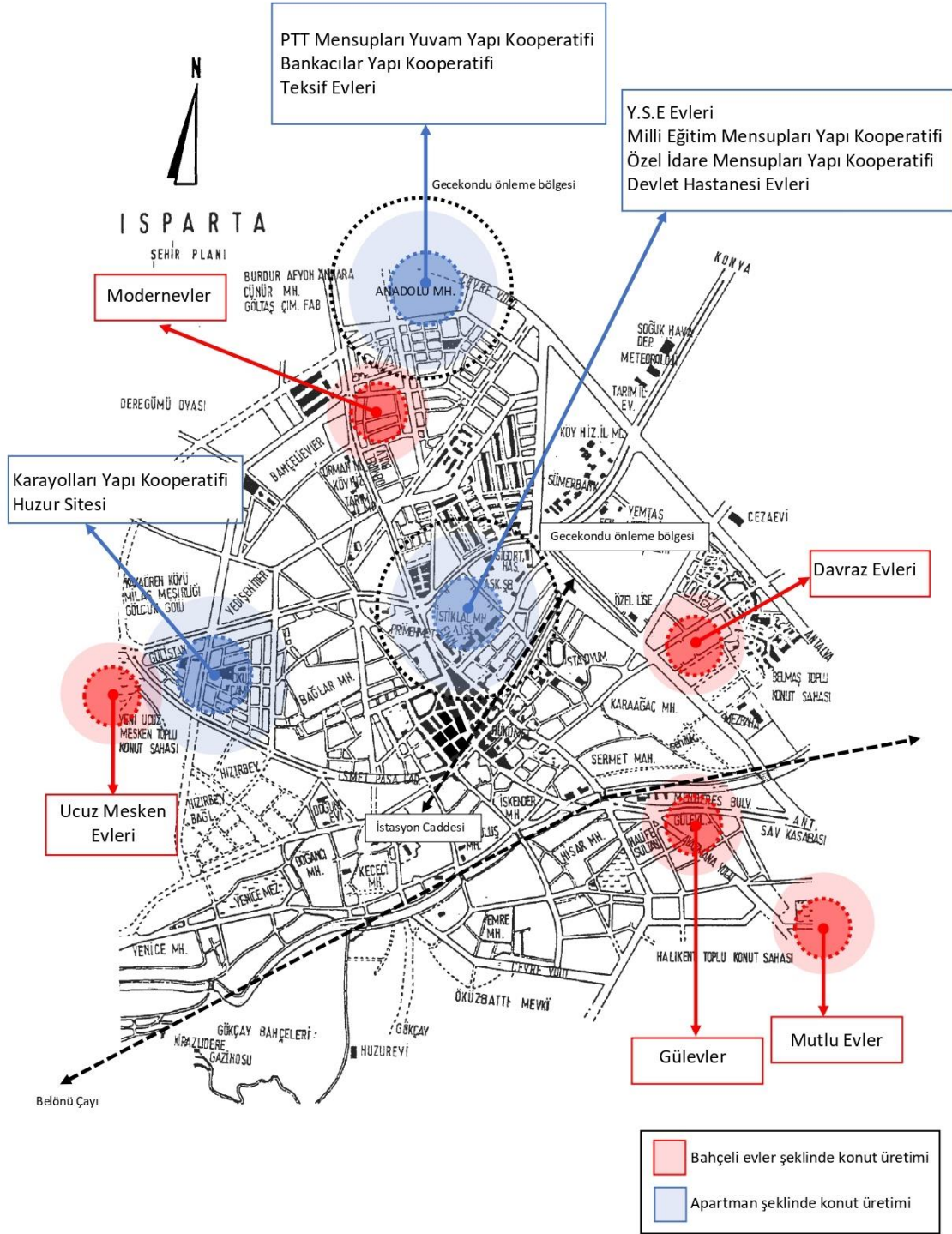

Şekil 2. Isparta kentinin yerleşim geçmişi (Kaynak: Isparta Belediyesi, 2011)¹

Nüfus hareketleri incelendiğinde; Cumhuriyet'in ilanından sonra yapılmaya başlanan nüfus sayımlarında 1927-1950 yılları arasında Isparta kenti nüfusunun %75'inin köylerde yaşadığı görülmektedir. 1950 yılında nüfusun %24,4'ü şehirde, %75,3'ü köylerde yaşarken; şehir nüfusunun toplam nüfus içindeki oranı 1960 yılında %34,8'e, 1970 yılında %38,1'e, 1980 yılında ise %45,2'e ulaşmıştır. 1965 yılında kent merkezinin nüfusu 42.901 kişi iken, 1975 yılında 62.870'dir (TUİK). Bu veriler değerlendirildiğinde Isparta kent nüfusu şehir nüfusu ağırlıklı artarken, buna karşılık kırsal nüfusun sürekli azaldığı görülmektedir. 1960 yılında nüfusun hızlı artması ve iskân edilen yerlerin planlama alanının dışında kalması nedeniyle yeni bir imar planı hazırlanması gündeme gelmiştir (Şentürk & Duran, 2022). 1960'lı yılların ortalarından itibaren köyden kente göç sonucu oluşan konut talebi Isparta'nın kentinin sorunlarından biri haline gelmiştir. Bu dönemde Isparta kentinde konut sorununa çeşitli çözümler üretilmeye çalışılmıştır. Yapı kooperatifleri yoluyla konut üretimi bu çözümlerden biridir. Dönemin Belediye Başkanı Fuat Uyar başkanlığında olan yerel yönetim tarafından 1968 imar planında kentin gecekondu önleme bölgeleri aracılığı ile gelişmesine karar verilmiş ve Yayla, Karaağaç, Anadolu ve İstiklal mahalleleri gecekondu önleme bölgesi olarak belirlenmiştir. Gecekondu önleme bölgelerine ek olarak Modernlevler, Mehmet Töngre, Gülistan, Davraz, Binbirevler ve Gülevler yerleşimleri toplu konut alanları olarak ayrılmıştır. Bu alanlar yerel yönetim tarafından kamulaştırılarak yapı kooperatiflerine tahsis edilmiş, diğer yandan konut istemi olan kişiler konut kooperatifleri şeklinde örgütlenmiştir (Haber 32, 2022). Bu bölgelerdeki arsalar belediye tarafından kamulaştırılarak belediye mülkiyetine geçirilmiş, dolayısıyla oluşacak herhangi bir arsa spekülasyonunun önüne geçilmiştir. Arazilerin altyapı hizmetlerinin sağlanması da belediye tarafından karşılanmıştır. Böylece hak sahiplerinin konut gereksinimleri ekonomik biçimde karşılanmaya çalışılmıştır. Kooperatiflerin hızla tamamlanmasında da yerel yönetimin katkısı

¹ Prof. Dr. Ali Türk tarafından çizilen Isparta kentsel yerleşim planı, dönemlere bağlı kentsel gelişimi belirlemek üzere altlık olarak kullanılmıştır. Bu plan üzerine 1960 öncesi, 1960-1980, 1980 sonrası dönemlere ait kentsel gelişme yönü ve büyüklüğü işlenmiştir.

büyüktür. Arsa tahsisini müteakiben projelendirme ve ruhsatlandırma aşamaları hızla tamamlanmıştır (Isparta Belediyesi, 2024). Konut kooperatifleri Isparta kentinde gecekondu sorununun ortaya çıkmadan önlenmesi amacıyla atılmış birer sosyal reform çalışmasıdır. Dar gelirlilerin konut sahibi olabilmesi için bir alternatif olarak ortaya çıkmışlardır. Diğer bağlamda bu yapı kooperatifleri Cengizkan'ın da belirttiği gibi konut edinmede bir araç olmanın yanında sosyal bir dayanışma aracı olarak gelişmiştir (Cengizkan, 2002).

Şekil 3. Isparta Kentinde 1967-86 yılları arasında inşa edilen yapı kooperatifleri (Kaynak: Isparta 1990 İmar planı üzerinde yazar tarafından üretilmiştir.)

Isparta kentinde yapı kooperatifleri aracılığı ile gerçekleştirilen konut üretim modelinin bahçeli evler ve tek yapı kütesinde örgütlenen apartmanlardan meydana gelen toplu konut alanları olmak üzere iki tipte olduğu görülmektedir. Bahçeli evler konut yerleşimleri Davraz Mahallesi Sakinleri Yapı Kooperatifi (1967), Gülevler Yapı Kooperatifi (1970), Mutlu Evler Yapı Kooperatifi (1975), Modern Evler Yapı Kooperatifi (1978), Bağkur Evleri (1982) ve Binbirevler Yapı Kooperatifi (Ucuz Mesken Yapı Kooperatifi) (1987)'dir. Kentte yapılan diğer yapı kooperatifleri ise üyelerin tek çatı altında toplandığı toplu konut alanları şeklinde üretilmiştir. Bunlar arasında Karayolları Yapı Kooperatifi (1976), Milli Eğitim Mensupları Yapı Kooperatifi (1979), Bankacılar Yapı Kooperatifi (1980), Devlet Hastanesi Yapı Kooperatifi (1984), Y.S.E. Sigortalılar Yapı Kooperatifi (1985), Yuvam Yapı Kooperatifi (1985), Teksif Yapı Kooperatifi (1986) ve Özel İdare Mensupları Yapı Kooperatifi (1986) bulunmaktadır (Çetin & Güvü Erhan, 2023). Kooperatifler aracılığıyla konut üretiminin ikinci tipini oluşturan bu yapılar; 1967 imar planında gecekondulu önleme bölgesi olarak gösterilen Anadolu ve İstiklal mahallelerinde yoğunlaşmaktadır (Şekil 3). 1980'li yıllardan itibaren bahçeli evler şeklindeki uygulamaların azaldığı ve yapı kooperatiflerinin genellikle toplu konut uygulamaları şeklinde inşa edildiği göze çarpmaktadır.

GÜLEVLER YAPI KOOPERATİFİ

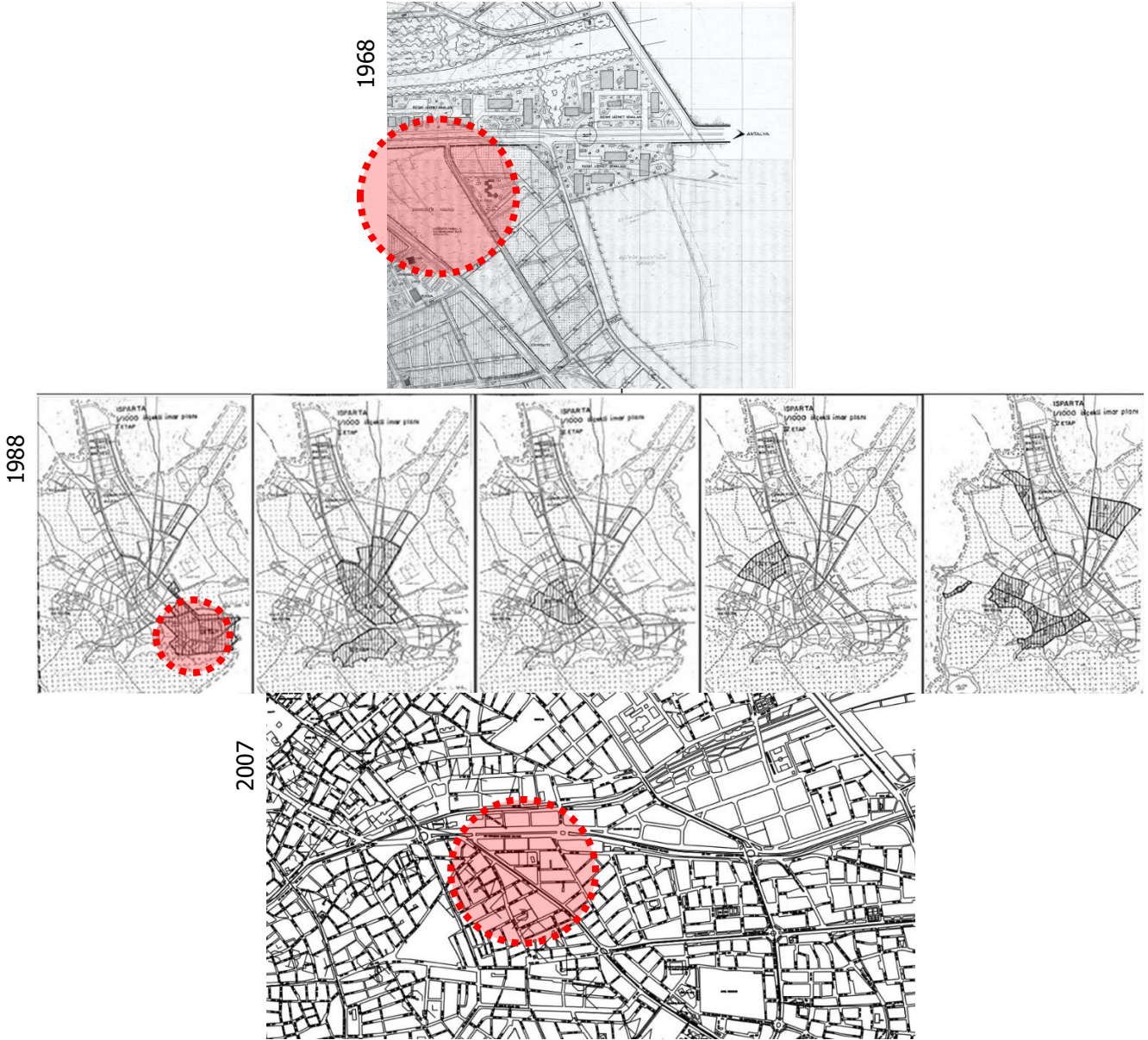
Isparta kentinde başlatılan ilk sosyal konut uygulamalarından biri 1968-70 yılları arasında inşa edilen Gülevler Yapı Kooperatifi'dir. Gül Evlerin hikâyesi 1968 yılında memur, işçi ve esnaflardan oluşan orta gelir grubundan 110 kişinin kurduğu "Sınırlı Sorumlu Isparta Gülevler Yapı Kooperatifi" ile başlamaktadır. Kooperatifin ilk başkanı Kamil Sargut'tur. Orta gelir sınıfına yönelik olarak kurulan kooperatif ortakları arasında memur ve işçilerin yanı sıra İslamköy Belediye Başkanı, Orman Bölge Baş Müdürü, İlk halk kütüphanesi müdürü, mühendisler, hakimler, eczacılar gibi daha üst gelir grubundan kişilere rastlanmıştır (Isparta Belediyesi, 2024). Bu durum Türkiye'deki benzer örneklerde olduğu gibi Isparta kentinde de kooperatif konut üretim tarzından yararlananların yalnızca ihtiyaç sahipleri olmadıklarını göstermektedir.

Gülevler'in projelendirme çalışmaları 1968 yılında başlamış, yerleşim planı 29 Mayıs 1968 tarihinde Isparta Belediyesi tarafından onaylanmıştır. Yerleşimin proje müellifi Yüksek Mühendis Mimar Nezih Özyalçın'dır (Isparta Belediyesi, 2024). 1958 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi'nden mezun olan mimar 1962 yılında Antalya'da kendi ofisini kurmuştur. Antalya Karayolları 13. Bölge Müdürlüğü Hizmet Binası (1967-68) mimarın önemli yapıları arasında yer almaktadır (Bölükbaş Dayı, 2019). Projelerde Yüksek Mühendis Mimar Nezih Özyalçın ile birlikte mimarlar Necdet Kıvanç ve Yılmaz Yalçınkaya'nın katkısı bulunmaktadır. Yerleşim 1968 imar planında kentin gelecekteki büyüme yönlerinden biri olarak öngörülen Antalya karayolu üzerinde kooperatifler için ayrılan alana inşa edilmiştir. Gülevler yerleşiminin inşaat ruhsatnamesi 16 Eylül 1968 tarihinde verilmiş ve bunu takiben inşaatlara başlanmıştır. Gülevler yerleşiminin uygulamasını ve kontrolörlüğünü Yüksek Mühendis Doğan Kıvıllı üstlenmiştir. Kentin dışında yeşillikler içinde sorunsuz bir çevre yaratmayı amaçlayan kooperatifin inşaatları Isparta kentinin ekonomik durumu ve yapılaşma koşulları dikkate alındığında 1,5 yıl gibi kısa bir süre içerisinde tamamlanmıştır. Isparta Belediyesi inşaatlar süresince de kooperatife destek olmuştur. İnşaatlarda kullanılan ahşap doğramalar için inşaat alanında bir atölye kurulmuş, böylece taşıma masrafından tasarruf edilmiştir. 1970 yılının Ocak ayında konut inşaatlarının tamamlanmasıyla iskan başvurusu yapılmış, Haziran 1970 tarihinde Belediye tarafından iskan izni verilmiştir. 110 konutun arsa bedeli hariç üyelere toplam maliyeti 500.500,00 TL'dir (Isparta Belediyesi, 2024).

"Gülevler Yapı Kooperatifi" yerel yönetim ve kooperatif işbirliği ile uygulanan bir projedir. Kooperatifçilik yolu ile konut üretiminin Isparta kentindeki ilk örneklerinden biridir. Halkın içinden bu tür bir girişimin gerçekleşmiş olması ve bunun yerel yönetimlerce desteklenmesi yerleşkenin en önemli özelliklerindedir. 1965 yılında Kat Mülkiyeti Kanunu'nun kentlerde apartmanlaşmanın önünü açması ve kooperatiflere apartman yapımına imkan vermesine rağmen Gülevler müstakil konutlar şeklinde bahçe kent modeli ile inşa edilmiştir. Gülevler Yapı Kooperatifi'ni izleyen yıllarda Isparta kentinde kooperatiflerin yaygınlaşmaya başladığı görülmektedir.

Kentsel Ölçek ve Mekânsal Örüntü

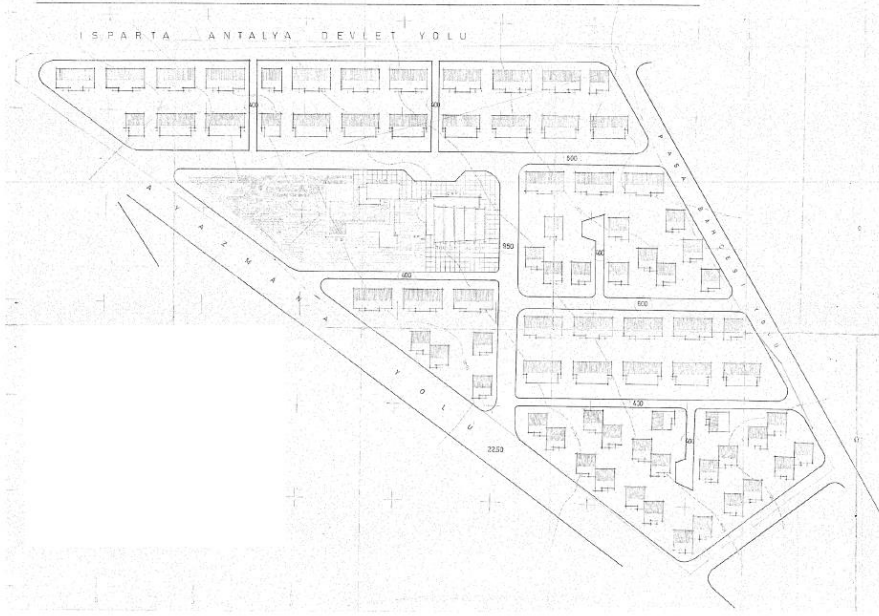
Gül Evler yerleşimi kentin kuzeydoğu yönünde, toprak bedelinin ucuz olduğu, dönemin imar planı sınırları dışında kalan bir arazide sınırlarının belirlenmesiyle oluşmuştur (Şekil 3). Kurulan yapı kooperatifi tarafından seçilen bölge 1968 İmar planında belirlenen üç gecekondü önleme bölgesine (Yayla, Karaağaç ve İstiklal Mahalleleri) ek olarak Hanife Sultan Mahallesi'nde geliştirilmiştir. Ayrılan alan Ayazmana şosesi ile Antalya yolu arasında kalmaktadır. Alanın kuzeydoğu yönünde ilkokul yapılması planlanmıştır. 1990 İmar planının I. Etabında Gülevler Yapı Kooperatifi yerleşiminin güneyi, nüfus yoğunluğu göz önünde tutularak gelişme alanı olarak planlanmıştır. Isparta kentinde hala yürürlükte olan uygulama imar planı 2007 yılında hazırlanmış; Gülevler Yerleşimi bu imar planında yerleşik konut alanları içerisinde yer almıştır. Alanın çevresindeki yapılaşma yoğunluğu güncel imar planında okunabilmektedir (Şekil 4).

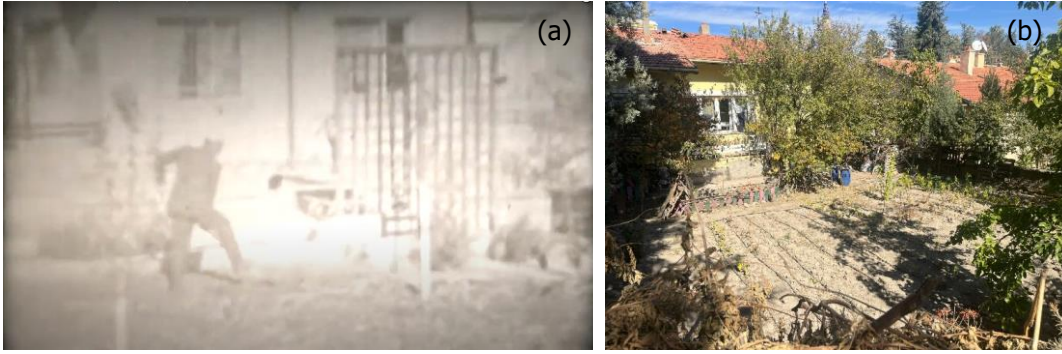
Şekil 4. Sırasıyla 1968-1988 ve 2007 (güncel) imar planlarında kooperatif sahası (Kaynak: Isparta Belediyesi, 2024; Aydın, 2016)

Yerleşimin karakterini belirleyen ana unsur kentsel ölçekteki tasarım kararlarıdır. Gülevler yerleşiminin kentsel ölçekteki tasarım kararları incelendiğinde düşük yoğunluklu yapılaşma biçimi,

bahçeli müstakil konut tipolojisi, yoğun yeşil alan/peyzaj kullanımının uygulandığı bir yerleşme pratiği olduğu göze çarpmaktadır. Yerleşim bahçeli evleri referans alan biçimde bahçe içinde yan yana dizilmiş tek katlı evlerden meydana gelmektedir (Şekil 5). Konutların bahçeli olması konut sakinlerinin kırdan keskin bir şekilde kopmalarının önüne geçmiştir (Köse, vd., 2018). Bahçe konut sakinleri tarafından gündelik hayatın bir parçası olarak işlev görmektedir (Şekil 6).

Şekil 5. Gülevler Yapı Kooperatifi vaziyet planı (Kaynak: Isparta Belediyesi, 2024)

Şekil 6. Konut bahçelerinde üretimin ve doğa ile ilişkinin devam etmesi 1970'li yıllar ve 2004 yılı (Kaynak: (a) Gülevler Sakinleri, 2014; (b) Çelebi Gürkan Arşivi)

Gülevler yerleşimi kuzeyinden geçen ve kentin ana taşıyıcı yollarından biri olan, 30 metre genişliğindeki Adnan Menderes Bulvarına cepheli konumda olan üçgen bir alan içinde yer almaktadır. Yerleşimi çevreleyen diğer yollar 15 metre genişliğindedir. Yerleşim kuzeybatı-güneydoğu ekseninde yayılmıştır. 7000 m² alanda planlanan kooperatif alanı 8 yapı adasından meydana gelmektedir. 7 yapı adasında 110 adet bahçeli konut planlanırken gridal planın merkezinde kalan yapı adası sosyal tesis alanı olarak ayrılmıştır. Konutların inşası tamamlandıktan sonra Isparta Belediyesi'nin 29.12.1970 tarihli kararıyla bu parselin 7018 m²'lik kısmında cami yapılmasına karar verilmiştir (Şekil 5). Kooperatif sakinlerinin bir araya gelebilmesi için sosyal tesis yapılması öngörülmüş, ancak bu tesis inşa edilmemiştir. Vaziyet planında sosyal tesis olarak ayrılan ancak boş olan alana 2015 yılında bir düğün salonu inşa edilmiştir (Şekil 7). Yerleşke içerisinde düğün salonu haricinde ticari alan bulunmamaktadır. Yerleşimde yalnızca dini yapı bulunması nedeniyle kooperatif sakinlerinin kamusal iletişimi devam ettireceği sosyal alanlar sınırlıdır.

Şekil 7. Genel yerleşim-2024 (Kaynak: Google Earth)

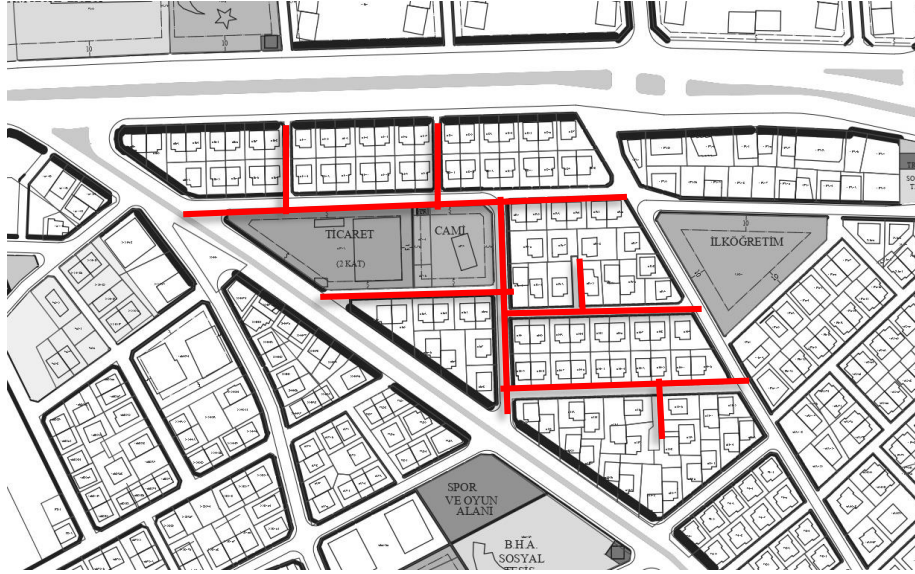
Mahalle-sokak-bahçe kavramları ile bütünleşen bir kent dokusu görülmektedir. 1970'li yıllarda kentteki diğer yapı kooperatiflerine bakıldığında genellikle apartmanlaşmanın tercih edildiği görülürken, Gülevler Yapı Kooperatifi müstakil konutlar şeklinde planlanmıştır. Yerleşimin mekânsal örüntüsü kendinden sonra inşa edilen Mutluevler (1975) ve Modernevler (1967) yapı kooperatiflerine örnek teşkil etmiştir (Tablo 2). Yerleşimin mahalle dokusu inşa edildiği günden bu yana bozulmadan gelmiştir. Yeşil doku Gülevler Yapı Kooperatifi'nin tasarımında önemli bir yere sahiptir (Şekil 8). Konutun bahçesi ile başlayıp, bahçenin açıldığı yola taşarak devam eder ve merkezde yer alan dini yapı etrafında yoğunlaşarak bir açık kamusal mekân yaratır.

Şekil 8. Sokak boyunca devam eden yeşil doku (Kaynak: Çelebi Gürkan Arşivi)

Sokak Örüntüsü ve Sokak-Parsel-Yapı İlişkisi

Yerleşim planlamasında ızgara planlı kent dokusu görülmektedir. Konutlar çağdaş planlama anlayışı ile birbirini kesen düzenli sokaklar üzerine konumlandırılmıştır. Izgara plan dokusunda merkezde yer alan ticari alan ve dini yapı çevresinde 10 metre genişliğinde ana akslar mevcuttur. Yerleşim içi yollar ise 6 ve 4 metre genişliğindedir. En dar yollar konutlar arasında yer alırken en geniş yollar merkezdeki sosyal tesis ve cami çevresindedir (Şekil 9). Yerleşim içerisindeki sokak örüntüsünde yaya ve taşıt yolu ayrımı net biçimde yapılmamıştır. Sokaklar taşıt yolu olarak kullanılmaktadır. Bazı yapı adaları içerisinde konutlara ulaşmak için çıkmaz sokaklar düzenlenmiştir. Çıkmaz sokaklarda kaldırım bulunmamaktadır. Yerleşim içerisindeki taşıt yolları düşük yoğunluktadır ve genellikle yerleşim sakinleri tarafından kullanılmaktadır.

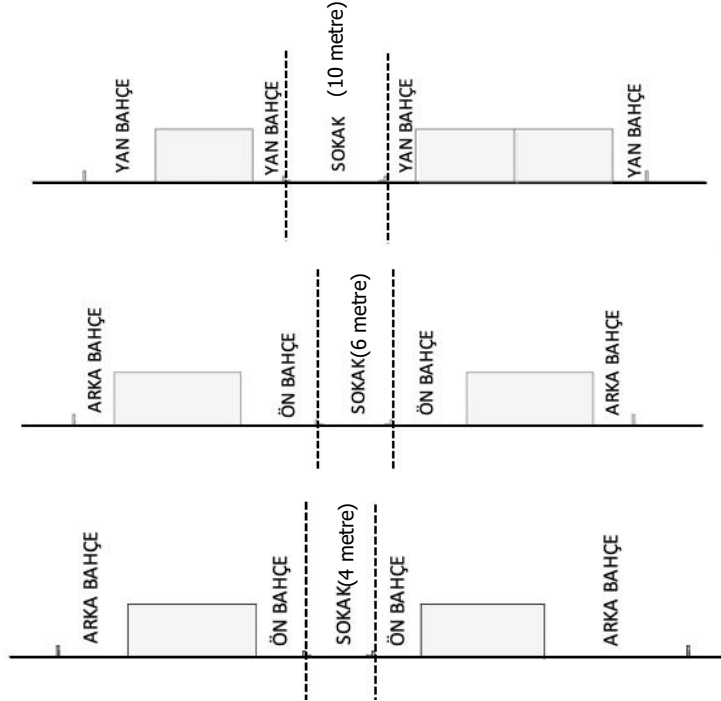
Şekil 9. Gülevler Yapı Kooperatifi sokak dokusu (Kaynak: Isparta Belediyesi, 2024)

Gülevler yerleşiminde tüm konutlar kuzey-güney yönünde, sokak dokusu meydana getirecek biçimde aynı yönde yerleştirilmiştir. Isparta-Antalya Karayolu'na (Alparslan Türkeş Caddesi) bakan küçük parseller daha düzenli bölünürken, güney yönündeki büyük parseller daha düzensizdir. Konutların ön bahçe ve yol ile doğrudan bağlantılı olarak inşa edildiği görülmektedir. Yapıların parsel içindeki yerleşimi farklı tiplerdeki konutlarda değişkenlik göstermekle birlikte, genellikle ön ve arka bahçe mesafesi bırakılarak ikili diziler halinde tasarım yapıldığı görülür. Bununla birlikte, bahçe içinde tek yapı olarak tasarlanmış müstakil konut tipleri de mevcuttur. Konutların sokaktan görünmesi sağlanmış ve sokak konut cephelerinin devamlılığı korunmuştur (Şekil 10). Sokak cephelerindeki süreklilik günümüzde de hissedilmektedir.

Şekil 10. Gülevler Yapı Kooperatifi sokak cepheleri (Kaynak: Çelebi Gürkan Arşivi)

Yerleşim içerisindeki her konut birimi ön ve arka bahçeye sahiptir. Her bir konutun ön bahçe mesafesi aynı olmakla birlikte arka bahçe büyüklükleri değişkendir. Ancak ön ve arka bahçe mesafeleri adil kullanım adına eşit büyüklükte düzenlenmeye çalışılmıştır. Konutların yan bahçe genişlikleri 3 metre iken ön bahçe mesafeleri 2,5 metre ile 6 metre arasında değişmektedir. Bu durum sokak cephelerinde süreklilik sağlamıştır (Şekil 11).

Şekil 11. Gülevler Yapı Kooperatifi sokak-parsel-yapı ilişkisi (Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.)

Konutların bahçeleri beton ya da metal korkuluklarla yoldan ayrılmıştır. Bahçe sınır elemanları konut sahipleri tarafından yaptırıldığı için aralarında biçim, malzeme ve yükseklikleri bakımından farklar bulunmaktadır. Konut bahçelerinin yüksek duvarlarla çevrilmemesi ve böylece sokak ile görsel bağlantının koparılmadığı görülür (Şekil12). Konutların sokak kapısına ulaşmak için bahçelerine girilebilmektedir. Metal korkuluklardan oluşan sınır duvarlarının yeşillendirilerek sokak peyzajına katkı sağlanmıştır. Konutlar arası sınırlar yarım bahçe duvarı şeklinde düzenlenmiş, yeşil bitkilerle belirginleştirilmiştir. Sokak genişlikleri ve konutlar arasındaki mesafeler günümüze kadar değişmeden gelmiştir. Konutların sokakla bağlantısı bahçe yolu ile sağlanmıştır. Konut girişlerinde de ön ve yan cepheden olmak üzere farklılaşma görülür (Şekil 13). Bahçe kapısından itibaren devam ederek evlerin ana giriş kapılarına yönlendiren yollar 6-7 basamaklar zemin düzleminden koparak giriş kapılarına ulaşır (Şekil 13). Bitki örtüsü sokak-yapı ilişkisini kurmada önemli bir öğe olarak kullanılmıştır. Konut alanlarına girildiğinde arka bahçeye geçmede engelle karşılaşılmaz.

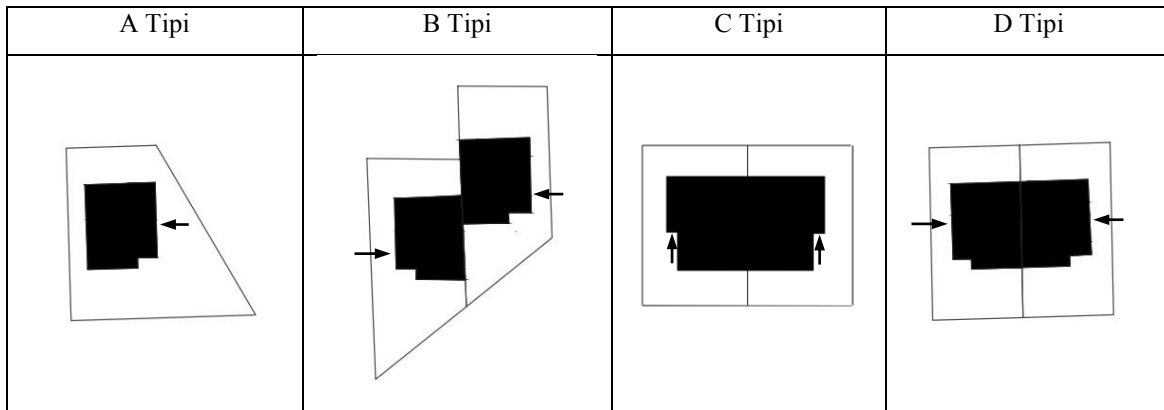
Şekil 12. Gülevler Yapı Kooperatifi sınır duvarları (Kaynak: Çelebi Gürkan Arşivi)

Şekil 13. Gülevler Yapı Kooperatifi sokak yapı ilişkisi ve konut girişleri (Kaynak: Çelebi Gürkan Arşivi)

Konut Tipolojileri

Kooperatif konutları oldukça yalın bir biçimde tek ve iki katlı olmak üzere şekillenir. 7 adadan meydana gelen alanda 110 konut A, B, C ve D tipleri olmak üzere dört farklı planı şeklinde kurgulanmıştır (Şekil 14). Plan açıklamasında konutlar "orta nitelikli halk konutu" olarak geçmektedir. Konutların planları Yüksek Mühendis Mimar Nezihi Özyalçın, Necdet Kıvanç ve Yılmaz Yalçınkaya tarafından çizilmiştir. 110 konutun 16 tanesi A tipi, 26 tanesi B tipi, 28 tanesi C tipi, 40 tanesi ise D tipi tipolojisindedir.

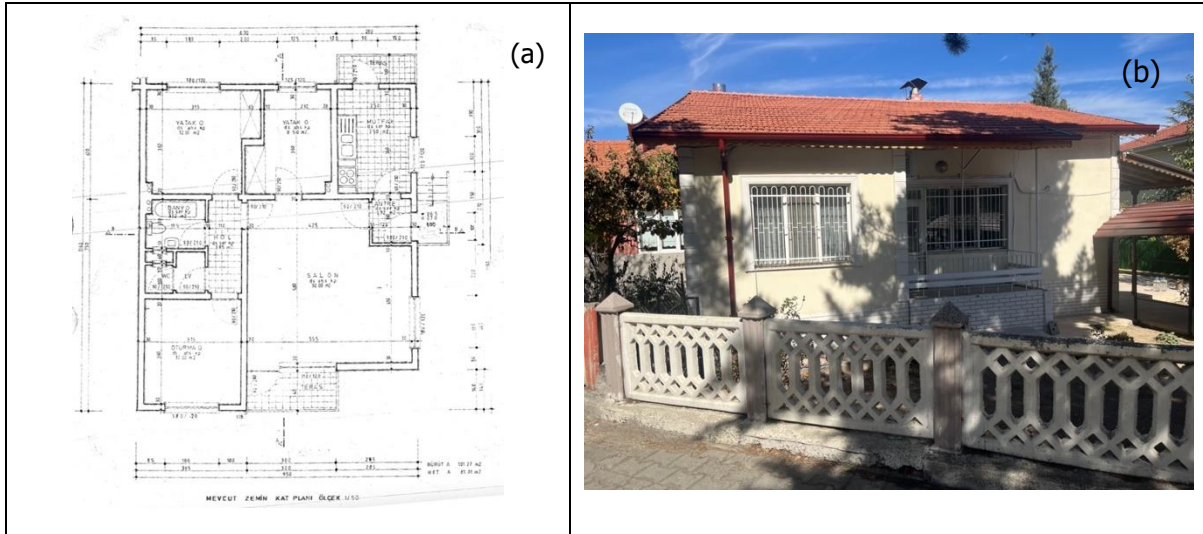

Şekil 14. Gülevler Yapı Kooperatifi konut tipolojileri (Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.)

Konutlar üç oda bir salon olacak şekilde müstakil ikiz evler şeklinde planlanmışlardır. Yaşama mekanına eklenen üç yatak odası ve ıslak hacimlerden meydana gelen plan kurgusu dönemin planlama anlayışı ile örtüşmektedir (Faiz Büyükçam, 2018). Tüm konutların büyüklükleri yaklaşık 100 m²'dir. Yapı adalarının uç kısımları gibi ikiz konutların inşa edilemediği yerlerde müstakil tekil konutlar yer alır. Konutlar kuzey-güney yönünde cepheleri olacak biçimde yerleştirilmiştir. Benzer plan şemasının kendi içerisinde çeşitlenen dört varyasyonu olduğu görülür (A-B-C ve D tipi). Ana yaşama ve servis mekanlarından meydana gelen standart hacimlerde çeşitlemeler yapılmıştır. Böylece tek tip yapılaşmadan kaynaklanan tekdüzellik önlenmiştir. Konutların plan çözümlerinde rasyonel dil ve modern konut ihtiyaçlarına karşılık verecek işlevsel çözümler göze çarpmaktadır. Tüm konut tipolojilerinin genel olarak salon, üç yatak odası, mutfak ve mutfağa bağlı kiler bölümünden meydana gelmektedir. Oturma ve yemek yeme işlevlerinin gerçekleştiği, yaşama mekanı olan salon tüm odaları birleştiren ana bir unsurdur. Bu planlamayla sofalı konut tipine atıf yapılmaktadır. Sirkülasyon alanları olan koridorlar minimuma indirilmiştir. Salon ve bir yatak odası ön bahçe ve girişin yer aldığı sokağakamusal mekâna yönelirken, diğer yatak odaları ve mutfak bölümleri ise daha özel alan olan arka bahçeye bakmaktadır. Mutfağın boyutları sadece yemek yapma eylemine izin verebilecek boyutlarda

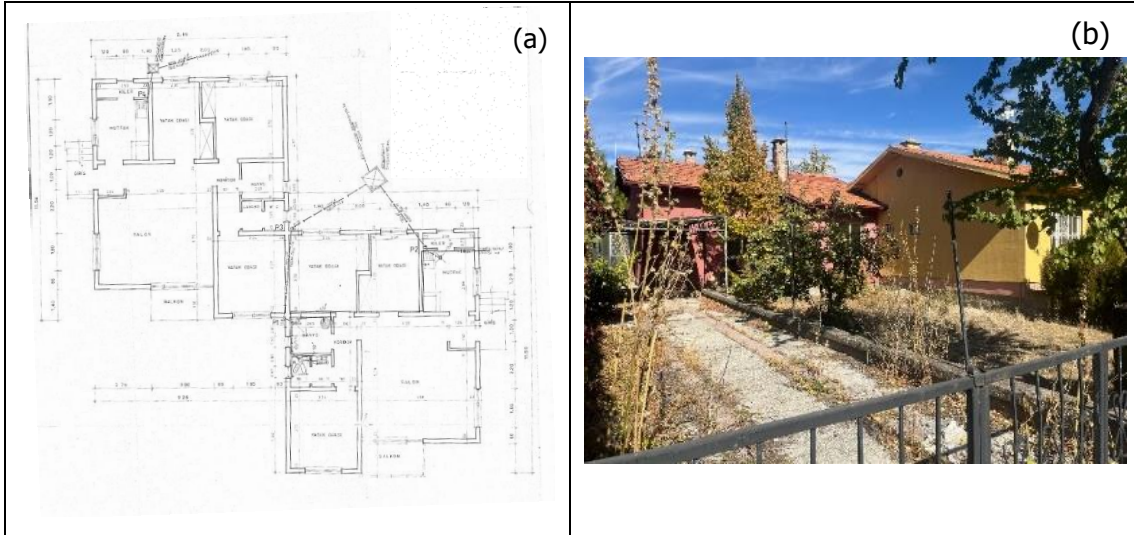
olması salonun yemek yeme mekanı olarak kullanımını getirmiştir. Mutfağın bahçe ile ilişkilendirilmesi bahçede yapılacak üretim döngüsüne katılmasına olanak vermiştir. Konutlarda yatay odalarının bağlandığı bir gece holü bulunmaktadır. Dolayısıyla bu odalara olan geçiş hem fiziksel hem görsel olarak sınırlandırılmıştır. Islak hacimler sırt sırta gelecek şekilde yan cephede, gece holü içerisinde düzenlenmiştir. Bu bağlamda planlama yapılırken daha kamusal mekanlar olan salon ve mutfağın girişe yakın, daha özel mekanlar olan yatak odaları ve banyoların ise girişe uzak biçimde yerleştirilmesine dikkat edildiği söylenebilir. Bu yönüyle konutlar modern konut planlaması anlayışına uygundur. Yatak odaları arasındaki duvar kırılarak gömme dolap alanları oluşturulması tüm plan tipolojilerinde karşılaşılan ortak bir tasarım kararıdır. Böylece alandan tasarruf sağlanmıştır. Mutfağın bahçeye bakan cephesinin kiler olarak kapatılması doğal ışıktan yararlanılmasını güçleştirmiştir. Yola açılan balkonla ise konutlar sokakla görsel ilişki kurmaktadır. Bahçe ilişkisinin planlama kararı olarak ön planda tutulduğu görülmektedir. Tüm konutlar yarım bodrum katlıdır. Böylece zemin kotu toprak seviyesinden yükseltilmiştir. Bodrum katın konutla iç mekandan bağlantısı bulunmaz. 9 basamak merdivenle bahçeden ulaşılan bodrumun kat yüksekliği 2,50 m'dir. Bodrum kata iç mekandan bağlantısının bulunmaması ısıtmadan tasarruf edilmesini sağlamıştır. Konutlarda 50 cm subasman kotu bulunur. İç mekanda kat yüksekliği 2,90 m'dir. Çatı dahil toplam yapı yüksekliği 5,50 metreyi geçmemektedir.

A plan tipi parsel köşelerinde tek yapı biçiminde kullanılırken B, C ve D plan tipleri ikiz evler şeklinde uygulanmıştır. A tipi konutların D plan tipolojisinin tek olarak uygulanmasıyla elde edildiği görülmektedir. Giriş kapıları yan cepheden verilmiştir (Şekil 15). Basamakla ulaşılan giriş kapısı giriş holüne açılmaktadır. Mutfak mekânının girişi salon yerine giriş holünden sağlanmıştır.

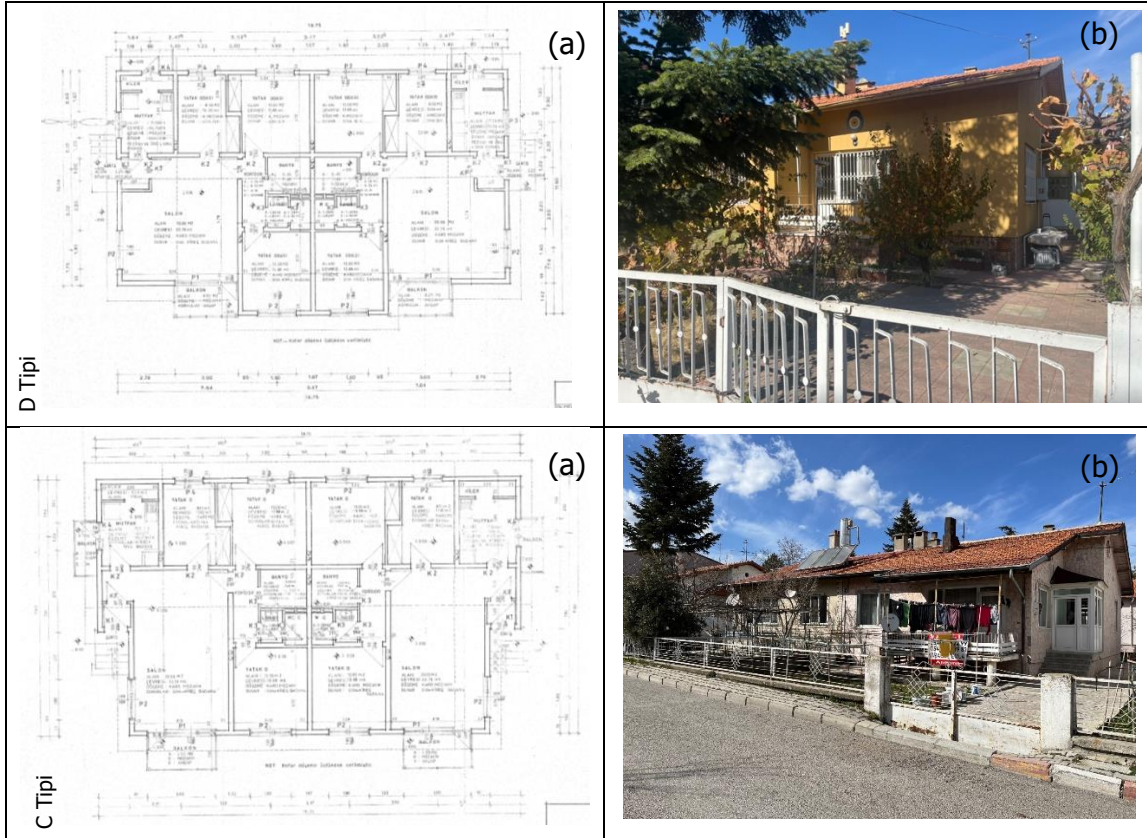
Şekil 15. A Tipi Konut Planı (Kaynak: (a) Isparta Belediyesi, 2024; (b) Çelebi Gürkan Arşivi)

İkiz evler şeklinde düzenlenen B tipi konutlara yan bahçeden girilmektedir. Konutlar kaydırılarak yerleştirilmiştir. Her bir konutun boyutları 9,49x11,58 m'dir. Basamakla ulaşılan giriş kapısı giriş holüne açılmaktadır. Giriş holü doğrudan salona ve mutfağa açılmıştır. Arka bahçeye bakan mutfağın cephesinde ayrı bir bölüm olarak kiler düzenlenmiştir. Üç yatak odasından birine salondan geçilirken, diğerleri banyo ve tuvaletlerin bulunduğu gece holüne açılmaktadır. Ön ve arka cephede bulunan balkonlara salon ve mutfağın önünde yer alan kilerinden geçilmektedir. Kaydırmalı planda yan konutun bahçesine bakan cephede 4,50 metre sağır cephe tasarlandığı, mahremiyetin sağlandığı görülmektedir (Şekil 16).

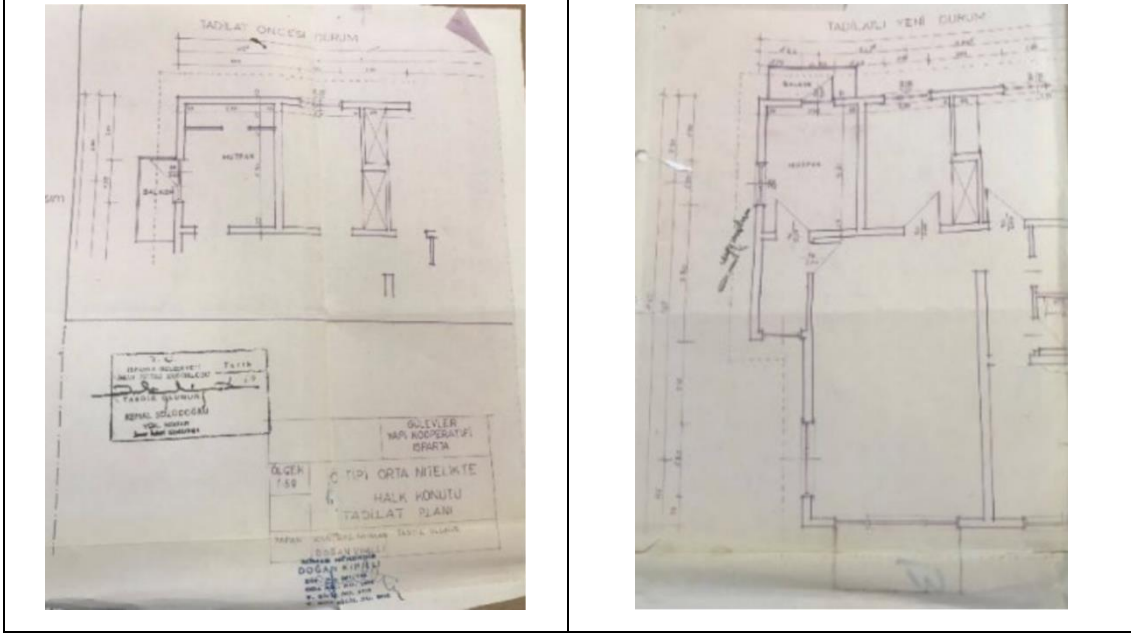
Şekil 16. B Tipi Konut Planı (Kaynak: (a) Isparta Belediyesi, 2024; (b) Çelebi Gürkan Arşivi)

D tipi konutlar kaydırılmadan yan yana yerleştirilen ikiz evlerdir. Plan şemaları B tipi konutların aynıdır. 18,75x10,18 m büyüklüğündedir. İkiz konutların diğer bir versiyonu olan C tipi planda konutların giriş holünde farklılaşma görülür. Giriş kapısı yol cephesine açılmıştır. Bu varyasyonda giriş holü salonla birleştirilerek tüm odalar salona açılmıştır. Mutfak ve yatak odalarından birine salondan geçiş yapılır. Gece holü de aynı şekilde salona açılır. Plandaki değişiklik nedeniyle diğer varyasyonlara göre salon boyutu küçülmüştür. Diğer tiplerde kilerden ulaşılan mutfak balkonu yan cepheye alınmıştır (Şekil 17). Bu değişiklikler cephe düzeninde farklılaşmayı sağlayarak sokak silüetlerini hareketlendirmiştir. Ekonomik bir alternatif olması nedeniyle iç mekanda döşeme kaplaması olarak karo mozaik tercih edilmiştir. Banyolarda modern yaşamın bir tezahürü olarak klozet yerleştirildiği göze çarpmaktadır.

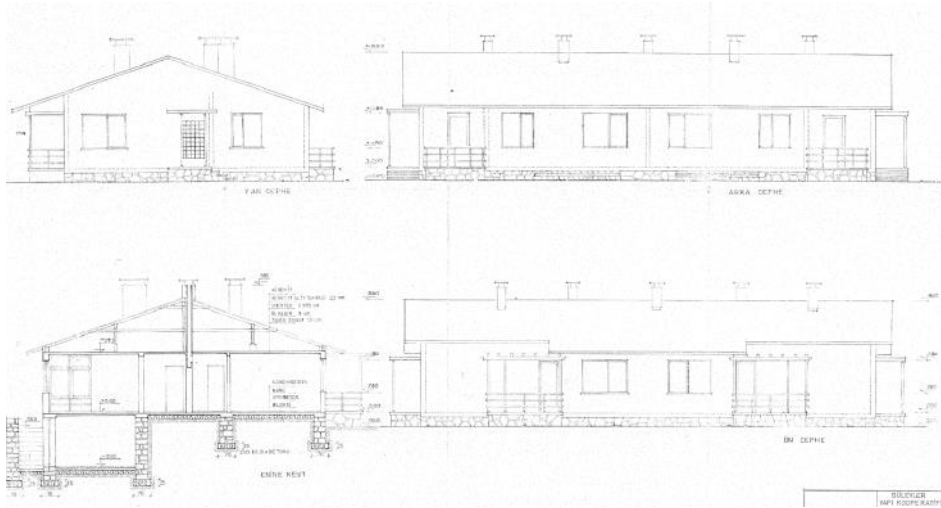
Şekil 17. D ve C Tipi Konut Planı (Kaynak: (a) Isparta Belediyesi, 2024; (b) Çelebi Gürkan Arşivi)

Gülevler Yapı Kooperatifi inşaa aşamasındayken hazırlanan tadilat planları ile bazı konutlarda mutfakta yer alan kiler kaldırılarak mutfak mekânının bahçe ile olan ilişkisinin kuvvetlendirilmiştir. Bu düzenleme ile mutfağın gün ışığından daha fazla yararlanması sağlanmıştır (Şekil 18).

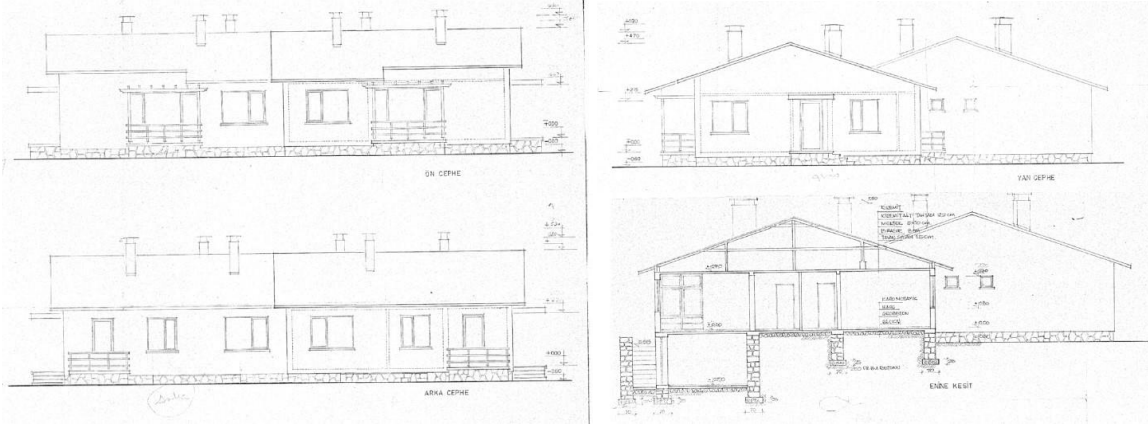

Şekil 18. Konutların yapım aşamasında gerçekleşen tadilat (Kaynak: Köse vd., 2018)

Konutların cephe kurguları incelendiğinde geniş saçaklı kırma çatı ve rasyonel yapı kütesinin oluşturduğu görsel etki dikkat çekmektedir. Kütle hareketleri cepheye dinamizm katmaktadır. Cepheler oldukça yalındır. Süsleme içermeyen bir cephe yaklaşımı söz konusudur. Yarım bodrum kat subasman kotuna kadar mozaik-taş gibi kaplama malzemeleri ile kaplanmıştır. Dikdörtgen formlu pencere boşluklarının yanında yuvarlak çatı pencerelerine yer verilmiştir (Şekil 19-20).

Şekil 19. D Tipi Konutun kesit ve görünüşleri (Kaynak: Isparta Belediyesi, 2024)

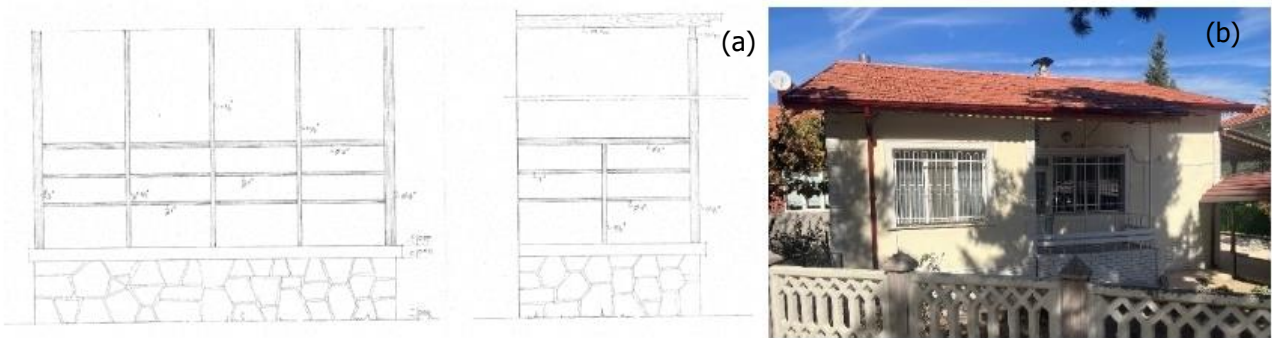

Şekil 20. B Tipi Konutun kesit ve görünüşleri (Kaynak: Isparta Belediyesi, 2024)

Cephedeki doluluk boşluk oranları ve pencerelerin sahip olduğu geometrik ifade yapıların modernist etkisini güçlendirmektedir (Şekil 21). Balkon korkulukları metaldir ve yatay formu kuvvetlendirecek şekilde değişen kalınlıklarda yapılmıştır (Şekil 22). Giriş kapılarının üzerinde geniş bir saçak mevcuttur. Yapıların üzeri geniş saçaklı, kiremit kaplı kırma çatı ile örtülmüştür. Konutlar taş temel üzerine betonarme döşeme ve tuğla duvarlardan oluşan yığma yapım sistemi ile inşa edilmiştir. Pencere ve kapılarda ahşap doğramalardan üretilmiş, pencerelerde mermer denizlik kullanılmıştır. Konutların giriş merdivenleri yerinde dökme mozaiktir.

Şekil 21. Konutların cephe karakteri ve kütle hareketleri (Kaynak: Çelebi Gürkan Arşivi)

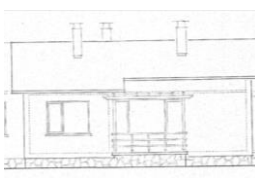

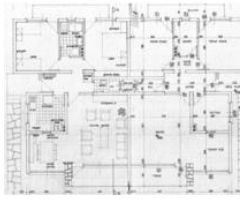

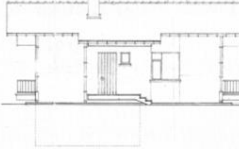

Şekil 22. Balkonların korkuluk detayları (Kaynak: (a) Isparta Belediyesi, 2024; (b) Çelebi Gürkan Arşivi)

Gülevler Yapı Kooperatifi gridal sokak düzeni, bütüncül ve düzenli parsel düzeni ile imara açılması; konutların açık renkli prizmatik kütleler şeklinde tasarlanması, tanımlı bir gabari ve kütle biçimlenişi, yalın ve net cephe karakteri ve modern yaşamı örnekleyen plan düzeni ile Isparta kentinde evrensel modernizmin konut biçimlenişini temsil etmektedir. Modern mimarlıkla kurulan bu bağ, Isparta

kentinin 1970-1980 yılları arasındaki konut mimarisinde önemli bir etki alanı oluşturmuştur (Tablo 2).

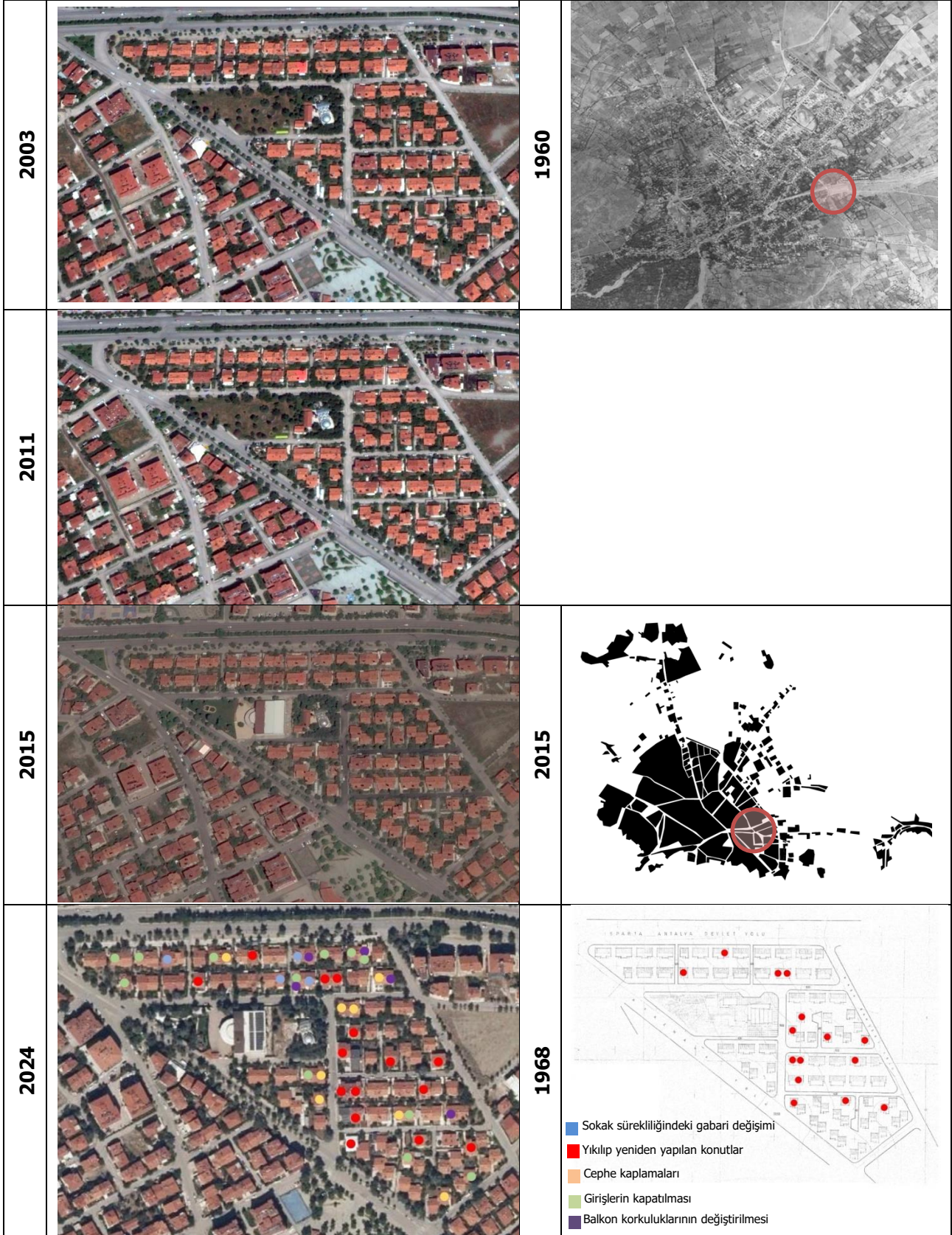
Tablo 2. Gülevler Yapı Kooperatifi'nin Isparta Kenti'ndeki konut mimarisine etkisi (Kaynak: Isparta Belediyesi, 2024; Google Earth; Köse vd., 2018; Çelebi Gürkan Arşivinden faydalanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.)

	Yerleşim özellikleri	Plan	Form	Cephe karakteri
Gülevler Yapı Kooperatifi (1970)				
Modernevl er Yapı Kooperatifi (1978)				
Mutluevler Yapı Kooperatifi (1975)				
Bağkur Evleri Yapı Kooperatifi (1982)				

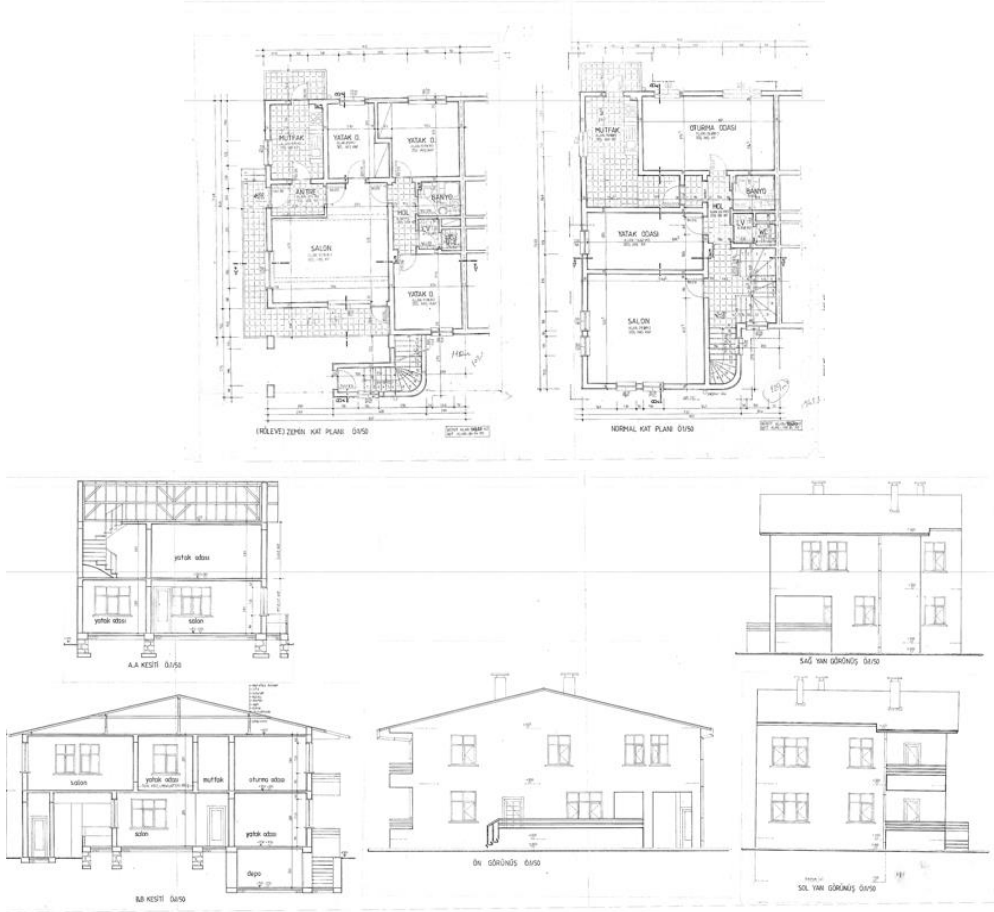
Alanın geçirdiği değişim ve dönüşümler

İnşa edildiği dönemden günümüze kadar geçen sürede Gülevler Yapı Kooperatifi alanı içindeki konut yapılarının kullanıcılar tarafından değiştirildiği ya da yıkılarak yerlerini daha çok katlı yapılara bırakmaya başlaması söz konusudur. İmar planı sınırları kıyasında gecekondü önleme bölgesi olarak nitelendirilen yerleşim alanı günümüzde yoğun yapılaşma ve yüksek binalarla çevrilmiş durumdadır. Artan arsa değerleri alan üzerinde rant baskısı oluşturmaktadır.

Tablo 3. Gülevler Yapı Kooperatifi'nin yıllar içerisindeki durumunu gösteren hava fotoğrafları (Kaynak: Google Earth; www.harita.gov.tr; Aydın, 2016; Isparta Belediyesi, 2024 kaynaklarından faydalanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.)

Alanın uydu görüntüsü ile 1968 tarihli yerleşke planı karşılaştırıldığında günümüzde yerleşim dokusunun ve sokak-yapı-parcel ilişkisinin korunduğu, doluluk-boşluk oranlarının değişmediği görülmektedir (Tablo 3). Buna karşın konutlara tekil yapı düzeyinde müdahaleler mevcuttur. Günümüzde orijinal haliyle ulaşmış konut sayısı sınırlıdır. Yerleşim içerisinde 15 konut yıkılarak yeniden yapılmıştır. Alandaki özgün konut yapılarının hızla yıkılmaya başladığı, var olanların ise büyük değişimlere değişime maruz kaldığı göze çarpmaktadır. İmar planı değişikliği ile birlikte üç katlı yapılaşmaya izin verilmesiyle birlikte bazı konutların üzerine kat çıkmıştır (Şekil 23). Bu durum yerleşim ölçeğinin ve konut tipolojisinin bozulmasına neden olmuştur.

Şekil 23. Kat sayısı arttırılmış konut örneği-1995 (Kaynak: Isparta Belediyesi, 2024)

İkiz evler şeklindeki konut yerleşimleri içerisinde bir konutun yıkılarak yeniden yapılması ya da kat eklenmesi kütle-yükseklik ilişkisini bozarak dizgesel sürekliliğin bozulmasına neden olmaktadır. Çatı eğimlerinin ve kütle hareketlerinin değişmesi yerleşimin kimliğine zarar vermektedir. Geçmişten günümüze konfor standartlarında yaşanan farklılaşmaların yapılarda yenilemeye gereksinim duyulmasına neden olması konut yapılarındaki değişimin bir diğer etkenidir. Kullanıcılar tarafından yapılan değişiklikler arasında balkonların ve giriş alanlarının kapatılması, balkonların üzerindeki çatı şeklinin değiştirilmesi, balkondan bahçeye inen merdiven eklenmesi, cephe renginin değişmesi, cephe kaplamaları, balkon korkuluklarının değişmesi ve bahçe girişinin araç için otopark şeklinde düzenlenmesi sayılabilir (Tablo 4). Bunlara ek olarak 2024 yılında yerleşimin merkezinde bulunan cami ve düğün salonu arasında başlayan sağlık ocağı inşaatı tamamlanmak üzeredir. Bu müdahale alanın yeşil doku yoğunluğunu azaltmıştır.

Tablo 4. Yerleşimin geçirdiği değişim ve dönüşümler (Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.)

Sokak sürekliliğindeki gabari değişimi				
Yıkılıp yeniden yapılan konutlar				
Cephe kaplamaları				
Girişlerin kapatılması				
Balkon korkuluklarının değişmesi				
Bahçe girişinin park yerine çevrilmesi				

SONUÇ

Isparta kentinde 1960'ların sonu-1970'li yılların başındaki konut yetersizliği sorununa çözüm üretmek için kurulan Gülevler Yapı Kooperatifi bu dönemde kentteki modern konut üretimine katkı sağlamıştır. Isparta kentteki ilk yapı kooperatifleri arasında yer alan ve sosyal konut ihtiyacının karşılanması için tasarlanan yerleşim, kent dışında oluşturulmuş gecekondu ikame örneklerinden biridir. Bu bağlamda kooperatif yerleşkesi inşa edildiği dönemin sosyo-ekonomik ve kültürel koşullarının bir yansıması olarak ele alınabilir. Gülevler Yapı Kooperatif kent genelinde daha sonra gerçekleştirilen yapı kooperatifi uygulamalarına referans teşkil ederek, kentin mimari gelişiminde etkin rol oynamıştır. Kooperatifin tamamlanmasının ardından etrafı konut dokusuyla sarılmaya başlamış; zaman içinde yerleşim bulunduğu mahalleye adını vermiştir. Isparta kentinde apartmanlaşma ve yüksek yapılaşma olgusunun yaygınlaşmaya başladığı dönemde inşa edilmesine rağmen çok katlı apartmanlar yerine düşük yoğunluklu bahçeli yapılaşma modeli tercih edilmiştir. Bu kentleşme kararları Avrupa'daki bahçe kent idealinin devamı niteliğinde olan ve başkent Ankara'da başlayarak ideal konut biçimi

olarak tanıtılan bahçeli evler tipolojisinin yereldeki temsili olarak okunabilir. Gülevler'in kentsel ve mimari başarısının kendinden sonra inşa edilen kooperatif yapılarını etkilediği söylenebilir.

Gülevler Yapı Kooperatifi modern cephe karakteri ve iç mekan düzenlemesiyle Isparta kenti için yeni bir konut deneyimi sunmuştur. Yaşamın geçtiği salon diğer odaların neredeyse iki katıdır. Antre salona açılmaktadır. Yaşama mekanı olan salon ön bahçeye, yatak odaları ise arka bahçeye bakmaktadır. Yatak odalarına geçişte gece holü bulunmaktadır. Yapıların kütle hareketleri, süslemesiz yalın cepheler, dikdörtgen formlu pencerelerin oranları, cephedeki yerleşimleri, yükseltilmiş girişlerin saçakla örtülmüş olması ve geniş çatı saçakları cepheleri karakterize etmektedir. Kooperatif yerleşimi kentteki konumu itibariyle geleneksel konut dokusu yanında yeni ve modern olanın temsili olmuştur. Konutlar tekil yapı ölçeğinde dönemin mimari modernizm anlayışını yansıtmaktadır. Buna ek olarak yapıların bir araya geliş biçimleri de önem arz etmektedir. Toplu yaşamı destekleyen yerleşim planı, konut sahiplerinin yeşil dokuyla bağlantının kopmasına izin vermeyen bahçe düzeni, yalın ve eşitlikçi tasarımı ve rasyonalist tasarım dili ile Isparta kenti konut dokusu içerisinde özgün bir yerleşim olarak ön plana çıkmaktadır.

Isparta kentindeki ilk bahçe kent modeli yerleşimlerin başını çeken Gülevler Yapı Kooperatifi mekan kalitesinin yanında, sosyal konut olarak planlama süreciyle Isparta kentinde bir ilki temsil etmektedir. Kentte yeni bir sosyal yapılanmayı meydana getirmesi açısından önem taşımaktadır. Tabandan gelen örgütsel girişim yerel yönetimce desteklenmiş, belediyenin desteği yalnız arsa payı ile sınırlı kalmamış, inşaat aşamasında da devam etmiştir. Her üyenin katılımı demokratik biçimde ortaktır. Sınırlı sermayeye sahip üyelerin birleşerek daha büyük bir sermaye ile çok sayıda konut inşa etmesi tekil konutların inşasından daha ekonomiktir.

Bu çalışma kapsamında; inşa edildiği dönem itibariyle 55 yıllık bir geçmişe sahip olan Gülevler Yapı Kooperatifi'nin tanıtılarak değerinin gelecek kuşaklara aktarılması hedeflenmiştir. Kooperatif yerleşimi dönemin sosyal, ekonomik ve mimari durumunu yansıtmaları bakımından belge değeri taşımaktadır. Yerleşimdeki yapılar günümüzde hala barınma ihtiyacını karşılamak amacıyla konut işleviyle kullanılmaktadır. Gülevler Yapı Kooperatifi'nin toplumun mekânsal gereksinimlerine yanıt verebiliyor olmasından kaynaklı süreklilik değeri mevcuttur. Bu bağlamda Gülevler Yapı Kooperatifi modern mimarlık mirası değeri taşımaktadır. Yapı kullanımının sürekliliğinin mümkün olabildiğince sağlanması modern mimarlık mirasının yaşatılması bakımından önemli ve gerekli görülmelidir.

Kentsel dokunun modernist çizgileri günümüzde genel olarak korunmakla birlikte konutlara yapılan müdahaleler mevcuttur. Alan çok katlı konut dokusu ile sarılmış durumdadır. Sıkışık kent dokusu içerisinde bahçeleri ve düşük yoğunluklu yerleşimi ile sağladığı kaliteli yapıyı çevre ve yaşam biçimi açısından değerlidir. Kooperatif yerleşimi günümüzde hızlı kentleşme ve rant baskısı altındadır ve bu baskı konut yerleşimini özgün mimari kimliğini tehdit etmektedir. Modern mimarlık mirası bağlamında yerleşimin taşıdığı değerler göz önünde bulundurulduğunda, rantsal eğilimlere açık bir noktada bulunan Gülevler Yapı Kooperatifi'nin kat artırımını gibi tartışmalara konu olmadan koruma altına alınması kent mimarlık tarihinin yaşatılması bakımından gereklidir.

KAYNAKÇA

- Alkan, L. & Uğurlar, A. (2015). *Konut kavramına giriş. Türkiye'de konut sorunu ve konut politikaları*. İçinde L. Alkan & A. Uğurlar (Eds.), (s. 5-6). Ankara: Kent Araştırmaları Enstitüsü.
- Akpınar, İ. & Uz, F. (2016). *Türkiye tasarım kronolojisi: Konut. 3. İstanbul Tasarım Bienali / Geç olmadan eve dön: Konutun serüveni üzerine bir sergi kitabı*. İstanbul: Vitra Çağdaş Mimarlık Dizisi. 18 Ekim 2024 tarihinde erişildi, https://bizinsanmiyiz.iksv.org/wp-content/uploads/2017/11/konut_tr_opt.pdf
- Anonim, (1973). *Isparta il yıllığı – Cumhuriyetin 50. yılında Isparta*. Ankara: Pars Matbaası.
- Anonim, (2001). *Isparta 1880-1980*. Isparta: Isparta Valiliği İl Özel İdare Müdürlüğü Yayınları.

- Anonim, (2006). *Isparta (merkez) kısmi revizyon imar planı izah raporu*. Özgünkent İmar İnş. Ltd. Şti.
- Aydın, N. (2016). Kentsel saçaklanmanın kent örüntüsü üzerindeki etkisinin fraktal geometri ile tespiti; Isparta örneği. (Tez numarası. 470718). [Yüksek lisans tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Aydın, S., Türkoğlu, Ö., Emiroğlu, K. & Özsoy, E.D. (2005). *Küçük Asya'nın bin yüzü: Ankara*. Ankara: Dost Kitapevi.
- Bina Yapımını Teşvik Kanunu, (1948). 21 Ekim 2024 tarihinde erişildi, <https://gayrimenkulmevzuati.com/bina-yapilmasini-tesvik-kanunu/>
- Bölükbaş Dayı, E. (2019). The formation of a modern city: Antalya, 1920s-1980s. (Tez numarası. 594955). [Doktora Tezi, ODTÜ]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Bölükbaş Dayı, E. & Alyanak Kaya, F. (2024). Modernin üretiminde kolektif bir yaklaşım: Antalya Yalı Apartmanı. *EKSEN Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 5(1), 1-19. <https://doi.org/10.58317/eksen.1351239>
- Cengizkan, A. (2002). *Modernin saati: 20. Yüzyılda modernleşme ve demokratikleşme pratiğinde mimarlar, kamusal mekan ve konut mimarlığı*. Ankara: Boyut Yayınevi
- Çetin, S. & Güvü Erhan G. (2023). 1950 Sonrası Isparta'nın kooperatif yapıları. İçinde S. Şimşek, A. B.İ Gökarslan, Ş. Çelik, S. Çetin (Eds.) *Isparta'nın 1950 sonrası çağdaş yapıları*, (s. 1-59). Ankara: Akademisyen Kitabevi
- Çınar, T. (2015). Bahçekent modelinin düşünsel kökenleri ve kentbilime katkıları. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 55(1), 27-51.
- Ertan, K.A. (2004). 20. Yüzyıl kent ütopyaları. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 13(3), 5-21.
- Faiz Büyükçam, S. (2018). Türk evinden apartmana Türkiye'de konut olgusu; 1950-1980 dönemi İstanbul apartmanları. *Dicle Üniversitesi 1. Uluslararası Mimarlık Sempozyumu Bildiri Kitabı*, s. 64-78, Diyarbakır.
- Gülevler Sakinleri, (2014). <https://www.youtube.com/watch?v=sdX3O7xyQxc>, Yayın Tarihi: 7 Eylül 2014 (Erişim Tarihi: 23.12.2024)
- Güllü, Ö. (1938). Isparta'mızda temeli atılmak üzere bulunan yeni bir teşekkül hakkında düşündüklerimiz. *Ün Dergisi*, 5(52-53), 735-736.
- Haber 32. (2022, 9 Mart). *Isparta'nın sosyal konut serüveni*. 18 Eylül 2024 tarihinde erişildi, <https://www.haber32.com.tr/ispartanin-sosyal-konut-seruveni-1>
- Isparta İmar Planı Raporu. (1943). Prof. Ölsner ile Doçent Yüksek Mimar Kemal Ahmet Aru'nun hazırladığı Isparta Şehri İmar Planı Raporu, *Ün Dergisi*, 10 (116-117), 1615- 1622.
- Koca, D. (2015). Türkiye'de çağdaş konut üretiminin yeniden okunması, *Tasarım+Kuram*, (19), 19-36. <https://doi.org/10.23835/tasarimkuram.239591>
- Koç, H. (2022). Kentsel konut sunumunda giderek unutulmuş bir organizasyon: Konut yapı kooperatifleri. *İdealkent Dergisi*, 13(37), 2002-2026. <https://doi.org/10.31198/idealkent.1117042>
- Köse, D., Güç, B. & Çetin, S. (2018). A social housing example in Isparta: Gülevler Housing Cooperative. Archdesign 'Xx18 / V. International Architectural Design Conference, Dubrovnik, Hırvatistan, 13 - 14 Nisan 2018, s.182-190.

- Özüekren, Ş. (1996). Kooperatifler ve konut üretimi. İçinde Y. Sey (Ed.), *Tarihten günümüze Anadolu'da konut ve yerleşme* (s. 355-365). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Pérouse, J.F. (2023). *Angora'dan Ankara'ya: Bir başkent'in doğuşu* (1919-1950) (Çev. A. Meral), İstanbul: Doğu Batı Yayınları
- Sayar, Z. (1946). Mesken Davası II. *Arkitekt*, 6(175-176), 149-150.
- Sezgin, H. (1993). Isparta'da konutun değişim süreci: Geleneksel konuttan toplu konuta. (Tez numarası. 28945). [Yüksek lisans tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Sözen, M. & Tapan, M. (1984). *50 yılın Türk mimarisi*. Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Şentürk, A. & Duran, M. (2022). Geçmişten günümüze ana hatlarıyla Isparta tarihi. İçinde A. Şentürk, M. Duran (Eds.), *Tarihi, mimarisi ve sosyo-kültürel özellikleri ile Isparta* (s. 2-11), Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Yayınları.
- Tekeli, İ. (1982). Türkiye'de konut sunumunun davranışsal nitelikleri ve konut kesiminde bunalım. İçinde *Konut 81 (Kent Koop Yıllığı)* s. 57-101. Ankara: Kent Koop Yayınları.
- Tekeli, İ. (2009). *Konut sorununu konut sunum biçimleriyle düşünmek*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tekeli, İ. & İlkin, S. (1984). *Bahçelievlerin öyküsü: Bir batı kurumunun yeniden yorumlanması*. Ankara: Kent-Koop Yayınları.
- Temurçin, K. (2004). Isparta ilinde sanayinin gelişimi ve yapısı. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 2(2), 79-95.
- TUİK. (2024). *Nüfus ve demografi istatistikleri, genel nüfus sayımları*. Ankara. <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=nufus-ve-demografi-109&dil=1> (Erişim Tarihi: 24.09.2024)
- Zadil, E. (2011). Yapı kooperatifleri ve mesken problemleri. *Journal of Social Policy Conferences* (12), 31-69.